

Н.А. НЕКРАСОВ

**ТАҢДАМАЛЫ ӨЛЕҢДЕР
ЖЫЙНАҒЫ**

**А Л М А Т Ы
1 9 4 7**

Н. А. НЕКРАСОВ

ТАҢДАМАЛЫ ӨЛЕНДЕР
ЖҢЙНАҒЫ

Қазақтың Біріккен Мемлекет Баспасы

АЛМАТЫ — 1947

Редакциясын басқарғандар
Ә. Сәрсенбаев, Т. Жароков,
Қ. Бекхожин

Н. А. НЕКРАСОВ

Бұдан 125 жыл бұрын, 1821 жылдың 22 ноябр күні, Каменец-Подольскі губерниясының Юзвин деген шағын ғана қаласында, дүниеге жаңа келген жас нәрестенің ынгалаған ащы даусын орыс аспанының эфирасы әлемге түгел таратпақшы болғандай қанатына қондырды да, іліп ала жөнелді. Бұл «халық хасретінің муңшысы», орыс елінің ұлы жыршысы — Николай Алексеевич Некрасов еді.

Болашақ ұлы ақынның әкесі — Алексей Сергеевич Некрасов бұл кезде Юзвиндегі орыс полкында офицерлік қызметін атқаратын. Жеті жылдан кейін ол әскери қызметтен бір жола босанды да, өзінің меншікті жері Грешновоға келіп, түпкілікті қоныс тепті. Ұлы ақын өзінің жастық шағын Еділ бойының көз тартарлық әдемі, бай табиғатының құшағында өткізді. Ел анасы ерке Еділді бүкіл жан сарайымен түгел түсіне жырлады:

«Уа, Еділ!.. Менің бесігім!
Мендей боп сені сүйді кім?
Жалғыз өзім таң алдында,
Жатқан кезде жұрт ұйқыда,
Қара көкшіл толқынында,
Ала сәуле ойнағанда
Өзен бойлап зыр жүгіргем...

деп Еділ бойында өткізген балалық шағын еске түсірді. Орыс әдебиетінде Еділдің ғажайып көрінісін жеріне жеткізе жырлап,

тамаша суреттеген ақын Некрасов еді десек, орынсыз болмас. Арынды шалқар Еділдің қыйырына көз жеткісіз кең даласы, маса-ты кілемдей безенген көк алабы ақынның көзалдынан емірі бір ксікен емес. Ол сүйікті орыс өзенін:

«Өзгелерде өстім менде,
Зор өзеннің жиегінде,
Тек балшықшы қыйқуласқан,
Қамыстары саудырласқан.
Жайып кустар ақ канатын,
Құлпы тастай қозғалмастан.
Отырар ед ақ қайранда,
Қатар түзеп маңғаздана,
Алыста гау булдыраған,
Көз жеткісіз көкшіл орман,
Бүркеп сонау аспан жүзін...
Аяқтап кеп узак жолын
Тынығуға кетер ед күн»

деп суреттеді.

Бірақ, Некрасов Еділді тек әдемі табиғатынан өзгені көрмеді десек, кешірілмес күнә болар еді. «Халық хасіретінің муңшысы», да-нышпан ақын Еділ табиғатының әдемілігіне сүйсіне тұрсада, оның аң-ғарындағы бурлактардың шектен тыс ауыр турмысына көк реті как айрылып, аһ урды. Бурлак хамутын өзі бірге кигендей налыды:

«Баршы Еділге, орыстың улы өзенін,
Аһ ұрып, соншама ауыр күңренткен кім?
Буны бізде ән десе, азап шегіп, —
Өгіп жақтан бурлактың муңды жырын..

деп қынжылды.

Құлдық түнегі түгел жапқан ол кездегі патшалы Ресейде орыс халқының үстіндегі хасіреті, адам айтқысыз, соншама ауыр еді ғой. Қайда барсаңда күңіренген бір муңды зар естілер еді. Орыс елінің сол бір аянышты өміріне терен бойлап, үкіле қараған ой-шыл ақын қамыққан халық қайғысын былайша бейнеледі:

«Еділ, Еділ! Жазды күн суың тасып
Жайылғып жатсаңдағы жардан асып,
Халқымыздың өлшеусіз қайғысындай
Жерімізді кермедің түгел басып...»

Әділеттікті арман еткен улы азамат, халық хасіретін бөле арқалады, алтын бесігі — ардақты Еділдің жиегінде тұрып, бурлактардың зарлы «әніне» мұнданып үн қосты:

«Уа, дариға сол бір ертең,
Туған өзен жиегінен
Өксіп, ексіп еңрегем мен
Құлдық пенен қайғы өзені
Деген оған атак бергем...»

деп күкіренді — Ол кездегі Еділді «құлдықпен қайғы» өзені деп бейнеледі.

* * *

Болашақ улы ақын өмір мұқтаждығының нелер ауыр азабын өз басынан өткізді. Бала тауқанатын тартуды ауырсынған әке, 1838 жылы, нәресте Никол'айды Ярославль гимназиясының 5-класынан шығарып алып, Петербургтегі әскери оқуға кіргізбек болды. Өйткені онда оқу шығыны қазна есебінен еді. Хасіреттің қара шаңырағы тәрізді, жанжалды ата жатағынан аттануға жас бала кынжыла қойған жоқ. «Дворяндық ұяны» тастап кетуді, керісінше, бахыт деп санады. Бірақ, ол әкесі ұйғарған әскери оқу емес, университет босағасын арман етті. Қатал, помещик әке бұған наразылық білдірді, баласына қаражат беруден бас тартты. Жас Некрасов үшін қатерлі қара күн туды. Ашпан өлмеу үшін қолына түскен жұмысты талғамай істей берді. Алайда азаптан арыла алмады. Үйсіз-күйсіз көрінген шатырға қонақтады. Астаналық қаладағы лемпен-пролетариат турмысына түсті. «Түйдей үш жыл бойы үздіксіз аштықта болдым... істеген жұмысым ұшы-қыйырсыз...» деп-жазды ол, кейінірек, сол кездерін еске түсіріп. Бұл жағдайлар ол кезде көпшілікке әлі танылмаған жас ақынның көзқарасын ұлғайтты, әлеумет өмірінің шындығын дұрыс тануына әсер етті.

1840 жылдары Некрасовтың өмір жағдайы сәл жеңілденгендей болды. Ол қарыздана қауғалана отырып, өзінің «Арман және сарын» атты тұңғыш өлеңдер жыйнағын бастырды. Бұл жыйнақ ақынға пәлендей мерей әлере қойған жоқ. Өйткені жыйнақтық негізгі сарыны өзінің тірегін жоғалтқан дворяндық романтизмге бой урған еді. Сондықтан да, әдебиеттің әділетті, беделді төрешісі В. Г. Белинский «Арман мен сарынның» кемшілігін мейлінше қатаң сынады. Некрасов бұл жыйнағындағы қателіктерді кейіннен мойындай келіп «жастық шағының өлеңдегі айыбы» деген қортынды шығарды.

Бұдан кейін Некрасов бір қыдыру мезгіл өлеңді қойып, журнал жұмыстарына араласты. Әдебиет техникасына үйренді, 1841 жылдары «Отандық шежіре» журналының редакторы А. А. Краевскиймен танысып, сол журналға катыса бастады, «тәжрибелі әйел» атты әңгімесін жариялады. Сөйтіп жүріп «отан шежіресінің» негізгі қайраткері В. Г. Белинскиймен танысты. Көреген сыншы Некрасовтың бойындағы табиғи ақындық талантты бірден-ақ сезді. Сол талантты өрістетіп, дұрыс арнаға салу камына кірісті. Шағын ғана білімі бар Некрасовты өз заманындағы озық адамдардың қатарына сүйреді. Философия, саяси-әлеумет қурылыстары, көркем әдебиет тақырыптары жөнінде әңгіме өткізді. Сол кездегі алдыңғы қатарлы интеллигенцияның аңсаған арман шеңберіне енгізді. Сондықтан да өзін өрісшіл дұрыс арнаға салып, кемеліне келтіре тәрбиелеген ұлы ұстазы Белинскийді ақын әрқашан қатерінде сақтады;

«Әділет ой иесі болған ең сен,
Тұңғыш рет халықтың қамын жеген,
Сен тұңғыш теңдік, тума азаттықты,
Арман етіп, біздерді үйреткен ең...

Устазымыз алдыңа аруағыңның
Тіземізді бүгуге рұхсат ет...»

деп дәріштеумен өтті.

Белинскиймен жете танысқан кезеңнен бастап, Некрасовтың ақындық беті бүтіндей өзгерді, Ол «халық хасіретінің мұншысы»

болды. «Көркем өнердің маңызы шындықты көрсете білуде» (Чернышевский) екендігін түсінді. Ол кездегі орыс өмірінің шындығын барынша ашық көрсете білді. Данышпан Чернышевскийдің тілімен айтқанда Некрасовтың өлеңдері самодержавияға және басы байлық құрылысқа қарсы күрестің революциялық құралы болды. Некрасов өлеңнің тек сыртқы көрінісіне ғана көңіл бөліп қоймай, ең алдымен ішкі мазмұнын тереңдетуге тырысты. Қайғылы халықтың хасіретті жүрек сезіміне ене, жан дүниесін баята жырлады. «Көркем өнер көркем өнер үшін ғана» деген ұғымның басынан аттап өтіп, дворяндық эстетиканың желісінен шалғай бой ұрды. Өз бойындағы ақындық дарынды халық ісіне, революция хажетіне бағыштады. «...күрес үшін емес, біз шабыт үшін, тәтті сарын мен дуға үшін жаралдық» деген Пушкин уранына қарама-қарсы:

«Отанның намысы үшін оттан қашпа...:
Шын сүйсең максатыңнан қыя баспа...
Тайсалма, бар, отанның қурбаны бол!
Өлімнің орынсыз боп кетпес босқа,
Тірек тауып ісіңнің шыныққаны,
Сорғалап осы жолда қаның ақса...»

деп жырлады «Ақын және азамат» атты шығармасында.

Өлеңнің «тек шабыт үшін, тәтті сарын мен дуға үшін ғана» емес, өмір күресі үшін құрал екендігін жете ұғынған демократ-азамат ақын өз замандастарына осылайша уран тастап, отандық күреске шақырды. Сондықтан да ұлы демократ-революционер — Чернышевский, ақынның, өз пікіріне ұштасып жатқан, бетіне мейлінше сүйсінді, «Сіз сыяқты ақын бізде болып көрген емес... Сіздік шығармаңыздың Пушкин, Лермонтов, Кольцов шығармаларынан анағұрлым жақсылық жақтары бар... Біздің әдебиетіміздің тірегі, сенімі сіз ғана» деп жазды, Некрасовқа арнаған хатында. Әрине бұнда асыра мақтаудың да кейбір ушығы жоқ емес. Хат иесі алдымен Некрасов өлеңдерінің саяси бетіне, әлеуметтік мазмұнына мән берген болуға тиісті.

Өзінің творчествосын дурыс арнаға салып алған, дарынды ақын барған сайын дәуірлей түсті. Ол кездегі орыс қоғамының озық топтары арасында беделі өсті. 1847—1866 жылдары «Замандас» журналын, 1866—1877 жылдары «Отан шежіресі» журналын басқарды. Бул журналдардың екеуінде Ресейдегі озат пікірлердің ұйымдастыру орталығы болхтын. Орыстың Чернышевский, Белинский сыяқты ой өрісі биік жатқан айбынды азаматтары әлгі журналдардың маңына шоғырланған еді. Бул кезендерде Некрасов өзінің ерлеу сатысына көтерілді. Халықтың аңсаған мүддесін жеріне жеткізе толғады. Оның өлеңдері Чернышевский мен Добролюбовтың публистикалық, сын мақалаларында айтылған пікірлерімен қабысып жатты. Сондықтанда Некрасов өлеңдерін орыс жұртшылығы, қолдан қолға тигізбей, сусап оқыды. Бұл жыр елім деп еңіреген жастардың жүрегіндегі халыққа деген сүйіспенділік жалынын, халық дұшпандарына деген жиіркенішін бұрынғыдан бетер күшейтті. Орыс халқының данышпан ұлы Добролюбов сол кездегі қоғамның озат топтарының жалпы пікірін қорыта келіп: «орыстың сүйікті ақыны, біздің поэзиямыздағы игілікті бастаманың уәкілі, өмір мен күшті өз бойына түгел қамтыған бірден-бір талант» деп жазды, Некрасов туралы өз мақаласында.

Ұлы сыншының бул пікірінде ешқандай асыра бағалаушылық жоқ еді. Өйткені Некрасов шынында да өз заманындағы саяси әлеуметтік өмірге терең үңіліп жырлаған ақын болды. Ол өзінің «Ақын мен азамат» және «Белинский» деген тамаша шығармаларында революциялық-демократияның программасын қалың бұқараның жан дүниесін оятарлық устамды, өткір тілімен жырлап берді. Бул жыр революциялық интеллигенцияның күрес туы болды. «Сөзге бай, іске кедей» либералдардың бет пердесін жыртып: Буржуазиялық дворяндық қоғамның кертартпалық, азғындық бейнесін мейлінше аяусыз әшкереледі.

Некрасов өзінің аңсаған арманын іске асырушылар ауылдағы шаруалар болуға тиісті деп ойлады. Өз кезіндегі әлеуметтік қоғамды өзгертуге бірден-бір ыңғайлы күш солар ғана деп сенді. Алай-

да, ол шаруалар арасында белсенді революциялық күрестің жоқ екендігін, олардың шектен тыс ауыр турмысқа тым-ақ төзімді, кең терілі екендігін сезді. Тек қана күңіренесің, бірақ, күреске көтерілмейсің, «сенің бұл сыяқты ұзақ күрсінуіңнің мәнісі қалай?» деген орынды сурақ тастады шаруалардың ортасына. Осы күрсіну қанаушыларды мойыннан асыра лақтырып тастарлық шаруалар көтерілісің туғыза ма, әлде бишара шаруалар заң мен тағдырға бойсұнып, ұзақ, ауыр азаппен қурып бітер ме? деген тұңғыйық ойға шомды. Хасіреті ішінде қара булттай түнеріп, туйық жатқан шаруалардың жаң есертінін түгел аралап көрді. Сол түнек ашуды күркірмен айдап сыртқа шығармақ болды:

«Жан сарайы әр шаруаның,
Қара булттай түнерген,
Бойдағы ыза-ашуын
Күркірмен айдап шығарарма ең,
Жаңбырдай қанды селдетіп...
Әттед бәрі булығып,
Бітеді-ау тек шараппен...»

деп нальды, «Ресейде кім жақсы тұрады?» деген тамаша шығармасында.

Ақын жоғарғы айтылған зор еңбегінде сонау бір түнек дәуірді оқушының көз алдына тізіп берді, басы байлық правоны, тозығы жеткен помещиктік қоғамды, шаруалардың «азатталғанға» дейінгі, реформа жағдайындағы аялышты ауыр күйін жеріне жеткізе суреттеді. Сөйтіп, ол 1861 жылғы реформаның әлеуметтік мәнін дұрыс ұғынды. Некрасов реформаның шаруаны шын азат ету емес, жерден «азаттау» екендігін аңғарды, ендігі жерде қанаудың дөрехі сскі түрінді орнына, айлалы, зымияндық түрінді келіп кіретіндігін болжады.

«Үзіліп түскен зор шынжыр
Екі ушын серпіп жазғанда,
Мырзаға тиді бір ушы,
Бір ушы шаруа жазғанға...»

деп, басы **байлылық қурылыстың** үзіліп түскен зор шынжырының бір ушы-баяғы сорлы шаруаға келіп тигендігін айтты.

Акын азаптағы **орыс** шаруасының ауыр ахуалын суреттеумен бірге оларды жәбірлеушілер кім екендігін **көрсетті**, ендігі жерде тек помещиктер ғана емес, капиталистер мен поптарды да бишара шаруаларды талап **отырғандығын айтты**: ,

«Істеседде жалғыз өзід,
Біткен шақта жұмысың сенід
Қарашы, тур үш үлесші —
Патша, мырза және **тәңірің...**»

деп ескертті шаруаларға. Міне осыларды **құлдығынан қутылмай** тұрғанда саған рахат емір **жоқ** дегенді айтты.

*) * *

Некрасов ез шығармаларында ол кездегі әлеуметтік өмірдің қай саласын болсын түгел қамтыды. Оның халықтық эпопея болып саналатын — «Ресейде кім жақсы тұрады?», «Қызыл шунақ аяз» атты зор дастандарында болсын, «Солдат апасы Орина», «Саша» тағы сол сыяқты ірілі-уақты шығармаларында болсын әлеуметтік бір сарын бар еді, ол сарын халық муңы, шаруа мүддесі болатын. Бул дәуірде орыс пролетариаты **буржуазиялық-капиталистік** қурылысты жерлерлік тап ретінде әлі калыптанып жетпеген, кенже еді. Алайда акын сол кездің **өзінде-ақ** жұмысшылардың бейнесін керсете білді («Еділ бойында», «Балалар зары», «Сөз еркіндігі туралы» тағы тағылар). «Еділ бойында» деген шығармасында елді ереуілге шақырды.

«Сорлы бурлак хасрет жеген,
Өзгермепсід сол түріңнен::
Тастамапсын хамутыңды,
Жырлаудасын сол бір жырды...
Қажығандық бар жүзінде,
Жүрсід шексіз бас июде...»

деп **бурлактардың** ауыр тағдырға үнемі бас иген шектен тыс **төзімділігіне** налыды.

«Темір жол» атты өлеңінде «азатталған» шаруа канаудың жан түршігерлік жада түріне келіп туралағандығын айтты. Жерден «азатталған» халықтың мейрімсіз аштықтың айдауымен апатқа ұшырағандығын бейнеледі:

«...Жиһанда аштық атты патша бар ғой,
Қатал ол, мейірімді ешбір білмес...
Ол айдап келген халық осы жерге,
Көпшілігі қатерлі күрестерде
Рухсыз меңіреу орманға рух беріп,
Табыт тапты, оралмас енді көрге...»

Акын бұл шығармасында бұрынғы Николай, қазіргі Октябрь темір жолының салыну тарихын бейнелеп, ол жолдың халық үшін шексіз адам шығыны болғандығын дәлелдеді:

«Тік сокпақ: тар жол табан төсеп салған,
Көпір, рельс, дідгектер сағымданған,
Білесід бе Ваня сен, жол бойында
Қанша орыстың сүйегі курап қалған...»

деген ауыр суретті оқушыларының көз алдына келтірді.

* * *

Некрасовтың тағы бір тамаша жағы ол өзінің «Орыс әйелі» яки «Декабристка» деген едбегінде ақ жүрек, адал ниетті орыс әйелдерінің бейнелерін тамаша жасай білді. Бұл дастанның қаһарман әйелдері жалған махаббатқа бой ұрмайтын, жаны таза, жүрегі кіршіксіз, сүйген жарына түгел берілген, ерінің басына түскен ауыртпалықтың қандайын болса да бөле көтеруге дайын адамдар. Мысалы сол шығармадағы княгиня Трубецкаяның бейнесін алайық. Ол Сібірге айдалған декабристердің арасындағы еріне ілесе жүрмек болды. Губернатор бұл сапарды соншама қатерлі, ауыр екендігін айтып, оны бөгеуге тырысады. Бірақ, княгиня алған бетінен қайтпайды:

«... Өлім күтіп тұрсын мейлі,
Ешнәрседен тартынбасын,
Барам, барам, ажал мені,
Жар жанында іздеп тапсын...»

деп үзілді-кесілді жауап береді:

«... Өмірі тым болар ауыр,
Білем сүйген жан-жарымның:
Мейлі сондай қуанышсыз,
Болсын шерлі өмірім менің...»

деп келешек ауыртпалыққа бел байлайды. Жарының жанында қандай азапқа да дайын екендігін, сүйген адамның ауыртпалығын беле арқалап, хасіретіне ортақтасу үшін астанадағы салтанатты өмірді талақ еткендігін, ерине ілесе Сібірге бару үшін тіпті керек болса саяси праводайда безетіндігін айтады. Бірақ, өзіндік күндік емес, таза, адал махаббатты ғана дәріптейтіндігін сүйген жарының өзіне деген махаббатын өзгенің ортағына сала алмайтындығын, бұл махаббатты тек отанға ғана қыятындығын, сүйген адамды тек ер ғана емес, шын мағнасында дос, ажырамас адал дос деп ұғынатындығын баяндайды.

* * *

Некрасов өз елін бүкіл жан дүниесімен сүйген ақын. Өз еліне деген осы сүйіспендік, әдемі орыс табиғатының бай көрінісіне мадақтағандық, ұлы халқына деген махаббат оның өледіне өрнек, үмітіне канат беріп отырады:

«Міне, менің тағыда туған елім,
Мейірімді жаз көк майса төңірегім,
Жаным тағы жай тауып толды-ау жырға,
Тек осында мен ақын болар едім!»

деп жырлады («дастанның бастамасы») ол өз елінің әдемі көрінісіне сүйсініп.

Жүрсгі жұртым деп соққан патриот, азамат-ақынды орыс хал-

қы, әсіресе ол кездегі озағ пікірді жақтаушылар, өздерінің алға қойған мақсаттарына жетуде Некрасов өлеңдерінен рух алған орыс жастары мейлінше дәріптеді. Бүкіл күш-қуатын, жүректегі жалынын, өткір жырын жұртына арнаған ақын өмірінің ақырғы екі жылында (1876—1877) қатты ауырып, төсек тартып жатып алды. Осындай хал үстінде жатқан кезде халық топ-тобымен келіп, ардақты ақындарының катерін сурады. Петербург студенті ері Некрасовқа арнаулы делегация жіберді. «Біздің жүрегімізге халыққа деген махаббаттың күдіретті жалынын берген, халықты жәбірлеушілерге деген жек қорушілігімізді өршелендірген адамның жырларыш хурметтейміз» деп жазды слар ақынға арнап әкелген хаттарында. 6

1878 жылдың 8 январында Некрасов дүниеден кайтты. Демократ ақынды жоғалту орыс қауымына мейлінше ауыр соқты Орыс қоғамының ол кездегі озағ пікір иелері хұрметті ақындарымен түпкілікті қоштасарда көкіректері қақ айырылып, көздеріне жас алды. Плехановтың тілімен айтқанда Некрасовты жерлеуге «орыс революциясының бүкіл штабы түгел қатынасты».

Күрмелді ақын, езгі-әділ тілің,
Бірақ, сен бізге азаттық жырын бердід,
Үйреттің күрестерде қажымауға,
Сақталмақсың көңілде мәңгі біздің.»

деп жырлады Некрасовтың өз замандасы, пікірлес ақыны А. Л: Боровиковский оның қабірінің басында, Әрине бул Некрасовты сүйші бүкіл орыс халқы атынан айтылған жыр еді.

* * *

Некрасовтың өз замандастарын халық үшін қажымас, қатаң күреске үйреткендігі даусыз. Ол өз халқының бойындағы тамаша хасиетті, озірінше сыртқа шықпай, іште қайнап жатқан алып күшті көре білді. Сол алып күш тасқындап сыртқа шыққан күні азат, бай, кудіретті Ресейдің қурылатындығына шектенбеді. Осы сенім оны рухтандырып отырды. Сондықтан да, ол орыс халқының сарқылмас улы күшін дәріптеп:

«Көтерілер ерлікке,
Сан жеткісіз қалың қол,
Қажымас қайрат бойында,
Мызғымас, сірә, күші мол.
Сен дәрменсіз
Бірақ мол,
Сен қамқорсыз
Бірақ зор —
Анамыз—русь күдіретті!»

деп жазды.

Қалың бұқараның азаттығын арман еткен ақынның бұл болжауы дұрыс болып шықты. Ленин—Сталин бастаған орыс пролетариата іштегі қайнап жатқан сарқылмас күшті күдіретті білегіне жыйнап алды да, «халықтар түрмесі» деп аталып келген патшалы Ресейдің үкімсттік тағын талқан етті, шаңырағын қыйратып, ортасына түсірді. Оның орнына Ресей топрағын жайлаған бүкіл еңбекші халықтардың туысқандық бірлігі — Советтік Социалистік Республикалар Одағын құрды. Сүйтіп, саналы азаматтардың ғасырлар бойы аңсаған арманы орындалды. Шаруашылығы мен мәдениеті мешеу болып келген Ресей Сталин бастаған бесжылдықтар кезінде күдіретті елге айналды. Мәдениеті өрістеп, шаруашылығы шыңға өрледі, қорғанымпаздық күші дәуірледі. Улы Отан соғысында қатан сыннан өтті, қатерлі душпандарын қайтып тура алмастай талқан етті.

Біз бүгін, әдебиет қазнамызға мейлінше мол, қымбатты алтын қор қалдырған ардагеріміз, орыстың жалпы совет халқына ортақ улы ақыны, ақ жүрек азаматы—Николай Алексеевич Некрасовтың туғанына 125 жыл толған салтанат күні, оның өшпес рухына бас иеміз, халқымызға қалдырған қазнасы үшін алғыс айтамыз. Оның шығармаларын Абай, Махамбет еңбектерімен қатар өз тілімізде сүйсініп оқыймыз.

Әбу Әрсенбаев.

ТУГАН ЖЕР

Міне, менің, ежелгі таныс жерім,
Аталарым өткізген өмірлерін,
Мағнасыз, той-топырмен, мақтанышпен,
Зорлықпен бузақылық асқан шектен.
Езілген, әлсіреген мұнда құлдар,
Иттен жаман өмірінде зарлы муч бар.
Тәңір жазды бұл жерде көруге өмір,
Тартып шыдам, болуға кекті көңіл.
Сақтап сол өштігімді жанға бірақ
Помещик болған едім менде бір уақ.
Жанымнан тарша-парша тілімденген,
Ушқан от, жастық рахат ерте сөнген.
Балалық әурелігі емес арман,
Жүреkte бір хасірет оты жанған,
Жастық шақ ойға түссе-өзіме жат,
Атымен аты шулы той салтанат,
Көудеме ыза менен құса толып,
Кеткендей сол өмірім елес болып...
Қараңғы күңгірт орман түсі үрейлі,
Қайғылы, жер сыбырлап үнілейді...
Білемін, анам, неге жыладың сек.
Кім қорлады, білемін, білемін мен
Мәңгілік ғұтқын болдың бір наданға,
Үмітті кумап едің ойлағанда;

Тағдырмен таласуға үрейленіп,
Үн-түнсіз, жүрген едің күндей көніп,
Білемін, отсыз емес бірақ жанын
Сақтаған ер, такаббар өз кумарин.
Өлердө жүрегіннің өштік кегін
Тіл қатып, қорлаушыға, кештім дедің!

* * *

Сол байғус сормандаймен сорлап өткен
Тағдырдың сум мазағын бірге шеккен,
Сендағы қарындасым кеттің өліп,
Ит баққан қул мен күңнен қашып келіп, —
Ұятпен әлдекімге көндім дедің,
Сен оны білмеп едің, сүймеп едің,
Анаңның аянышты тағдырына,
Қайғырып табытыңда таң алдында
Жатқанда, езу тартып, суық зілмен,
Сол жендет жылап, сумдық ісін білген.

Сұп-сұр үй, қараң қалған енді міне,
Күнде жоқ, иттер де жоқ төңірегінде,
Ал, бұрын, бір зіл басқан жұрттың бәрін,
Шығарған үлкен-кіші жүрек зарын,
Мен өскем, күтушімнің бауырына, —
Кей кезде батса жүрек ауыр муңға,
Еске алып күтушіні жылаушы едім,
Мейрімім қашан туды соған менің.
Пайдасы рахымы оның салған залал,
Белгісі сол ісінің бойымда бар.
Сондықтан кеудем қайта кекке толған,
Жоқ әуре жастығымда қызыл болған,
Еске алар күндерім жоқ сыр болғандай,
Так пәле өміріме шырмағандай,

Әуелде менің туған осы жерім,
Сол нәлет устімде жүр әлі менің.

Жиіркеніп қарап турмын мен жағалай,
Қуандым, оталыпты қу карағай,
Сая еді ол шыжыған жазғы күнде,
Егін жоқ, мал жусаған өз еркінде,
(Зуалған өзеніне басын салған,
Меңіреу, қуарған үй қулап қалған,
Сол үйден шықса сылдыр, шаттық думан,
Қайтарған сырттан жауап қайғы бұған.
Тек қана біреу еді жаншып жүрген,
Сол еркін, билеп мында өмір сүрген.

Аударған: *Қалижан Бекхожин.*

ТРОЙКА

Тесе қарап жолға неге үңілдің,
Оқшауырақ жарқын серіктеріңнен?
Алас урып соққан сонша жүрегің
Албыраған сезем көркем өңіңнен

Неге сонша асығасың жүгіріп,
Куйындатқан тройканың соңынан?
Сұлу жүзбен қарайд саған бұрылып,
Тройкалы жас офицер жолынан.

Ғажап емес саған қарап тақғалған,
Сені унатпай тура алмайды бір көрген,
Қызыл жібек лентаң — желмен ойнаған
Тулымында кара түндей төгілген.

Қызыл-күрең нарттай жанған жүрегің
Желпігердей желкілдеген тулымың,
Қыйған кара қас астынан сезімді
Сиқырлы көз атқан отын нурының.

Кара көзің бір жалт қарап қалғанда,
Жүректі арбап қыздырғандай қанынаы.
Еріксіз кеп ой тартқандай шалдарда,
Сүйдіргендей жастың жақьт жалынды.

Өмір сүріп сайрандарсың шешіле,
Алда жеңіл қызық өмір сүрерсің,
Бірақ, сенің тимеген ол еншіне:
Салдыр-салақ бір мужыққа тиерсің.

Омырау жауып, мыкыныңды қынатып,
Алжапқышты тағынарсың алдыда
Тиген ерің урып-соғып, жылатып,
Қайні енең де мәймендетіп алдында.

Жұмыс басты болып, мойнын бұралмай,
Өспей жатып, семген гүлдей өшерсін,
Манаурарсың ұйқың өмір бір қанбай,
Бала әдилеп, асыңды шақ ішерсің.

Сенің барлық қыймылыңнан, жүзіңнен,
Өміріңнен сезілер тез кенетте,
Қыйындыққа көнген мәнсіз төзіммен
Үрейленгіш түскендігің әдетке.

Көмер сені суық ылғал қабірге,
Бітіргенсоң ауыр сапар жолыңды,
Пайдасы жоқ өшер күшің өмірде,
Еш бір нәрсе жылытпаған жаныңды.

Қарамашы, жолға сонша қамығып,
Тройканың шаппа артынан асығып,
Налып жүрек дабылы да қағылып,
Не бітірмек, өшір, қалсын басылып.

Тройкаға жете алмассың қутырған,
Ол мықты аттар тамағы тоқ жұтынған!
Ат айдаушы ішіп алған мас бала,
Куйындатып өтті офицер жас қана.

Аударған: *Тайыр Жароков*

ЕДІЛ БОЙЫНДА

I

Асықпа шіркін төбетім!
Кеудеме неге секірдің?
Құс атсақ әлі уақыт көп,
Танданба мені турды деп.
Еділде ұзақ сазарып,
Қыймылсыз, үнсіз қабарып,
Жас кезімді еске алдым.
Келді оған кері оралғым —
Емін-еркін бұл мадда,
Мен де уқсас анау пақырға:
Көремін кедей ауылын,
Берер ме аз-муз хайырын,
Мынау бір ауыл байырақ,
Берерме ед мүмкін молырақ,
Хайыршы бірақ кірмеді,
Еш нәрсе оған бермеді,
Күзетшісі бай үйді,
Әлде алаяқ — сум ба еді.
Анау бір үй тым-ақ халді,
Бірақ, одан қуып салды!

Кезіп шықты барлық үйді,
Ешқайсыда түк бермаді.
Бос дорбасын сілкіп, қақты,
Сөйтті де ол кері қайтты,
Мыжырайған үйге таман,
Тастап еді бір түйір нан,
Аш төбеттей уа, бишара,
Нан қабығын қағып ала,
Жаннан аулақ алып барып
Комағайсып жатыр қауып...

Мен өзімнід қолда бардан,
Тым-ақ ерте ажырағам,
Жас кезде ата шаңырағын,
Тастап кеткем сүймей жаным,
Тоқтау салып достар маған,
Тәдірге анам жалбарынған,
Сүйкімді орман күбірлеген,
Судырласып былай деген:
Туған әсем аспаныңды,
Қарасаңшы неткен онды!
Көрші өзід көз сүйінер,
Мынау туған кок майса бел,
Жан еркіндеп, тынығарлық,
Кайда осындай әдемі жер.
Сүйкімді үні толқындардың,
Қостады осы орман жырын.

Тыңдамағам алайда мен:
— Өзім едбек сіңірмеген,
Рахат өмір керегі не,
Жат ол менід жүрегіме.
Жетпеді ме әлде күшім,
Қерексіз-ақ әлде едбегім,
Бірақ босқа өшті өмірім,

Ол кездегі өжет а>рман,
Кәзір бейнө уят маған.
Жүректегі бар күшімді,
Мешеу күрес қуртып болды,
Өмір бойы жакын жаннан,
Ешбір көмек көре алмағам,
Қақтым қорқа жұрт есігін,
Дәрменсіз бір жастық кезім

—Уа, кедейлік жастық шағым!
Кешір мені, бой сунамын.
Ескертпе өжет сонау кезді,
Тастап кеткен туған жерді,
Сені әбден келекелеп!
Ескертпе есер жасты маған,
Көздеп талай сорғалаған
Әлдиідді ауырсынып,
Берші рахат жан жайланар,
Жүрек шіркін тыныс алар,
Қамжорлық ет қажыдым мен,
Қалмады еш сенім деген,
Ескерсем тек жастық кездер,
Жаным сонда бір жеділер...

2

Өзгелердей өстім мен де,
Зор өзеннің жиегінде,
Тек балшықшы кикүласқан,
Камыстары судырласқан
Жайып қустар ақ қанатын,
Кулпы тастай қозғалмастан,
Отырар ед ақ кайранда,
Катар түзеп мадғаздана,

Алыста тау булдыраған,
Көз жеткісіз көкшіл орман,
Бүркеп сонау аспан жүзін,
Аяқтап кеп ұзақ жолын,
Тынығуға кетер ед күн.

Жас кезден-ақ қорықпағам,
Адам біткен дегем тумам,
Көп узамай жын мен шайтан
Болмап еді-ау үрей маған.
Тәрбиешім деді бір күн:
«Шықпа, түн ғой отыр бері,
Сарайлардыд сырт жағында,
Серуендеп жүр жын мен пері!
Көлде жүзіп, бақшаларда».
Бардым бакка сол-ақ түнде,
Қумартқам жоқ жын-періге,
Жүріп келем көрмек болып,
Ішке тартып бар тынысын,
Тына қалған сақтанып түн,
Сихырланып алла әлемі,
Бақылауда әлде нені.
Не істедід өжет бала!
Сыр жасырған медіреу түнде
Буындарым дірілдеуде.
Қайтсам ба екен үйге кері?
Келмей тұрып жын мен пері,
Жарар еді су түбіне,
Әкетпесе мекеніне?

Оралмадым бірақ үйге,
Айдың нуры ойнап көлде,
Сәуле шашты жаркыраған,
Жиекте ағаш қатарланған,
Тылдап турдым мен жағада.

Естілмейді шайтан кайда?
Көлді үш рет шыктым кезіп,
Перілер жоқ жүрген жүзіп!
Ашып ағаш бұтақтарын,
Калкан қулақ жапырақтардың,
Шыққан жардыд жиегіне
Арасынан сығаладым.
Тығылар ма суға мүмкін?
Таныр едім мүйіздерін,
Сш нәрсе жоқ кетіп барам,
Жори баяу басып қадам,
Босқа кетті-ау сол бір түнім,
Егер бірер душпан маған,
Тал түбінде жасырынған,
Айкайласа, үркіп менен,
Не жапалақ тас төбемнен,
Ушар болса абайсызда,
Құлдар едім талып онда!
Құр әшейін қумарлықпен,
Жалған үрей тауыппын мен.
Сол пайдасыз күрес үшін,
Кетті-ау дүние сансыз күшім,
Бірақ тапқан сол жездегі,
Әдет тірек іздемеуді.
Әзірінше құл боп туған,
Өз жолына салды мені,
Өр көкірек мен-мен тағдыр,
Ете алмады жададач құл!

3

Уа, Еділ! Көп жылдар салып,
Келдім саған сәлем алып.
Мен өзгердім, жарқынсың сен,

Бұрынғыдай аумағыд кед,
Көз жеткісіз төңірегін,
Тур баяғы манастырыд,
Аралдағы кум ішінде,
Сыбырласып өткен күнім,
Ашты қағып жан есігін,
Жетті үйреншік қулағыма,
Қоңырау үні күмбірлеген.
Қайтпас бірақ ол жылдардыд
Асау күші қурып өлген...

Тамыз. Таяу түс мезгілі,
Жосып күйген кумда іздері,
Мүлгіп суға балықшылар,
Иіндесіп катар-катар;
Көк шалғында қиқуласып,
Жатыр қустар әнге басып,
Жылжып арна бойыменен,
Тыныштықты бузбай мүлдем,
Ғыбдырлайды' толкын баяу,
Приказчик жас бозбала,
Күле қарап сулу жарға,
Жүгіреді палубамен.
Ару неткен шырайлы еді,
Сұл-сүйкімді нарттай жүзі,
«Токта кербез, жетем қуып»,
Дейді жігіт зыр жүгіріп.
Жетті, қушақ жаздыдағы,
Шүп еткізіп сүйіп алды.
Жетті маған сүйіс үні,
Шіркін неткен тәтті еді.
(Еамалында сәнді Еділдід,
Сүймеп еді-ау біздерді ешкім!
Ие, кала мырзасының,
Ерінінен күредденген,

Дәл осындай шүпілдеген,
Әсем үнді есітермед

Шикі арманның жетегінде,
Кетіпті ұйқы естен шығып,
Барад тамыз бой қыздырып,
Кенет дауыс күдіренген,
Көз тастап ем жағаға мен.
Бүкірейіп жауырындары,
Аяғына жетіп басы,
Балтырларын таспа менен,
Шырмап, бурлак шәрке киген.
Өзен бойлап өтіп жатты,
Күніренткен дүниені,
Бейне аздай сарындары,
Негкен ащы, тым жабайы
Жүрегімді жаралады.

Уа, Еділ! Менің бесігім!
Мендей боп сені сүйді кім?
Жалғыз өзім тад сарыда,
Жатқан кезде журт ұйқыда,
Кара-көкшіл толқынында,
Ала сәуле ойнағанда,
Ұшқам туған өзеніме,
Балықшыға көмек бере,
Кайық мініп оларменен,
Мылтық алып, арал кезгем,
Кейде аддай ойнақ салған,
Құмға атылған биік жардан,
Тас атқылап кейде суға,
Жүгірер ем жағалауда,
Қылышынан қаны тамған,
Жастыққа арнап ән шырқағам,
Ойлаушы едім ол кезде мен,

Кумды жаға жиегінен,
Кетпен шығып өмір бойы,
Болып па еді Еділ сенід
Күдіренбеген ешбір кезің!

Осы мезгіл, ертеректе,
Бұл бір зарды күдіренген,
Тудғыш рет есіткенде,
Ку'лак тынып үрейленгем,
Білмек болдым немене екен —
Зыр жүгіргем бойлап өзеч:
Асып казан, жағып отты, —
Бір топ бурлак отырысты, —
Алка котан. Талған мүлдө,
Асықпастан баяу ғана,
Кірісті олар әдгімеге.
Айтты бірі:

—Енді қашан,
Жетеміз біз Нижнийға
Дерт жайлаған солғын жүзді,
Екіншісі жауап берді:
— Ильяныд мейрамына,
Мүмкі'н жетіп барамыз да...
Демекші еді ол одан әрі,
«Жазылса ыйық жауырлары,
Тартар едім лямканы
Аюдайын аянбастан
Болар еді-ау әбден оддыт,
Тад атарда өліп жатсам...»
Шынтақтады ол үндеместен,
Мағнасын укпадым мен.
Бірақ, **өмір көз алдымнан,**
Кетер емес сол бір **адам!**
Сөз иесі ауыр дертті
Арылмастай хасіретті

Өрім-өрім киімдері,
Жүзінен жан шошыр еді,
Үміті өшкен көздері оның,
Көрсетер ед жан налуын.

Тек қана ымырт түскен кезде,
Мен жаладбас қайттым үйге,
Суп-сур, жүзден жоғалған қан,
Кеудемде тек бар еді жате,
Көргенімді білмек болдым
Сұрастырып бүкіл жаннан.
Сандырақтап узак түні
Түсте айтыппын әдгімені,
Үрейленіп күтуші әбден
Деді: «отыр, отыр, қарғам!
Барма бүгін серуенге,»
Кеттім, бірақ, мен Еділге.

Тәңірге аян, танымаппын,
Өзім туған өзенді мен,
О л соншама неткен терец
Бойлар емес қумға аяғым,
Шөбі соны аралдардың,
Қызықтырмайд қазір мені,
Қыйқуласқан қустар үні,
Неткен сонша жан түршігер,
Тым-ақ ащы, жабайы еді.
Бір кезде әсем толқын тілі
Қазір маған жат көрінді!
Уа, дариға, сол бір ертең,
Туған өзен жиегінен,
Қарап тұрып, жасым төгіп,
Өксіп-өксіп едірегем мен,
Құлдықпенен қайғы өзені,
Деген тудғыш атак бергем...

Ойға шомып сол бір күні,
Жыйып бала — серіктерді,
Берген антым алдарында,
Мейлі өліп, бітсін жанда,
Бермей жаттыд мазағына!
Уа, аңқаулық сандырағы,
Сәбиліктід жел иманы,
Өткендерді умытпастан,
Қыр содымдан еш қалмастан,
Сөккенің не сонша қатаң?..»

4

Сорлы бурлак хасірет жеген!
Өзгермепсің сол түріңнен,
Мен жас кезде болсад қандай,
Бүгінде сол баяғыдай,
Тастамапсын хамутыдды,
Жырлаудасың і сол бір жырды,
Шаршағандық бар жүзідде,
Жүрсің шексіз бас июде..

Мейірімсіз қатаң орта!
Сабақ бермей болашакқа
Жан урпағы жасап келген,
Із қалдырмай кұрып өлген,
Қырық жылдай күдренді әкең,
Тентіреп жар жағасында,
Өтті білмей дүниеден
Не айтарын баласына,
Ойламаған неге ол сорлы,
Мынадай бір мәселені,
Төзімі кем болса өзінен.

Сыбағасы кетер ме еді?
Үн шығармай әкендей сен,
Босқа өтерсің дүниеден,
Киіп қарғыс хамутыдды
Құм сусылдап жабар 'өртең,
Ізінді жар жиегінен.
Тутқынға сән шынжыр тор ма,
Осы бір үн тойғызбай ма,
«Бірде екі» , ғасыр қуған,
Кайырмасы «ой-ойлаған!»
Дерттей сарнап қамығасын,
Ауазына ырғап басыд.

Аударған: *Әбу Сәрсенбаев*

ТЕМІР ЖОЛ

(Балаларға арналды)

Ваня (Үстіне бұйыра түкті шекпен киген)
— Әке, бұл жолды салған кім?
Әкесі — Қызыл астарлы пальто киген)
— Бұл жолды салған граф Петр Андрее-
вич Клейнмихель²), жаным!

I

Сүйкімді күз! Жанды арбар мөлдір аспан,
Бойыда таза ауамен жігер тасқан,
Еріген қантқа усап өзендерде
Тодазып жатыр муздар жада қатқан

Кең, жайлі! көздің шырын алсаңдағы,
Жетпеген әлі семіп жапырағы,
Сарғылт тартып кілемдей жайып салған
Бейне мамық төсектей орман маңы.

¹ Ол кезде генералдар осындай пальто киетін еді.

² Граф Клейнмихель (Николай Іге жақын жүргендердің бірі) темір жол қатынасы (Министрлігі) Жоғарғы басқармасын басқарған. Бұрынғы Николай, қазіргі Октябрь темір жолы сол кезде салынған. Ол қазынаға сансыз ақша шығыны, халыққа сансыз адам шығыны болды:

Сүйкімді күз? Шағырмақ аяз түндер, *
Сүттей тышық, булытсыз ашық күндер,
Тәртіпсіздік жоқ мүлде табиғатта!
Мүкті сөз, түбір және жота-дөңдер:

Бәрі сәнді астында ай нурының
Туған Ресей кед байтақ төңірегім.
Өз қыялым өзімде ушып келем,
Зымырап, бойын қуып шойын жолдыд.

II

Кайрымды аға! Естыяр Ваняні сіз,
Неге олай көріне алдап тұрсыз,
Рухсат ет, айлы түн аясында —
Көрсетейін шындықты жамылғысыз.

Ваня, бул қатерлі едбек адам төзбес
Аса зор. Жалғыз жарым күші келмес,
Жиһанда аштық атты бар бір патша,
Катад ол, мейрімді ешбір білмес.

Сол патша әскер бастап, кемелермен
Кезеді жүзіп талай теңіздерден;
Артельге айдап халықты, соқаны аддып,
Қалар ма, тас устасы, өрмекшіден.

Ол айдап кечген журтты осы жерге
Көпшілігі -- қагерлі күрестерде,
Рухсыз меңіреу орманға өмір беріп,
Табыт тапты, оралмас енді көрге.

Тік соқпақ: тар жол табан төсеп болған,
Көпір, рельс, дідгектер сағымданған,

Білесің бе, Ваня сен, жол бойында,
Канша орыстың сүйегі курап калған?

Үһ! Құлаққа үрейлі келеді үндер!
Тіс кайралған шықырлап, дүрсілдеп жер;
Немесе анау? өліктер өтіп жатқан!
Музды әйнектен жүгірген көлеңкелер...

Зымырап шоғын жолдан озып кейде,
Жалт беріп, шетке қашып қай кездерде.
Естимісің, әнді сен?.. өз еңбегін
Сүйініш көру бізге аялы түнде!

«Өмірдің бой жаза алмай азабында,
«Аңызак тамыз, қыстыд аязында,
«Жер үйлерде ашығып, үсіп, муздап,
«Қырылдык цынға — дерттід табанында.

Зымыян ойлы ондықтар талап бізді,
«Бастық сорып, жоқшылық жаншып-езді,
«Бейбіт ецбек улдары тәңірінің
Жазмышына бас иіп, түгел төзді!

«Бауырлар! біздің жеміс органдарың!
«Жер кушқан біздеі—тағдыр курбанда-
рын,
«Сақтарсыз ба, мүсіркеп жадыдызда,
«Әлде, ерте-ақ шықты ма естен, туғанда-
рын?...»

Үрейлен бе, олардыд жат жарына!
Волхов пен Ока бойы, Волга анадан,
Тус-тусы'нан зор, улы мемлекеттід
Келген шаруа бәрі де тума саған!

Налыма, бетің басып перчаткамен,
Уятқой, жас нәресте емессің сен,
Көрдің бе, ұзын бойлы, жирен шашты
Белорусты куарып, безгек жеген.

Ерні қансыз, түнерген қабағы да,
Қур тарамыс, қолдарын басқан жара,
Өмір бойы тізеден су кешумен
Аяқ іскен, шашы усап жабагыға.

Күн бе күн өмір бойы шавып кетпен...
Кеудесі ішке ойылып кіріп кеткен,
Ваня, сен әбдан байқап қарап көрші
Өз нанын тапса керек зор бейнетлен!

Әлі тұр! меңреуленіп тіл катпастан,
Бүкшиіп, жауырынын еш жазбастан,
Тотыққан күрекпенен үйреншікті,
Ұрғылап топрақты тоң боп қатқан.

Осы салтты игілі іске деген
Жарар ел, қабылдасақ сенімен мен...
Қошеметте, ардақта халық еңбегін,
Шаруаны хұрметтеуді оқы, үйрен!

Сүйікті Отан үшін налыма сен...
Орыс халқы бәріне төзіп келген,
Тартқан осы жолды да тауқанатын
Төзбек тағы не келсе тәдіріден!

Төзер түгел, — кеудемен өздеріне
Салар жолды кед, жарқын төсеп өрге,
Өкініш тек—өкеуміз жете алмаспыз.
Ол сыяқты тамаша кезеңдерге.

III

Сол минутте сызғырық кулак жарып
Шыдғырды, — топ өліктер болды ғайыға.
«Әке, мен бір түс көрдім, — деді Ваня,
«Бес мыд шаруа жыйналған бір ғажайып.

«Халық өкілі» — орыстыд урпақтары,
Деді ол «түгел кенет келген бәрі,
— «Біздід жолды салғандар міне осылар...»
Қарқылдады генерал одан әрі!

— Жақында Ватиканға¹ барып келдім,
Екі түн Кализейдің ішін кездім
Венада көрдім әулие Стефанды².
Соның бәрін турғызған кім дер едің?

— Кешірідіз, күлкідіэ орыдсыз ак,
Пікіріңіз жат сіздің шолағырақ,
Мүмкін, сізге Аполлон Бельведерден³
Печьке қалар кумыра бағалырақ?

— Тереме⁴ монша ғажап, сәулет өнер,
Сіздід халық тек дана талай білер,
«Мен сіз емес сөйлесем Ваняменен»
Генерал емес маған кезек берер.

— Славян сіздід, англо-саксон, неміс,
Жыртқыш олар, маскүнем бәрі тегіс!
Куру емес — тек дана бузуға әуес,
Ваня саған оқыған емес теріс:

¹ Ватикан Римдегі ғибадат үйі, 11 мың бөлмесі бар. бул үй V ғасырда салынған. Кализей Римдегі 90 мың адам сыятын театр.

² Әулие Стефан Вена қаласындағы ғибадат үйі.

³ Аполлон Бельведер — Ватикан сарайына орнатылған күн KV-дайынын керкем өнердің бейнесі.

— Білесіз бе, жаралап жас жүрегін,
Әдгіме етпей өмірдід қасірет шерін,
Жөн болар ел көрсеткен нәрестеге
Жарқын жағын ...

IV

Мақұл ақ, көрсетермін!

Тыдда, қалқам: азалы едбек бітті
Төсеп жатыр немістер рельсті,
Өліктер де көмілді, аурулар
Жер үйлердід астына бүркеліпті.

Жұмысшы жұрт төзімсіз шуылдасып,
Конторда тур желкесін тыр-тыр қасып,
Бәрі олардыд қарыздар жалдаушыға,
Прогуль сайын тыйындап борыш басып!

Не ауырса, не монша түссе барып,
Ондықтар ақша устаған түгел жазып,
«Мүм.кін, артып қалғаны болар қазір?»
«Қой, жөнел!» дсйді қолды сілтей салып...

Құрметті алыпсатар сур шекпенді,
Мыстай қызыл, жуп-жуан мыжыр бойлы,
Өз жұмысын мейрамдап жалдаушылар
Келе жатыр көруге бойлап жолды.

Жұрт серпіліп жол берді сәудегерге,
Ол қолын таяп тұрып бүйіріне,
Бетіндегі быршыған терін сүртіп
Деді,: «Жігіт!.. Ризамын істөріде!.

«Енді үйге қайтуды жазғай тәдірі,
(«Алындар басыңыздан бөркідізді?)
Ортадызға бір бөшке шарап қоям,
Борыштарың, сыйлығым, кешірілді!..»

Әлде кімдер «Уралап!» айғай салды,
Түгел қостап қалғандар дауыстады,
Бөшке итерген ондықтар әндеткенде...
Жалқаулар да дәт тутып тура алмады!

Доғарып атын халық, — сәудегерге,
Уралап! Жол бойында жүгіруде.
Бұдан артық шаттықты генералым,
Кыйын шығар суреттеп, бейнелеуге.

Аударған: Әби Сәрсенбаев

С А Ш А

I

Бейітінде баласының зарлағандай ана байғус
Муцлы дала аспанында күрсінеді балшықшы қус.

Естіледі егіншінд әлдеқайда салған әні,
Узак әуен жүрек тербеп, жүрегіне жалғанады.

Қарағай мен арша біткен аралайсың орман ішін..
Көңілсіз-ақ, туған дала, дәл осы бір көрінісің!

Ыза толы ойым менің неге бүгін тіл қатпайды?..
Таныс орман тәтті үнін жаным есітіп канат жайды,

Көзі е ыстық көрінеді мына жатқан мәвелі жер
Берейінші қиялыма еркіндікті жан сілкінер.

Қайнап тасқан көз жасымды төгейін бір туған жерге,
Төгейінші түк қалдырмай, (көңілім бір жеңілерме!)

Жута-жута ыза зәрін қалжырады бул жүрегім,
Көп болса да шындық онда, қуанышты аз көремін.

Қабырыңда жатқан уйқтап күнәсі мол көледкені,
Енді қайта оята алман, араздықпен тур деп тегі,

Қатал оймен ашулы өлең жазушы едім әрдайым мер...
Кетіпті жұрт азып-тозып, жүдегендей уайыммен.

Тым көңілсіз болар мунда, көршім қайда барайыншы,
Әлде болса кеш емес қой, соны іздеп табайыншы, —

Тату-тәтті үй ішінен табылмас па маған бір жай,
Көршілерім, көршілерім, адам еді, шіркін, қандай!

Адам еді шіркін қандай! Еш қалтқысыз қуанышы,
Жалғаны жоқ пейілінің, паңдығы жоқ, адал іші.

Неңдей күйде жатыр өтіп дәл солардың дәуірлері?
Тозған, солған, қалжыраған бір кәрия еді ері,

Кемпірі де келген еді ізін басып байгус шалдың,
Не күйде, екен, көрсем екен жалғыз қызын мен солардың

Көрсем екен Сашаны мен... Алыс емес үйлері де.
Түгел ме екен бұрынғыдай бір семья үйме-жүйме?

II

Қайырымды жандар еңдер, тыныш тұрған өмір сүріп,
Сүйкімді өскен қыздарыңды мейірбанды жүзбен сүйіп.

Қара-торы нәзік Саша, бір түкіпірде тағы өскен.
Даладағы желкілдеген сен бір нәзік гүл емес пе-ең.

Ата-ана мәпеледід, келгенінше қолдарыднан,
Оныд жастық шағын қорғап, бір сол үшін салдыңдар
жан,

Әттең, әттең! Уқпадыңдар, умыттыңдар адам басын,
Еш тәрбие бермедіңдер ашарлықтай ой-санасын.

Кітап деген бір бос әуре — бала не істер оныменен,
Деревняның ақыл-ойын шошытады ғылым деген.

Бірақ жастық жан кәусері бұл түкпірде ылайланбас,
Нур жарқырап, гүл боп шалқып, турар узақ балдырған
жас.

Бет қызығлы қою тартар, сулулықтың сақтап бәрін,
Сүйкімді-ақ қой, тым жас-ақ қой, балғын өскен
балаларың.

Күлімдеген қарақат көз — бейне алмас аударылған,
Шұғла шашқан екі беті — қызыл жалын от қой жанған.

Қас дегені қыйылып тур, жуп-жумыр боп екі ыйығы;
Әуре емес әрекетпен, ашылған жоқ қумарлығы;

Өсті Саша еркін жүріп, он алтыға толды жасы,
Ұйқы қанық, ерте тұрып, белге түсіп өрген шашы.

Кербез жатқан көң далаға кетеді ол ортқып ойнап,
Дем алады қумарға кеп, даға — мұхит, теред бойлап.

Кез келгед жол оған ганыс, ерміден кеп басады аяқ,
Недсд қорқар? Тыныштық — рахаг уйып қана тұрғандай-ақ.

Құттықтайды қарағайлар — бас іздейді, қол булғайды,
Жасыл бутақ жамылып ап, жас толқындар сыбырлайды:

«Кел жолаушы! Шаршадың ғой, қушағымыз саған дайын,
Кел түс бізге, салқындашы!» — деп жатқандай толқын
дәйім.

Келе жатсаң кед далада айнала гүл мың құбылған,
Көз аударсаң аспан жаққа төбеде күн күліп тұрған,—

Бар табиғат шадыман-шат, күн астында жатыр балқып,
Тынштық — рахат бәрі осында, еркіндіктід күйі шалқып.

Тек ада бір тиірменнің бегетіне килігіп су —
Еркі болмай, жатыр тулап, бойын кернеп ызалы ашу;

Қайтсін бағдыр: тулап, мөңкіп, қутылғысы келеді ғой!
Шашады көп ақ көбігін, мың бүктеліп, жаза алмай бой;

Кутыларлық дәрмені жоқ тас қып салған бул бөгепен,
«Еріксіз ғып еркін суды, тағдыр бәлкім әмір еткен» —

«Неге керек босқа тулап» деп ойлайды Саша тұрып.:
Көл-көсір боп жатқан өмір жас жүрегін қуандырып.

«Тәңір жомарт» деп ойлайды ол, еш кіршіксіз жастық
шаным...

Үрей, хатер еш хауып жоқ жүрегідде қыз Сашаның.

Кара буйра жыртқан жерде қыстақ халқы жүр малтығып,
«Булар да ырза тағдырына» — деп ойлайды Саша тұрып.

Жабайы өмір жұрнақтарын сақтап келген бейбіт
жандар, —

Термен, қанмен жер суарса, — соғандағы қуанғандар, —

Тым сүйкімді Саша қызға, тамаша ғой көрсен өзің
Егін жайда бір үйлі жан уыстап тұқым шашқан кезін,

Тамашасың, сүйкімдісің, жан хорегі — піскен егін!
Тұрсаң толқып, мың құбылып, үсте жортып жібек желін.

Меруерт дәнің пісіп толып, шағылысқан нурмен ойнап,
Әрі бітік, әрі биік, такаббарсып тұрсың бойлап!

Ед қызығы егін басқан: қанаттанып кетеді еңбек,
Жаңғырады ормад-дала: «тездетіндер, тездет, тез» деп.

Шіркін сол үн! Сол бір үнмен оянған жан ед бахытты,
Көңілденіп, күле жүріп өткізеді ол күн уахытты!

Саша дағы ерте тұрып, барады тез қырман жаққа,
Күн шыққан жоқ, қарадғы емес, жарық та емес бір
уақытта —

Азан-қазан малдар шулап, барады өріп жайылымға.
Жылқы мен кой туяғынан мыйға айналған ылға-жылға.

Жада сауған сүттей ауа,—қумарта кеп жутасын сен,
Бау тиеген арбаға еріп, кербез қулын басад көсем, —

Бау кептірген шулап үйдің есігінен бу бұрқырап.
Пеш алдында отыр біреу, от маздата жағыңқырап.

Қырмандағы журттыд қолы жарқ-журқ етед, тұрсаң
қарап,
Астық түйген қолағаштар көтерілед жоғарырақ!

Қоюланып көлеңкелер, күлім қағып шығады күн...
Саша теріп жүгіреді, жастан таныс дала гүлін.

Сол маңайдың әрбір шөбін біледі ол бала жастан,
Әрбір қусты, әр жәндікті таныйды ол айнытпастан.

Больш қалды түс мезгілі, Саша қайда көрінбейді;
«Қайда жүрсін, Саша жан-ау? Тамақ суып қалды» —
дейді, --

Іздейді оны қарт анасы. Сары-ала егін арасынан —
Естіледі сыдғыр қағып бір нәзік ән Саша салған.

«А—У» дсгед сүйкімді үні естіледі әлдеқайдад,
Егіндердід арасынан көрінеді бір қарайған.

Кызыл-жасыл гүл-жапырақ алған киіп тақыя ғып...
«Қараңдаршы, мына сайтан, кеткен, міне, қайда

қаңғып;

«Ә—ә! Біздід қызымыздыд осы емес пе бой жеткені,—
Сонау бітік бидайлардан басын бшік көрсеткені...»

«Ал, сонда не?» — Ештеме емес! Ойладағы түсіне бер!
Не істеуіміз керек біздің, — өзінің де іші сезер:

«Піскен егін сабағыда — жарасады өткір орақ»,
Піскен қызға — күйеу керек», — бар айтатын сөзім
сол-ақ.

— Сол ма сенід бар тапқаның, о, обалсыз кәрі қақпас!
«Болды дей бер бір той, бізге, мейлі саған жағар-
жақпас!»

Осылай деп шал мен кемпір, қарсы алатын жалғыз
қызын,
Отыратын жасырынып, келер қыздың аңдып ізін.

«А, сайтан қыз, түстің бе бір, қолымызға» дейтін булар,
Устап алып мәз болатын, бишаралар бала кумар!...

Кысқы кеште әжесінід ертегісін тыддайтыд ол,
Тек тад атса, шана теуіп, орден ойға зырлайтын ол,

Көк тайғанақ таудан кулап, келе жатса ол екпіндеп:
Айқайлайтын қарт әжесі «өлесің ғой, қарағым» деп.

Көңілді қыз жарқ-журк етіп, келе жатып зымыратып,
Аударылып шанасынан, қулайтын да қарға батып; ;

Тарқағылып бұрымдары, киген тоны соқталанып,
Тұратын да күлетін ол, үстіндегі қарын қағып.

Мәз болатын қарт әжесі, естіп оныд жас күлкісін.
Урсайын деп ойласа да, аяйтынды сүйкімдісін...

Кайғыратын, жылайтын қыз, кессе біреу ағаштарды,—
Талай рет, соларды аяп, көзіне ол жас та алды.

Бар еді ғой бір кездерде неше түрлі буйра кайыд.
Қабак түйіп қарт қарағай, турушы еді шегіп уайым.

Аржағынан қып-қызыл боп, қараушы еді бүлдіргендер;
Құстар ушып төбесінде, турушы еді жас емендер,

Ағаштардың арасымен жортушы еді қорқақ аңдар,
Кенет бір күн шықты ағашқа қолға балта устағандар.

Орман тегіс кегті шулап, үнлегендей, күрсінгендей;
Қорқақ қоян кетті жытып, не болғанын еш түсінбей,

Түлкі кегті інге кіріп, қус қанатын қақты сасып,
Кез келгенді індеріне қумырskalар жүрді тасып.

Әндетіп журт басты іске; жас теректер түсті сулап,
Сатырлады қу қайыңдар, түбірімен емен кулап.

Қарт қарағай балталанды, арқан салды кулатқалы,
Түсті сулап қайсар ағаш, үстінде журт ойнақтады, —

Дәл осылай жедгед душпан тепкілейтін өлген ерді,
Шынында да сол суретте аянышты сыр көп еді:!

Жас теректің бутақтары күрсінугемен кулап жатты,
Кулап түскен қарт қайыңдар маржан жасын
бұршақтатты;

Туған жердід содғы сыйын көріп олар жатты қурып;
Бұл бір қырғын қатал еңбек тоқтады әред күн батырып.

Түннің жарық сәулелері жығмыш қағып шықты аспадға;
Дөңгелек ай турды төніп сулап жатқан ағаштарға;

Өліктей боп кескен ағаш, жатты жерде серейіп кур,
Кайырылып бұтақтары, жатты сынып шатыр-шутыр;

Жер бауырлап жапырақтар, жамырайды айналада,
Жауынгердей жараланған, азап шеккен ай далада;

Канды дала үстін кезіп, ызың қағып жел өтеді,
Өлгед улан шашындай-ақ жапырақты тербетеді...

Суйық терек, кою қайың жатқан жерге оймен карап,
Өңі қашқан томарларды бір көлеңке жүрді аралап.

Үрейлі үкі жалп-жалп етіп, жерге соқты қанаттарын,
Әлдеқайда сунқ-сунқ етіп, жалғыз көкек төкті зарын;

Бақырады бар даусымен, узақ сорлы жынданғандай,
Уядағы балаларын, шар-шар етіп, жүр таба алмай...

Ағаштагы балапандар түскен қулап уясымен,
Ашып әлсіз ауыздарын, шар-шар етіп біраз жүрген,

Олардағы өздерінше зарлағанды назаланып,
Мужық басып, құртты жанышып, болмағансод мазаны
алып.

Ертедінде тағы кайта қызды жұмыс кешегідей,
Бірақ Саша үрейледіп, ол мадайға койды келмей.

Өтті бір ай, — келді Саша: қаптаған ор, толған томар,
Анда-санда бір қарағай, — қайғырғандай тұрды олар,

Жалғыз тұрған карт карағай — ұқшатады қыстақ
қартын, —

Журт жұмысқа кеткен кезде, журтта жалғыз сол
қалатын.

Ең жоғарғы бутақтары тым тутасып кеткен екен,
«От-құс» онда уя салып, бейне соны еткен мекен.

Қәриялар айтушы еді—«от-құс» дейтін бір кус бар, деп.
Ширек ғасыр өткен сайын балапанын ушырар, деп.

— Сол «от-құс» тың балапаны ушатын кез жеткен шығар,
Деп ойлады Саша біздің, бір көруге болды кумар;—

Сол ғажайып балапандар томарларға конар, деді
Олар сайрап жөнелгенде, — бір тамаша болар, деді.

Осылайша турды Саша, арман етіп жұмбақ кусты,
Күн де қонды уясына, қып-қызыл ғып күн батысты; ,

Кесілмеген ағаштардыд арасында тарамданып.
Кешкі күннің нур шұғласы мыд кулпырып турды жанып;

Томарлардан толқып өтіп, алыстағы бір белесте —
Күн нурымен көледке ойнап, бір ғажайып төкті кесте.

Сол бір түнде көзін жумбай, ұзақ уақыт Саша жатты,
Сол манағы жұмбақ қустар оған талай ой ойлатты. ,

Өз бөлмесі бұрынғыдан тарылғандай пысынаты,
Көңіл күйі шалқып-толқып, уйқтай алмай ұзақ жатты.

Ала-құла ойлар келіп, бірін-бірі сейілдірді,
Екі беті нарттай жанып, онан сайын өді кірді.

Тадғы ұйқысы тым ақ тәтті, тып-тыныш боп жатты
Жас ләззәттің туңғыш гады, қандай нәзік, қандай
ұйып...
буйык!

Жас жүректің соғуында белгісі жоқ еш азаптың,
Күндей күліп жатыр ұйқтап, булты жақын жастық
шақтың, —

Бірақ ол бұлт жылжыйды жай, күндей жанды аяғандай.
Жарқ-журқ еткен бул нурлы күн сурапылда болар
қандай!

Балалық нур турған ойнап, мыңа көзден от сөнер ме,
Өмір оты турған лаулап, мына жүзің жас көмер ме?

Ойнақтаған ерке еркін, азаттығын тутқын етіп,
Бүлдіруші ләззәт шіркін, қор егерме бір күн жетіп!..

Аулақ мунан, аулақ мунап, қатуланған дара булттар!
Сендерде рас, жеңер бәрін-қайрат та бар, бостандық
бар,—

Бул нәзік гүл жаңа ашылған, қырда өскен, қол тимеген,
Шығар ма екен, шыдар ма екен, алысуға сендерменен?..

III

Үшінші жыл бул өлкені тастап кетіп бара жатып,
Кушақтасып көршілермен, көзімнен жас бұршақтатып, •

Әлі есімде, айтқан сөзім — Саша өсер деп едім мен,
Бахытты боп жар мен перзент сүйсінші деп тіледім мен,—

— Еш азапсыз, хасіретсіз, ұзақ ғұмыр сүрсін, дедім ..
Амал қанша, іске аспапты, менің сол бір тілегенім,

Қарттардыд мен білдім халін, ашығандай шын-ак
жаным;

Баян етті әкесі оныд Өаша қыздың ахуалын

«Бізбен көрші, осы маңда, болушы еді бір кед жайлау,
Бос жатушы ед көптен бері, ед кемінде қырқ жыл .
болды-ау...

Үшінші жыл, сол жайлауға бір мырза кеп орналасты,
Көп кешікпей сол көршіміз бізбендағы араласты,

Александр Лев Агарин — аты-жөні ол мырзаныд;
Мырза емес сықылды өзі, көре алмайсың еш ызғарын;

Өзі катпа, өзі қуп-ку, лорнеткасыз^а қарамайды,
Төбесінде төбелі бар, жуқа шашын тарамайды.

Өзін-өзі: «Мен бір соғар, ушып-қонған қуспын», дейді;
«Дәл жақында шет елдерді аралап мен уштым», дейді,—

«Көрдім, дейді, неше түрлі ғажайып зор шаһарларды,
Көк теңіздің астын үңгіп салған көпір-наһандарды;

«Сонда байлық, сонда ырыс, дейді, ғажап не керемет;
Ақшаларым келіп турды, алдым дейді, бірнеше рет;

«Кронштадтқа мен параходпен сыладатып келдім,
дейді,—

«Нак төбемде бір бүркіттің айналғанын көрдім. дейді,

Лорнетка—қолға ұстап қарайтын көзілдірік.

«Бүркіг—дейді— бір бахыт қой, келгені гой,, мені айланса...

Кемпіріммен біз екеуміз аң-таң болдық ес таыққанша.

Ал, Сашамыз күліп еді, ол да біргө күліп жатты,
Содан бері біздід үйге келуін ол жыйылатты.

Сөйлеседі Сашамызбен, шығады ыңғый саяхатқа,
Кей кездөрдө мін тағады біздің мына табиғатқа;

«Дүниеде бір ел бар, дейді, қыс жетпейтін, жазы өтпейтін,
Балкондары жатады ашық, күнге піскен лимон дейтін».

Қарап үйдід төбесіне, айтады өзі әлде нені...
Рас, сөзі жыр сыякты, дауысы тым күңренеді.

Қудай баска салмасын де! Таусылмайтын сөздері еш!
Өл-өл боппа: отыратын кітап оқып ертедді-кеш.

Сор қайнаған Сашамызға үйрететін француз тілін
Нақ екеуі көтергендей бул дүниенің қайғы-мұңын,

Айтатын көп, айтатын кеп, сәл нерсеге себеп іздеп,
«Талай гасыр өтседағы адам неге бахытсыз?» деп.

«Бірақ, - дейді, -- қынжылмандар, өздерідді оймен
муқап,
Әділеттің күні бір күн жер бетіне шығуы хақ!»

Сүйтеді де, ол өзінің сол үмітін беркіткендей, —
Шарапты кеп кетереді. Біздід қыз да желіккендей, —

Калмайды одан, ішпесе де, тигізеді ерініне.
Біздідағы күнәміз мол, ~ ішіп жүрдік со-мен біргө.

Қыс кеп қалды қылыш сүйреп. Қоштасты ол біздерменен,
«Жетер, дейді, жүрдім біраз, күн өткізіп сіздерменен».

«Тұрыңыздар бахытты боп, қайырымды жандарсыздар,
Жетер енді.. Істерім бар, адал тілеп қаларсыздар»,

Деді де ол бір шоқынды, кетті шығып қақпамыздан..
Сол кетті де маза кетті! әлпештеген Сашамыздан:

Байқаймыз біз, үй ішіміз болды оған тым көңілсіз
Жас жеткенсоң сүйте ме әлде,—ол арасын білмедік біз.

Өлең айтсақ, ертек айтсақ,—оған ешбір ұнамайды,
Қыс та жетті! Бұрынғыдай шана теуіп зырламайды.

Ой ойлайды қарт адамша,—көп шаруасы бар адамша;
Одашада кітап оқып, жылайды да.. амал канша!

Кашан көрсед хат жазады, оны бізден жасырады;
Кітап тауып алады да бітіргенше асығады.

Койшы әйтеуір, ақырында, кірді-ау бір күн, ақыл-есі.
Айтат жөнін әр нәрсенің, тым-ақ тәуір әдгімесі.

Кандай өзі кед пейілді ... ондай пейіл жоқ ешкімде, —
Мен мұндай жан көрген емен, сен де, сірә, көрмесің де!

Жүргені ылғый жақын тартып, жалшыны да, жедейді де,
Құрметтейді, ас береді, сырқат болса емдейді де,

Осылайша жүргенінде асты жасы он тоғыздан,
Жүріп-тұрып жаттық біздер келгенінше қолымыздан.

Көршіміз де жайлауына бір қайтуға тиісті емес пе!
Хабар жетті — келді, деген, келмекші екен бізге түсте

Саша кандай күтт дейсін, көңілденіп кетті мүлде!
Үйді ішін безендіріп, толтырды кеп не бір гүлге.

Кітаптарын қойды жөндеп, тым жұпыны мінді өзі,
Шықты жайлап қақпа алдына, қонак келер болып кезі.

Келді көрші, ах! деді ол, көрген жерде Сашамызды.
Есі шыққан тәрізденді, көрмей бұрын мұндай қызды.

Шынында да біздің Саша қолымызда еркін тұрып,
Соңғы—екі жыл ішінде кеткен еді тым кулпырып.

Сол баяғы бет қызылы таркамастан тұрған шалқып,
Бірақ, анау, шәші түсіп, кетіпті әбден күкыл тартып...

Не оқыды, не істеді, — Саша бәрін айтып жатты,
Бірақ оған айтылған сөз бұрынғыдай дарымапты.

Касақана қыңырайған адамға усап кес-кестеді,
«Екеуміздің ондағымыз бос сөз, бос бір елес!» деді.

«Ақылдылар айтты маған: адамзат қор, әрі жауыз»...
Өйдәй соқты-ау, соқты келіп,—жан екен бір көбік ауыз .

Не айтты ол түсінбедік. Мазасызбыз содан бері:
Он жеті күн болды бүгін, Сашамызды бардай шері, —

Қайғырады, қаңғырады, үнсіз-тілсіз көлеңкедей
Кітаптарыш оқыйды да лақтырады тырс үндемей.

Қонақ келсе, сөз бастаса, — қойыңызшы, дейтін болды,
Әлпі мырза келді үш рет,—келгенінде ол ең соңғы,—

Бір мужық неп хат жаздырып отыр еді Саша жанға.
Бір қатынның сырқаты боп, дауалы шөп сұраған ба...

Мырза бізге қарады да, бір сөз айтты қалжыд қылып:
«Балаңызға жада ермек табылыңғы», — деді күліп.

ваша турып кете барды, қарамастан, тіл катпастан...
«Тегі сырқат болар білем», деп мырзамыз болды аң-таң.

Кітап бөріп жіберсе ол,—Саша оны оқымайды,
Қайта апарып таста, дейді. Жүрегінде бар бір қайғы.

Жылайды да толғанады, жалбарынад бір тәдіргө...
«Жол жүремін» деп еді ол,—Саша шығып біз бен
бірге,—

Қоштасты да, қайта келіп, жатып алды жоғарғы үйде,
Амал бар ма?.. хат жазыпты ол. Шыдай алмай мундай
күйге,—

Күнәкәр боп біз өзіміз оқып алдық оның хатын;
Қосылсақ деп, сурапты ол ризалығын, махаббатын.

Саша оның бул тілсгін жіберді алғаш қабылдамай,
Хатын бізге көрсетті әкеп,—өткеннен соң күн бірталай.

Өзімізше үгіттедік: «к\ііеу болар жігіт, дедік,
Жас десең—жас, бай десең—бай» мінезін де кемітпедік.

«Жоқ бармаймын» денді Саша, қобалжулы, сыр
бермейді;
Кейде турып: «жок, мен оған, тед емеспін, кеммін»
дейді.

Дейді кейде: «жок, ол менің теңім емес, менсінбеймін,
Рухы түскен қайғылы жан, ол сүйсе де мен сүймеймін!»

Бірақта ол кеткеннен сод, болып алды тым қайғылы,
Хатын онын сүйіп қояд,—дел-сал болдық укпай муны.

Не өзі бул? Түсіндірші, түсіндірші, туысқаным!
Көрші өзід, көр Сашаны, көрші оныд не болғанын.

Енді канша кайғы шекпек, өлмек пе бул байғұс балам?
Ойнап-күлу дегендерің болғаны ма буған харам?

Қайран балам! Қор етті ол, қор болмақ па өмір-бақый,
Айтшы бізге: кім өзі ол, түсінбедік, таусылды мый.

Адам ба өзі кәдімгідей? Қара жүрек әзәзіл ме?
Әлде арбаушы сыйқыршы ма, ібілістің, дәл өзі ме?

IV

Жетер, жетер жарандарым, серпіліңдер, бос қайғырмай,
Тез арада түзеледі, турарсыңдар бұрынғыдай.

Сашаңыз да тәуір болар,—тәңір оған медет берер,
Ол ешкімді алдап-арбап жеде алмайды, бос әбігер.

Өл өзі бір ... Не деп сірә, түсіндірсем екен, сізге...
Білгішсінген бір жат урпақ өсіп тур ғой елімізде!

Өл кісіңіз—сайтан емес, адам заттың арбаушысы,
Амал қанша! Бул заманныд солар боп тур тадаулысы.

Шала-була кітап оқып, тіміскілеп дүниені,
Колдан келмес жұмыс іздеп, өз-өзінен күйінеді.

Әкесінен қалған байлық едбекке кол тигізбейді,
Ескі жолдан шығамын деп, өзінше бір жол іздейді, —

—Жок, дейді ол, менід жаным—усақтыққа жаралмаған,
Адам деген бір құмырсқа, оныд ісі харам маған.

—**Не** өзімнің қайратымды көтере алмай мерт боламын,
Жастай барып жатамын мен түкпірінде бір моланың;

—Не болмаса, жұлдыз болам, ағам зырлап заңғар көкте,
Дүниені бахытты етем! деп урады көкірекке.

Колда бардыд қадыры жоқ, жек көреді оны мүлде,
Еш мағнасыз куртады тек, лақтырады гүлді—күлге,

Әрі улы, әрі ауыр, біздід мына замаңад
Кітап деген ойыншық па,—тек оқый біл, бағала да, —

Өрескел не, топастық не, жауыздық не,—түгендейді,
Бірақта сол кітабыңыз игі іске әл бермейді,

Шын жүрекпен шындай тұрып сүюді де үйретпейді...
Ғасырлардыд ісін жөндеу,—оңай емес, күш жетпейді!

Езгілікке, дурыстыққа, еркіндікке болып қумар, —
Олар ылғый әуре-сарсаң, бірақ одан не мән шығар?

Істерінде, сөздерінде береке жоқ өңшең мылжың,
Билігі жоқ, қайраты жоқ, шабыт тапшай болады ың-жың.

Жаксы көре біледі олар, жек көре де біледі олар,
Шыбынды да ренжітпейтін, — әрдайым бір софы болар.

Махаббатқа келген шақта:—қаным, дейді, толқымайды.
—Ойым толқып, басым әуре... махаббат та жатқан
қайғы!

Соңғы оқыған кітабынан не уқса, сол оған бір заң,
Орын алад ол жанының ед үстідгі қабатынан.

Сену, сенбеу—керек емес, тек дәлелді болсыншы, дер,
Өз жанынан шығары жоқ, кеше орғанын—бүгін егер

Ертед неңі орарын ол білмесе де егуі хақ
Жәй .сөзбенен айтқанда ол—тек сөз қуғад бір ахымақ,
Ал егерде алса қолға—бір жұмысты, ол бір қайғы
Укшата алмай қалғаны үшін—дүниені кінәлайды.

Әлсіз ойды қанаттарын сәл талдырса ойбайлайды,
«Гүк шықпайды!» дейді де ол, енді қайта ден қоймайды

Канатынан кайрылған сод тым ызалы болар бүркіт..
Ұқтындар ма? Уқпадыңдар!.. Уақасы жоқ. Сөз соңын күт.

Бул айтылған сөздерімді ваша ұқса—болды маған,
Ол өзі' де сезген екен,—аулақ салса енді анадан.

Ал ендіп қалғандарын мезгіл өзі жөндеп көрер,
Мезгіл өзі түсінер де игілікті туқым егер'

Біздід мына даламызда аяқ бассаң—жылғалар бар:
Жазда жылға сусыз қурап, жал-жалаңаш кумға айналар.

Күз келгенде ласқа батар, қыстағында каржатыр көміп,
Асықпандар, сол бір жылға қулпырар бір көктем келіп.

Адамдары кеуде кере дем алатын жылы жақтан
Қып-қызыл күн көтеріліп, ж'ібір аймақ музга батқан,

Өзен ағар өлендетіп, біздід жаққа келер жетіп,
Бөтен жақтың толқындары сел боп басып, жатар көлкіл.

Сонда әлгі сорлы жылға кәусәр күміс суға голар,
Жалт-жұлт етіп, жен көрсетіп, ол да өзінше ойнақ салар...

Көктем өтер, жылғамызда су тартылар, күнге күйер,
Жай толқынмен суарылған жылғамыз мол егін берер.

Сашаңыздың зердесінде жатқан уйқтап не бір күшті—
Оятып ол кеткен екен, соды болғай сүйінішті...

Әх! Мен, сірә, кеттім білем, уқпайтын қып, сөз құбылтып,
Иланьңдар дос—жарандар: жас жан ыңғый өмірге
ЫНТЫҚ, —

Рахаттанар, шабыттанар, кандай дауыл турса соғып,
Сурапылда жан шынығар, ой жемісі пісер толып.

Жетіп болдым деп ойлаудан бала бойын салса аулақ,
Сұлулана сілкінер де шығар қайнап, шалқып лаулап

Ырысты бір жерге келіп, түсе қалса дән домалаң, —
Өдан енген жеміс тағы болар толық, болар мол-ақ!

(1852 — 1855. Ярославль)

Аударған: Қасым Аманжолов

АКЫН МЕН АЗАМАТ

А з а м а т,

(Кіріп келіп)

Тағы жалғыз, тағы да тек тунжырап,
Қалам тартпай, міз бақпай жатыр
сулап.

А қ ы н

Кесел басқан, кеудеде шыбын жаны
Десед, таза суретім менің сол-ақ. |

, А з а м а т

Тапқан сурет! Нансад сен, бұл суретте
Жарастық та жоқ таза езгілік те,
Бул жатыс тек лайық диуанаға,
Ад да жата біледі шалғай бетте.

А қ ы к

Не айтпак едід?

А з а м а т

Қорланам сені көріп.

А қ ы я

Онда аулақ кет!

А з а м а т

Тында сен көңі л бөліп:
Елден уят! Тур жылдам, болма мазақ!
Сед білесің, сергітін жетті ғой шақ.
От жүрегі сатылмай өскен адам
Өз парызын өтесе, халқына жақ,
Дарыны мен күші асқан алғыр жандар
Өтер енді, көсіліп уйықтамай-ақ.

А қ ы н

Мен-ақ алғыр болайын некен-саяқ
Болмай тұрып қызмет тап маған, бірақ.

А з а м а т

Міне қызық! Қызметід бар ғой сөнің,
Уйықтап кеттід, рас сен, біразырақ.
Енді оян кеселді жулып таста....

А қ ы н

«Қалай-қалай сілтейді» білдім, шырақ!
Мен енді кус оққа ушқан осы жерде,
Амал канша, зауқым жоқ ләм дерге
(кітапты алып)
Қорғанышым Пушкин! Ол — мына бетте,
Ал да, оқы! Мысымды қурта берме.

А з а м а т

(Кітапты оқып)

«Өмірдің ағымына мойын сунбай,
«Пасық мақсат, айқасты керек қылмай,

Туғанбыз біз шабығ пен тәзгі сарын,
Тәңірінің дұғасына арналғандай».

А Қ Ы Н
(Шаттанып)

Озып жатқан асқақтап недеген үн! ..
Болсам егер осындай мойны ұзын,
Бір де қалам, вллаһи, устамас ем
Мендегі бар жартумаш өлед үшін

А з а м а т

Бәсе, неткен әсерлі үд... тым тамаша!
Неткен қуат дарығыш бойға мунша!
Ғайып болып жоғалды-ау акынның да
Уйқы басқая кеселі қас қаққанша.

Жетті шағым шалқыптын, қуанатын!
Шаттығыда ортақпын, туған ақын.
Бірақ, шыным, жырларың сенің жазған
Одан көрі жүрекке тұр ғой жақын.

А Қ Ы Н

Түкке тұрмас ойыда болман ортақ!
Сен—оқушы ынталы, сынға шорқақ... •
Пушкиннен дә жоғары ақындығы
Мен болдым ба, сеніңше асыл ұрпақ?
Айтшы, кәне, жарқыным?!

' А з а м а т

Жоқ, жоқ, тыңда!
Рас, сенің дастаның тым-ақ нашар,
Қөңіл күйің көне тоз баяғы зар.
Кеш жер кейін мысқылың көркемдіктен
Езгілік жоқ, сырдан сөз бойды басар

Өлеңдерің шұбалан, Унамайды
Бірақ, жұлдыз күн жоқта жымылдайды ..
Жанымызды сескентіп турған мына
Кара түнде оныңды қым сынайды.
Жыртқыштар емін-еркін жортқан кезде,
Жұрт дүрлігіп жүргенде үрейлеңе,
Сен берік устаған ед шырағданды,
Бірақ, ол унамады тәдіріге.
Жасаған тыйым салды дауылына —
Күш берер үрлеп шырақ жарығына,
Қалың кара халықтың сара жолын,
Жарқыраған сәулемен табуына,
Карадғыда калтырап, күнгірт тартып
Маздамады шырағдан жалын атып,
Енді тіле шапактап күн шыксын да,
Сәулесіне шырағың жетсін батып'
Жоқ, сен Пушкин емессің Бірақ, тоқта,
Күн шапағы көрінбей тұрған шақта
Сендегі бар дарынмен ұйықтау уят,
Уят, мына' кайғылы кара жылда.
Кең жазықты, теңізді аспанды да,
Мадақтап жырға косу болар ед жат
Қаһар үнсіз, тедбіл көкке мөлдіреген,
Егескендей шыдырау толкынменен .
Еркелеп жел ұйқыда маужырауда,
Тек сәл ғана ырғалып ақшыл желкен.
Зымырайды сындары сулу кеме
Тыныштық уя теуіп жүрегінде,
Селт етпейді жолаушы кемедегі,
Отырғандай катерсіз кара жерде
Ал, кенет күркүр дауыл ішін тартты,
Дідгек жақша иліп бара жатты,
Ала құйын, ән салар мезгіл емес,
Ойнарлық мезгіл емес дойбы тасты
Арлан ит те жанымен сезді апатты,

Қайта кайта арсылдап желді қайты,
Өзге қылар айла жоқ ол бейбақта
Сен не істер ед, ақыны м осы шақта?
Оп-одаша каютте отырып сен,
Нәзік майда сарынды өлеңіңмен,
Жалқаулардың қандырып кулак куршын,
Дауылдыд да дабылын баспақшы ма ең?
Мүмкін, сен боларсын ақ өз орныдда,
Бірақ, одан не пайда Отаныда,
Әркімдер-ақ. тек қана кара бастыд
Камы үшін қызмет етер заманада?
Ардақтаған өз елін нелер жүрек
Шапағатқа бөленіп, соқсын үдеп,
Қолда! тәңірім, оларды! Ал, өзгелер
Өмірде бір қадғалақ, бос көкірек,
Бағзы біреу бақ кумар, уры-кары,
Біреулердің тәтті жыр бонда бары;
Жылмад қағып, жалғ беріп, данышпансын
Біреулердід қаңку сөз баққандары.
Ку жандарын сауғалап, алып қашып,
Күнелтеді күйбедеп, өсек тасып:
«Ел болмас біздід ұрпақ дуа қонбас,
Бекерге бола алмадық ажалға асық...»
Күтеміз мүмкін заман көмектесер
Буда мақтан, зыянсыз бу да кесіп»,
Азғын жандар басының бір қамын жеп,
Сасық пейлін сақтайды бүркемелеп.
Ал, бауырым! Сен мейлі кім де болсад,
Ермегейсід ездерге мундай үркек.
Тілге бай, іске кедей сақта жаннан,
Аулақ қаш, жүре көрме мадайынан
Түспе, олардың залалды сарынына,
Тұрғаныңда боп елге пайдалы адам
Зарланса қайғыланса ғазиз ана,
Саналы ул дәті шыдап төзе аларма,

Несі азамат, егер шын көкірегінде
Отаным деп турмаса отты сана?!
Ар-уяттан кымбат жоқ адал жанға,
Отан үшін отқа түс, арды колда,
Мақсат үшін, махаббат жалыны үшін...
Бар, едіреп өліп кет осы жолда!
Текке өлмейсің ісіңнің шыныққаны,
Сол мақсатта боялсаң кызыл қанға.
Ал, ақын, сен! Аспанның таңдаулысы.
Шырқап шық та, шындықтың бол жаршы-
сы.

Дәулетсіздер қарының сорлы десе,
Нанба оған, дәуірдің бұлбұл құсы!
Нанба, адам азыпғы деген сөзге;
Алла өлмес адамның жан-жүрегінде,
Адыраған дуғасы діншілдердің
Жетер жан сарайына күдірене!
Азамат бол! Табжылмай қызмет ет,
Жырыңмен баурыңның жанын тәрбег.
Бағындыр шын махаббат сезіміне
Данышпандық бойыңда болса қудрет;
Мейлі бойдыд дарыны арта берсін,
Өзіңді өзід көрсетпе, біреу көрсін;
Едбегіднід жандырып өзі-ак берер
Жарып шыққан өзектід нур сәулесін,
Қарапайым жандарға көзід жібер,
Кара тасты қақ жарып жатқанын көр!
Соққан балға астынан ушқан ушқын,
Шашырайды жан-жакқа оттан бетер!

А қ ы н

Болдыд ба айтып? ... Сәл қалғып кетпеп-
пін ғой
Сыймас бізге мұншама ғажайып ой!

Кетгің самғап алысқа бір ксремег
 Секілденіп данышпан улы ақылгөй.
 Ақылгөйлік болмақ тек отты жанда,
 Біздер салқын пенде ғой бұл жалғанда,
 Тәйт дегеннен жасқанған жаны тәтті
 Бір тыйынға татымас балағанда,
 Бос атаққа өлердей жанын салып,
 Иманы ушып, жалт берсе анда-санда,
 Соқпак жолдыд үстінде соры қайнап,
 Адасса одан гайып боп тас туманда —
 Сөйткен бізден не пайда, уа дариғай
 Ақын деген есіл ат — қор заманда!..
 Жырға жат болсадағы бесігінен,
 Рахат кой азамат медіреуленген.
 Өзінің әрбір ісін игілікті
 Мақсатының жолына жумсай білген,
 Әрине едбегіде жемісті оның
 Ісі жоқ талас-тартыс егесіңнен.

А з а м а т

Аса орынды айтылған емес төре,
 Осы пікір иесі сен бе, өзге ме?
 Шығара да балар ед дұрыс үкім,
 Болмай-ақ кой, жарайды тіпті ақын
 Ал, азамат болуға міндеттісід.
 Айтшы, кім ол азамат, я, ол кім?
 Ол ардагер перзенті отанының
 Көп-ақ кой біздід қазір арамызда
 Саудагер, кадет, манап, тоғышар да,
 Төре мен жер иесі ақсүйектер,
 Кенде емеспіз оншама ақынға да.
 Бізге әбден керегі шын азамат!
 Ақын, батыр яки емес санат,
 Плантатор яки уста да емес,
 Кайда, ол, кім ед, елім дер азамат?

Қайдасың сен, үнідді шығарсаңшы!
Көрмейсіз бе, бермеуін ешбір тіл хат
Тіпті оныд кудіретті идеялы,
Әрине, акынның да жанына жат.
Егер ол арамызда болған кезде,
Егілген шығар жасы толып көзде
Орынсыз кесіміңе налып әбден,
Теңгермек болдыд-ау сен оны өзіңе!?

Ысқырып долы нөсер соғып катты,
Азаттықтың қайығын кузға тартты
Аһ урып, күрсініп акынымыз
Катерге кур дәрменсіз қарғыс атты
Ал, азамат ешқандай тіл катпастан
Катердід азабына иді басты.
Енді қашан, жоқ қойдым... мүмкін аз

кем —

Болсадағы тәңірің қалап бөрген
Арамызда бар асыл азаматтар. .
Білемісің тағдірін олардың сен?
Тізерле, тәубеге кел, еріншек жан,
Күлкі қой, түк енбестік қыялыңнан
Күр сырдаң жырыңның да өрісі жоқ
Теңеулерің тым шалғай мағнадан
Жалтақсыз әділеттің айтсақ шынын
Акын жаны рақат кур даурыққан.
Азаматта бишара үнсіз жатқан.

А Қ Ы Н

Дүниеде бар жиһазға алда қашан,
Күш жумсауда болыппа шын данышпан,
Әділ айттың: акынның турмысы артық
Еркін сөзде бар рас шаттық, дарқан.
Бірақ осы еркіндік барма менде?

Дарырай, сонау өткен жас кезімде,
Қасіретті, пақ таза, аса қыйын
Тек аңқаулық сезімге болып пенде.
Албырттыққа бой урып жүрген шақта,
Прағым жеткізбесгей еді желге!
Гүл емес өз қолымнан қапа жалын,
Ерген ем қалақанға қосып бірге.
Алды-арғыма қарамай такаппарсып,
Тастап кеткем Парнасты ілмей көзге.

Жіпіркенбей, жасқанбай еш б'рінен,
Түрме, өлім алады түгел кезгем,
Көргенімді қайталау қанша кажет,
Соі, емқана қалды ма мен еңбеген.
Ант еткем, нәлет айтқам, жан түршігіп!
Ант егем, мер әділет, шындық сүнгем.
Амалым не, естілгенде менің жарым,
Жапты жала деген сод іштеп тындым,
Басгы байлап өлімге бара алмадым,
Кол қусырдым алдыңда, тәубе қылдым.
Бар қолымнан келгені онан соңғы —
Болды аныптау адамды һәм тағдырды
Тым болмаса күрескен жанды көрсем,
Аса ауыр болсада кірісер ем.
Қыршын жасты қалайша қыя алармын
Кезімде жыйырмаға жаса келген!
Теңіздің ағынындай еркін оскен,
Алдамшы өмір сыйқырлап он тербеткен,
Усынып маған асыл игілігін,
Бермек боп махаббатын еркелеткен.
Жаным қорқып, шегініп кейін тартқан,
Тек ләззатқа алыстан көзім сатқам,
Бөгеседе себептер не кесепат,
Жасыратын шындықтан сырым жоқ жат,

Айыпты басымды нем атағыңа,
Айнымайтын қасиетті шын азамат.
Катерлі от баяғы жалын атып,
Әлі күнге кеудемді тур ғой шарпып,
Егер біреу ішіне көкірегімнің
Тас лақтырса, шаттанар едім шалкып.
Сорлы басим, неге сед кейін тарттыд,
Хаспетті борышын адамзаттың,
Дертті ғасыр ұрпағы ауру бейбақ,
Өмірден қанша олжа алып бақтыд?
Көрсен ед түрін аңы өмірімнің
Махаббатын, құмарин жүрегімнід,
Ыза ксернеп кеудемді тек түнеріп,
Турмыш ғой мен аузында қабірімнін.
Дарығай, алғашқы әнім шырқап салған
Әчі еді қоштасудың дүние жалған.
Мұң Музасы қасіретпен басын изеп,
Караганда еңіреп кете барған.
Сол өлеңмен сан рет болдым дұшар,
Талай түтеп, урлашып келгені бар:
Кулағыма купня жалынды үймен,
Ән қуятын ғажайып ол такаппар.
Дейді ол маған кен шақта:—Кел, калаға!
Кейде жүр деп азғырып кед далаға,
Бірақ бұғау кенеттен сылдыр стсе
Ғайып болып кететін уа, дариға!
Алайда оны мен мүлде жат көрмегем,
Бірақ, жаным түршігіп үрейленгем,
Жакындарым туншығып батқан кезде
Қасіреттің кузына менреуленген.
Кейде, долы теңізді, кейде көктің
Тек күркірін күрессіз жырлай бөргем.
Содына түскем ұсақ урылардыд,
Шашпауын көтергендей қарақшының,
Мәз болғам балалықтың әуенімен,

Мастанып мадағына осылардыд
Ауыр жыл азабына болып пенде,
Сұынған асау жаным бас игенде
Қарғыстыд ащы ызасы бойды басып,
Муза да оралмастан кеткен мүлде
Таппазпын іздесем де казір оны,
Дариға-ай, снді қайтып көрмес мені,
Әлемдей түр-түсіңді ажыратып,
Таныман кездессең де мәдгі сені
Уа, Муза әлде қалай болып мейман,
Алыппа ен орын жанның сарайынан?
Әлде, оған ерекше жыр дарыны,
Болыппа еді тағдырдыд өзі орнаған.
Дариға-ай кім біледі, қатаң алла,
Жасырған ба күңгірттің койнауына,
Бойыздағы қусаңа лайықты,
Келгенбе ед тек қасірет тажы ғана.

(Жаз Орниендбауд)

Аударған *Х. Ерғалиев*

ДОБРОЛЮБОВҚА ЕСКЕРТКІШ

Жан едід жүзі суық жас шағыңнан,
Адылға кумарлықты бағындырған,
Оқыттың дадықты, еркін өмірге айқын,
Үйреттің өле білуді онан әрмен.

Дүниенің біле тура рахатын,
Бетке урды тазалықтың сақтап парқын,
Жүректің аңсағанын талықсытпай,
Еліңді ғашық жардай сүйдің жарқын.

Еліде едбек, үміт шын ойыдды,
Бағынтып, бердід таза жүрегіңді,
Шақырып, жарық ужымақ, жаңа өмірге,
Бөлеуге тәжді маржан, інжулерге,
Сыйыңды әзірледің сүйгеніде.

Сағатың тым ертерек соғып таднан,
Құлады тапқыр қалам түсіп қолдан,
Лап сөніп қай ақылды шам-шырағы,
Қай жүрек сокпай калған, тоқтай калған.

Жылдар өтті, кумарлық басылды асқан,
Қалықтап сенсің биік үстен ушқан,

Орыс жері жасыд тек! Бірақ, мақтан,
Жатқан күннің астында сулу аспан...

Мұндай улды сен туып таба алмап ед,
Қойныңа да қайтарып алалмап ед;
Жаралған жанның сулу казнасынан
Бар мейрім бір өзінде саналған тед.

— Табиғат, ана! — Егер мұндай жаннан,
Кей кезде бул сықылды адамдардан,
Туғызып жиһанға кед жібермесед,
Болар ед өмір гүлі каран қалған.

Аударған: *Тайыр Жароков.*

ОРЫС ЖАЗУШЫСЫНА

Калсам-ау деп жайында жаксы ат алып,
Бекер әвес боласың жаныд салып,
Уа, менің Оғанының жазушысы,
Шық одан да суырылып, топты жарып.

Елге керек езгі ер табжылмайтын,
Жетті ғой шақ! О дағы саған айкын.
Елге керек қызметкер, шын қайраткер
Ақыл-ойлы, мураттан айнамайтын.

Дадқ үшін, думан үшін ерне қызмет,
Жұртыңа езгі мура қалдырып кет,
Бағындыр шын махаббат сезшіне,
Бойында данышпандық болса кудірет!

Мейлі бойдың дарыны арта берсің,
Өзінді өзің көрсетпе, біреу көрсін;
Еңбегіңнің жандырып өзі-ақ берер
Жарып шыққан өзектің нур сәулесін.

Карапайым жандарға кезід жібер, 7
Кара тасты қақ жарып жатқанын көр!
Соққан балға астынан ушқан ушқын
Шашырайды жан-жаққа оттан бетер.

Аударған *Хамит Ерғалиев.*

ИТ ЖҮГІРТІП АҢ АУЛАУ

1

Байдың үйін бақташы әне бағып жүр,
Кейіп, есінеп, тоқылдағын қағып жүр.

Күздід желі лебін есіп касірет,
Кек пен қыйыр қырға күдгірт түсірет.

Жел, қайғылы бултты қуыш көгінен,
Жерде жапырақ -аянышты күдіредген...

Мырза оянып, төсегінен жалма-жан,
Қиінгенде мүйіз дабыл қағылған.

Ұйқылы-ояу Гришка мен Валя да
Турды үй іші, жөріктегі бала да.

Қалғыраған фанардан да сәл жарық
Түсті, нтшінд көледкесі узарып.

Айқай-ушқай! Кілт ашылып сыдғырлап,
Тот басқан гіл шынжырлар да шылдыр-,
лап.

Шығарып тез суарды әне аттарды,
Ертте шапшаң енді күтіп жатпайды.

Көк венгерка, қоян қолғап кишген,
Басға шошақ бөрік бұрын көрмеген.

Күтушілер желді есіккө жетіп те,
Қызық карап тұрса жігіт жігітке!

Тозсадағы қалмай гамтық Ұлтаннан,
Үстін жамап тіккен тоны қымтаған;

Іші кеуіп жүрседағы көжеден,
Ер-тоқымын жарқылдатып безеген

Ат—керемет, екі бөлек ит тобы,
Шеркеш, белбеу, бар шыбыртқы, шпоры,

Помещик тұр картозын ап үйірін,
Үндеместен бұырыл муртын шыйырып;

Түсі суық, кчген киім қолайлы,
Үндеместен іөнірекке карайды.

Тындайды үлкен сөзді баяндамадан,
«Змейка өлді, қырғын дабыл қағылған,

Сұңқар қутырып, қандыра да мертілген —
Қарап Нахал итіне кеп еңкейген.

Нахалдағы басалмастан күйігін,
Шалқасынан жатып былғайд құйрығын.

2

Тәртібімен, шапшаңырақ аялдап,
Сай, саламен келеді аңшы жалаңдан.

Тад да атты, өтіп келед селодан,
Көкке түтін көрінді! ушып шубалған.

Ызы-қыйқы малды ертеңмен өргізген,
Задсыз жерге бастырмай дал жүргізген.

Ғөрезеден қатын-қалаш қарайды,
— «Итті кара!» деп балалар шулайды...

Көтерілді тауға жайлап аңшылар,
Ашылды алдан жазық дала, биік жар.

Таудан темен аққан өзен кулдырап,
Қырау басқан тур көк дала жылтырап.

Онан әрі сол ақшылдау көрінген,—
Тадның атқан нурына орман бөленген.

Аңшыларда қарсы алды ашып кеудесін,—
Тадның жарқын қызыл шапақ сәулесін.

Жаратылыс суретінен таңдағы,
Ләззәт алмай жадғызы да калмады.

«Бытыраддар!» деп помещик буйырды,
Журт жан-жаққа шықты кезіп қыйырды.

Іггер тобын басқарушы алдында
Айқайшы еді, тығылды бір аралға.

Құдай оған берген дауыс аямай,
Дабыл қағып басты қатты айғайлай.

Бар айқаймен шақырды иттерді,
«Тап урыны жолын кесіп жет!» дейді

Бакырады. «Ау, ау, ту, ту, аңда-лап»
Міні тапты, түсті ізіне анталап.

Кара терге шомылды журт бурқырап,
Кызығына помещик те тур карап.

Шаттык кернеп кеудесінде тұрысып,
Әдемі үнге қанып қулақ құрышы!

Салық бермей опікундық советке —
Жүргендерді етпейді ешкім керек гө!

Карағанда сонша сулу бул үнгө,
России мен Бетховиннің немене!

3

Ит қынсылап, шықты шаң-шұң
мадайдан,
Ытқыды эне әккі болған—сұр қоян!

Кику салып помещик те қосылды,
Помещикке кызығы да осы еді.

Өзенге де, орға, қузға қарамай,
Шапты, басы кетседағы аянбай!

Улы қыймыл кетті билеп тым күшті,
Зор думанға күшті дауыс тоғысты.

Екі көзі ушқын атып, нур жанып, —
Көрінді оған бұл бір кызық ғажайып!

Кауіптенбейді, кеткен оңға ықылас,
Миллионға да сатып муны ала алмас!

Желіккенсоң бөгет тұрса қайтпайды,
Өлсін, жеңсін ат басын да тартпайды

Өлсін, жеңсін (Дауыл тұрсын, бірақта,
Қайту қайда славяндық калыпка?)

Шаршап қоян еліп-өшті қалжырап,
Ерді кушып, помещик те тұр жылап.

Ұсталған аң — пәрменінше шыңғырды,
Бұлқынды да, қас қаққанша жан берді.

Маса ғтанып сәтіне бұл думанның,
Сұртті аспабын құйрығымен қоянның.

Үнсіз, сонсоң еджейіп ол қараған,
Мойнына аттың терге боялған.

4

Көп қырды аңды, ат сабылтып көп шапты,
Сайдан-сайға ит жүгіртіп тааршатты.

Бір кезде екі ит Сверив пен сум Терзай,
Койға шапты, шаң-шуң урыс шықты ай-
ғай.

Тағы да екі ит Угар менен Замашка,
Тістеп, талап бір койға кеп жармасты.

Мырза, саба деп буйырды тез итті,
Кейіп қатты бәлік етіп сөз айтты.

— Төбег иттер тістеп, қауып қалжакка
Қөнбей қашып кетті ұстатпай жан-жаққа

Шығынданған қойшы жатыр өкіріп,
Біре\ орман жакта айқайлайд жекіріп.

Мырза ақырды деп: «үндеме қайуандар!»
Шын ашынған бала-шаға не тыңдар.

Кызып мырза, шауып шуға урынды,
Қорқып мужық аяғына жығылды.

Мырза кетті мужық турды қағынып,
Боктап еді, мырза оралды шабынып.

Мырза камшы үйіргенде айғайлап,
Бір бард етті, қалды сотқар «ойбайлап!»

Таяқ жеген жігіт атып көзбенен,
Мырзаны да секті зәрлі сөзбенен.

Жүз сабармыз кесіп таяқ еменнен,
Деді қосып малай, салайларыңмен!

Мырза ашумен есітпеді сөз шетін,
Бір маяға, жеді, отырып кус етін.

Тастады итке тек сүйегін сымпыйған,
Итшілерге берді ыдысын су қуйған.

Су ішіп, итші — жабырқаңқы қараған,
Аттар жулып, шөп жеп турды маядан.

Өлген қоян қан жуққан тек мурттарын,
Турды жалап аш ит ашың урттарын. »

Дем алып ап, тағы адын аулайды,
Шауып, кырғын адды есептеп болмайды.

Соныменен уақыт өтіп қулдырап,
Иттер шаршап, аттары да болдырад.

Кырды жауып көк туманның түр-түсі,
Күннiд қызыл батып көкке жартысы.

Бір жағынан шығып жаңа көрінді,
Жансыз айдың ақшыл ғана іреңі.

Аттан түсіп, паналап бір маяны,
Итті ақсатып, мүйіз дабыл қағады.

Орман ішін жанғырықтырып қағылған,
Ажарсыз үн шығады мүйіз дабылдан.

Қараңғылық түскенде, тез даламен
Үйге қайтқан жүріп қыр, сай-саламен,

Кесіп өтер кезде өзеннің батпағын,
Шылбыр созып суарады аттарын.

Арсалаңдап аңшы итері, күшігі
Кулағына шейін суға түседі.

Жылқы үйірін көріп жатқан әр қырда,
Аңшы мінген азынайды айғыр да...

Қоналқаға жетті ақырғы, — түнер күн.
Помещиктің шаттық кернеп жүрегін.

Устады ол қоянның да талайын,
Иттердің ад қууына болайын!

Тоғайдағы қорқақ анды сыпырып,
Дұрыс едбек етті иттер де жутынып.

Жан аямай жүгірімпаз Нахалым¹)
Желдей естід, аса берсін атағың!

Рпзамын, сида сирақ — Пабедке!
Адды устағыш, жарадыд сен керекке!

Ризамын, өрен жүйрік аттарға,
Ит бапшысы сен жарайсыд мактауға!

6

Канғанша ішіп, тойғанша жеп армансыз,
Мырза кетті уйқыға енді аладсыз.

Ертед ерте берді оят деп әмірді,
Атпен адга шығу қызық көрінді.

Жарты әлемді сыйғызғандай уысқа,
Шіреніп кед керілді орыс туысқан!

Біздерде көп орман тоғай, маң дала,
Біздід туған елде,—тым көп аддар да!

Бізге, таза кед далада, тыйым жоқ;
Біздід асқан дарқандыкка тыю жоқ,

¹ Нахал — иттің аты

Сонда рахат, кім бері лсө думанға,
Сайрандаумен: құмарына канған ба?

Картайғанша, оты жастық жалынның,
Түкпірінде сақталады жанының.

Караңғы ойлар кірмей оның жанына,
Рахат тауып уықтай алмайды жаны да.

Кім ит салып, аң аулауды сүймейді,
Сол өз жанын өшіріп бос күйрейді.

Аударған: *Тайыр Жароков.*

ОРЫЛМАҒАН АЛҚАП

Құстар кайтты, турды кешеу кодыр күз,
Жап-жаладаш орман-тоғай, қула дүз.

Көк, егінді орылмаған бір алқап...
Көңіліңе ой салады жабырқап.

Сыбырласып, бидай басы тілдескен:
«Көңілсіздеу көру күзгі желді ескен.

Тым көңілсіз жерге еңкейіп бас ию,
Бітік шыққан дәндер шыңға басылу!

Түн болса тек жүргіншілер қыйратып,
Кайтқан қузғын кустар жейді таратып;

Коян таптайд, дауыл соғып кетеді,
Кайда орушы? Енді нені күтеді?

Өзгелерден әлде темен ендік пе?
Бітік өнбей әлде дән кем көрдік пе?

Кем емеспіз, басқалардан біз өскен,
Әлдеқашан дәнбіз ерте біз піскен.

Екпеген-ак болар сірә біздерді,
Төгіп-шашып тастасын деп күз желі?... »

Жел көңілсіз жауап беред оларға:
— Орушының күші жок деп оруға

Біле тура, неге шашып екті екен,
Әлін білмей неге еңбек етті екен.

Бишара ішіп, жемейд кара жүдеуін,
Құрт жеп жатыр оның ауру жүрегін.

Колын тырма карыстырған кайшылай,
Шөптей семіп, қатып қалған қамшыдай

Көз нуры да сөніп, даусы карлықкан,
Әнін зарлы, салып сорлы зар қаққан.

Устағандай қолмен артын соканың,
Орушы ойлап шолды егін алқабын.

Аударған: *Тайыр Жароков.*

САЛТАНАТТЫ КАҚПА АЛДЫНДАҒЫ ОЙЛАНУ

Салтанатты какпа бұл Тойлы күнде
Құлдық урған ой басып тым дүрліге,
Бар қала үрейлене топырлайды,
Ардақты сол қақпаның төңірегіне.

Жаза сап ат-атағын қонақтар да,
Кайтады үйлеріне мақтан қыла,
Өздеріне өздері ырза болып,
Сол лайықтай аброй — бақтарына!

Жай күні салтанатты бұл какпаға,
Каптайды кіл бишара жұрт топтала,
Кәрі шал, жетім-жесір, арызшылдар
Іздеген өздеріне қызмет жана.

Сандалып ерсіл-қарсыл таңсәріден,
Сол жерде шабармандар зыр жүгірген,
Біреулері әндеткен «әлеу-ләйін»
Біреулері жылайды арыз берген.

Бір күні көрдім анық өз көзіммен,
Орыстарды селодан адсап келген.
Шіркеуге сонадайдан жалбарынып,
Бұрыл шашты бастарын төмен нген.

Қылғ еткен күзетшіге — «жібер!» деді,
Білініп азап, үміт, сезімдері.
Күзетші көз салғанда қонақтарға
Көрінді тым турпайы түр-өңдері.

Беттері мен қолдары күнге күйген,
Аркасына қырық-жамау шекпен ілген
Мойнына кресть салған, аяқта кан
Дорба аркалап белдері бүкірейген.

Кан саулап шәркесінен істеп киген,
Көп кезіп келді ме екен шалғай жерден?
Кім білсін қадғырумен жеткен шығар,
Әлде бір қыя жатқан гүбірнеден.

«Қуындар!» деді біреу күзетшіге,
«Жакпайды жалба тобыр төремізге!»
Сарт етті, жабылды есік, қаңғығандар,
Кірісті әуре болып қап шешуге.

Алды да қолдарына катқан нанды,
Беруге күзетшіге тақау барды,
Менсінген оны бірақ күзеші жок,
Кіре алмай, үміт үзіп қапаланды.

Босыды енді олар күнге шыжып,
«О, кұдай жазала» деп тілек қылып
Барады шұбап бәрі көз ушында,
Жалан бас, кол сілтесіп, көңілі суып

Ал, иесі бай орданың жатыр шалкып,
Мызғымай қатты уйқыға батқан балкып..
Санайды ол тәтті өмір деп, сол өмірді.
Арсыздыққа дәндеп ап дәмін татып

Төрелік, жалмауыздық, ермектен де,
Оян сен! рахат бар тағы да өзге;
Кайыр сен! Сен панасын осыларға;
Бірақта тас кереметсіз пейлі кедге...

Аспанның қаһарынан именбеген,
Жер бетін бір уыс қып билеген сен.
Тексіздер бірақтағы шер қуяды,
Кайғысы арылмаған жүрегінен.

Батама тасыған зар жабырканып,
Немене сенің үшін сорлы халық?
Өткен сод ақпа өмірің күнде тоймен,
Уйқыдан тұрғызбайды бас алдырып.

Жазғыштың жатық тілді ермегімен,
Не керек құр жарылғау жоқ дәулетпен?
Онсыз да мәртебелі өмір сүріп,
Және де дақ шығып өлерсің сен!

Аркада бидиясы жанға жайлы,
Өткенін күндеріднің байқатпайды.
Асланы Сицилия сені айналып,
Алғанда саясына мәз қылады.

Бейне бір меруерт күн қас қалқандай,
Теңізге мөлдіреген нұр шашқандай.
Әй шіркін керілесің масаттанып,
Бар дүние саған ғана сыр ашқандай.

Шайқалып орта теңіз толқындары,
Әлпештеп тербеткені сені тағы.
Маужырап жас сәбидей ұйықтарсың,
Жырымен уатқанда **толқымалы**.

Қадірлі әм сүйікті катын-балац,
(Күтумен өлімідді болған алад),
Орында зарықтырмай алдарында,
Сүйегід жеткізілер бізге таман.

Содғы рет бата етуге хурмет үшін...
Батырым содан кейін көрге енесің,
Еліңнің қарғысы атқан қаралысын,
Мақталған дырду сөзбен қандай дырсын!

Несіне бекзаданы әуре етеміз,
Алдында адамдардыд өңшең тексіз
Ызаны солардан біз аламыз ба? —
Қатерсіз желпінердей кеділ шексіз

Төреміз сая табар әлде неден...
Түкте емес, қайғы-хасірет мужық жеген,
Осылай дағдыр бізге жен сілтейді,
Деп буған мужықтардыд бой үйренген

Кедейлер асханада тенгіреген,
Арақ ішер қалдырмай тедге-тебен
Бас ауған жолға түсіп күрсінуін,
Шет қалдыщ есіркеуден, туған жер сен!

Айтшы сен! Көргенім жоқ ондай жерді
Дәулеті сарқылмайтын берекелі,
Сақтаушыд сенің досыд мынау мужық,
Қай жерде болмап еді олар шерлР

Ол байғұс, күңіренді жонда, жолда,
Жұмыста шыңырауда, терең орда,
Айдауда, абақтыда, шынжыр буғау,
Түндерде арба астына қонғанында.

Қамығып хужырасында қайғы тартқан,
Еш қызық дүниеден емес тапқан,
Соттар мен әкімдердің алдын тосып,
Меңіреу қалада да зарын қаққан.

Орыстыд улы өзенін орай жапқан,
Дариға, кімнің мұды Еділге аққан?
Ән дейміз күдіренген бул үнді де, —
Ол бурлактар сарыны келе жатқан.

О, Еділ! Еділ! жазда суың тасып,
Көрмедің жерімізді тегіс басып.
Халықтыд жүрек жарған қайғысындай,
Жарыңнан жайылмадыд сен бір асып.

О, көкірек! Қайда халық... сонда қайғы.
Түпсізбе сенід мұның таусылмайды?
Ұйқыңнан тұрасыңба қуат кернеп,
Тұрмысың қадыр тутып әлде заңды.

Шамаңның жеткендерін істеп бактыд,
Оныңнан күдренгендей жырды таптың.
Жаныдды ғасыр бойы күйдіретін,
Не жазып өмірге сен, сор қайнаттын

Аударған: Қабыл Барамбаев.

ЕРЕМУШҚАҒА АРНАЛҒАН ЖЫР

«Токта, жемшік! Күн шыжып **тур,**
Жүре алмаймын будан әрі.
Тоғайда журт шөп шауып жүр,
Пішен кезі болғандағы».

Конак үйдід какпасында,
Күтуші әйел жалғыз калып,
Жас бәбекті тербеп отыр,
Өзі дағы отыр калғып.

Баяу ғана айтып өлең
Есінейді сәл тербеліп.
Отырдым кеп қасына мен;
Қалғып кетті өледдетіп.

«Жусаннан да аласа **бол,**
И басыңды жерге темен
Жетімегім өміріңе,
Сүйтсең қайғы келмес **екен**

Күш кыйратар сабанды да.
Темен иіл тіпті содан.
Сүйтсед сені, Еремушка,
Ағаларын етер адам

Кісі болып, мырзалармен
Көңіл қосып, дос боларсыа
Әзілдесіп жас қыздармен,
Ойнап-күліп мастанарсын.

Жас өмірің еркін, қызык
Өтер сонда тым көңілді». ;
Не қылған жыр мынау сумда!
— Няня, берші бөбегіңді.

«Мә туғаным. Сен кім едід.
— Мен калалық, жүргіншімен —
«Тербете тур, өлең айтып,
Алайыншы, көз шырымын».

— Әрине, айтам, мен де өлеңді?»
Бірақ босқа көңіл күйді.
Ал айтайыд өзімше енді:
Әлди, әлди, әлдиімді!»

Ғапыл ұйқы буйығумен
Ғапыл өмірін аналардыд —
Қарғыс атсын, сумдық іспен,
Бүлік ойы надандардын.

Бахытты бол. Жастык шактын
Ізгі, жаңа жас жігерін,
Ескі әдетке жумсай көрме,
Байка шырақ, сол тілегім

Еркіндіктің әсеріне
Ерке жадды арна мәңгі.
Баса көрме жаныңдағы
Адамдыққа талпынғанды

Солар үшш тудыд өзід,
Ол азаттық, туыскандық
Теңдік — сақта осыларды
Жүрегіңе ыстық қан ғып.

Сүй соларды. Солар үшін
Тіршілікті бар деп біл тек!
Содан артық атак бар ма,
Содан артық бар ма міндет?

Сен боларсың сонда бөлек,
Отаныңа туған ғажап.
Пендешілік шыдам емес,
Еркіндікке тартсад азап.

Асау, тағы мінезінде
Канаушының, кайнасын кек,
Жаксын сенім жүрегіңе,
Айласы жоқ, адал еңбек.

Сол қайнаған әділ кектен.
Сол сенімнен Ұатқандай от,
Кулық, сумдық үстіне сен
Нажағайдай шартылда, сок!

Сонда ғана...» шыр ете кап,
Жылады да бала оянды.
Няня шошып сонда, бірақ,
Щоқынды да колына алды.

«Ем емшекті, балақайым,
Ембесең қой ... әлди жаным!
Сүйдеді де бөбегіне» —
Айтты тағы баяғы әнін..

Аударған Х. Бекхождан

СОЛДАТ АНАСЫ ОРИНА

Шерлі досым күндегі
Оқыр дугам түндегі,
Мәңгі ойымның ермегі...
Халық жыры

Өле жаздап күзгі ідірде
Аднан әред ораламыз,.
Өткен жылы қонған үйге
Кулаймыз кеп қонаға біз.

— Есенбісід, кәрі жедге!
Неге мунша кажығансын?
Ойладың ба өлімді әлде?
Койшы! Соны не қыласын!

Ауыр қайғы тарттыд ба әлде?
Айтшы, бәлкім, жеделтермін.
Орина бір күрсінді де
Ақтарды кеп көңіл шерін.

— Сегіз жылдай келмеді улым,
Білгенім жоқ тірі, өлісін.
Көрмеймін ғой деген едім,
Келді кенет күн көргішім.

Босапты улым, қудаі ондай ..
Жактым арнап ыстык монша.
Майлы шелпек куйдым куймак
Көзім тоймай жүрмін сонша!

Қуанышым болмады узақ:
Дертті болып келді балам.
Түнде ұйқы жоқ жөтел қыйнап,
Орамалы қып-қызыл қан!

«Жазыламын, дейтін, ана!»
Жазылған жоқ бірақ Иван.
Тоғыз күндей ауырды да
Оныншы күн тапсырды жан...

Коспады сөз, төкпеді жас,
Томсарды да тоқтады ана.
— Жас жігітке сондай науқас
Жабысты екен қайдан ғана?

— Жансар ма еді туысынан?
Деген сөзге күйді Орина:
«Көз сүрінген тулғасынан
Бала еді ғой, о, дарига!

Петербургтың генералы
Өзі келіп әскер алған,
Шешіндіріп сол баланы
Әкелгенде бір тад қалған...

Мынау үйдің бел ағашын
Салған өзі жалғыз тасып...
Иванымның буйра шашы
Турушы еді тым жарасып...»

Гағы үндемей тоқтады ана...
— Сөйле, байғус, шерінді бәсі
Неге ауырған сорлы бала,
Сурап па едік жайын бір аз?

«Айтпаушы еді сурағанда
Аса тар" деп әскер жолы.
Сыр алдырсад бір адамға,
Жазады деп күнәға оны!

Сук сайтанның тіліне ерсед,
Кеййді деп үлкен кудай.
Артык сөйлеп сыр білдірсед,
Жау отына құйғаның май.

Жөнелерде дүниеден
Пенденің жоқ айтар сөзі.
Шалдықканын Иван неден
Бір кудайдың біледі өзі!

Жайын сурап білгенім жоқ,
Жанға кінә қоймады ол да.
Жалғыз мені жубатты тек,
Жатсадагы өлер калде.

Кора ішінде жүрді акырын,
Тықылдатып шот-балтасын.
Жауып, жамап тозған тамын,
Шықты қоршап бау-бақшасын.

Сарайын да жаппак еді,
Тілегіне жетпеді жас:
Төсек тартып жатқан еді,
Өлер күні-ак көтерді бас!

Көрейін деп шықғы сыртқа,
Колтығынан жүрдім сүйеп:
Монша, қора, мекен журтка
Қош айтысты басын изеп.

Шабындықты турды қыймай,
— Қош, қош, кайран, көкорайым
Жас күнімде шаптым талай!—
Деп жылады-ау айналайын!

Жолда кенет естілді өлең,
Бар дауыспен косылды Иван:
«А» дегізбей жөтел деген
Жықты буып, қысылды жан!

Дәрмен калмай кол, аяқта,
Калтырады буындары!
Зорға оралдык бір сағатта...
Сыдғырайды булбул әні!

Қыйналды тым содғы түні,
Естен танып әлсін-әлі,
Түсті есіне өлер күні
Әскердегі дағдылары.

Тазалайды киімдерін,
Белдігін де оңдап, түзеп.
Айтып дарқан өлеңдерін,
Ысқырады жағын безеп!

Ойнайды не мылтық устап,
Үйді жалғыз тітіретіп.
Керіледі тырна қусап,
Бақайынан шаншылып тің,

Қілт ышқынып ... қарады бір ...
Жылады өксіп, жалбарынып.
«Тақсыр, тақсыр!» дей берді кур,
Кеткендей-ақ дымы курып.

Қуштым. Сулық жатты қыршын.
Адырадым, өртенді ішім.
Жасаған-ау сақтармысың? • ...
Тіл қатты Иван ертеңгісін.

Күбірледі: «Қош, деп ана!
Қалдыд байғұс тағы жалғыз!..»
Кур өлмеген сүлдем ғана,
Қош, қош айттым мен амалсыз.

Майы біткен шам-шырақтай
Күдгірт тартып кетті сөніп ...
Іштегі шер сыртқа шықпай,
Қабат-қабат жатыр шөгіп! ...

Аударған: *Ғ. Орманов.*

КЫЗЫЛ ШУНАҚ АЯЗ

(Қарындасым Алексеевна Аннаға арнаймын)

— Күнделік күн көрістід көшіне еріп,
Алданыш кып, бағынып соған көніп,
Музаңнан ажырастың—деп айыптап,
Мен койдыд тағы маған сен жек көріп.

Турмыстыд кулы болып күнім үшін, —
Музаммен ажыраспан, оған түсін!
Тәңірге аян, дарыным сөндіме екен
Достасқан сол музамен өнер күшім.

Акын, журтка туысқаң емес әлі,
Кыйын куздан салсада әлсіз жолы.
Өсектен мен қорықпай есе білдім,
Әуес қылмай тағы да өстім соны.

Мен білем қараңғыда әлде кімнің
Қайғымен жарылғанын жүрегiнiң,
Домалап кеудесiне, қорғасындай
Өзегiн қайғы улаған өмiрiнiң.

Жай булты жарқ-журқ еткен төбедегі,
Жайратпай жанап өтіп кеткен тегі!

Білемін, ажал оғын аулақ қаққан,
Кімнід бағы, көз жасы, кім тілегі

Әрине, дәурен өтті — мен шаршадым,
Өзімді мінсізбін деп жар салмадым.
Күшім көп, көзім жетед, өзіме аян
Тередге талай сүңгіп бара аламын

Міне маған таяу тур өлетін шак,
Үрейленбен оны айтып босқа жылап.
Қоян жүрек қорқақ жан емеспін ғой,
Оятпаймын ол ойды, көрем шыдап.

Музамды мунша бұйық болып кеткен,
Өзім де сәлдеу ғана еркелетем,
Ақырғы — ақтық әнім — жүрек сазым,
Сен үшін айтам, саған арнап кетем.

Бірақ бұл болмас қызық, жайма-шуак,
Үйткені бұрынғыдан қайғылырақ,
Үмітсіздік ушқыны қыялымның
Тередде жүрегіме құрған тузак.

Бақшада боран борап, үйге жетті,
Мен қорқам, екпінінен зәрем кетті.
Сындырмаса жарар ед екпе ағашпен
Әкем мен шешем еккен көк теректі.

Есінде ме, жөкенід сол ағашын
Бізді ертіп жүріп, өзід байлағансың.
Жайқалған жапырағы жерге түскен,
Қайтыс боп кеткен түні апам маркум.

Терезе дірілдейді шұбарланған,
Буршақтай муздак ушып жумарланған,

Білесін көптөн өзің сүйікті дос,
Бұл үйдө тас қана ғой жыламағав

- Б В Л И М

ШАРУАНЫҢ ӨЛІМІ

I

Күртiктеп қула шабдар омбы қардан
Ентiгiп бу атқанда қос танаудан
Серейiп шығып жатты екi шаркө
Табытты жапқан жөке жамылғыдан.

Шанадан түсiп кемпiр колғап киген,
Күртiкке атын айдап какты күйбек,
Катты аяздан кiрпiкке турған кырау
Тутасып көзiн жауып кеткен мүлдем

II

Ақын ойы дағдылы алға самғап,
Асьғыс альшп ушып ерте қамдап:
Кебiндей қар оранған кысты күнгi,
Деревнянiд там үйi тур дунжырап.

Үйшiгiнде жас гуған жалғыз бузау,
Әйнек жакта өлiктiң жатканы анау.
Ес бiлмейтiн балалар у-шу болып
Әйелi де еңреп, жылайды баяу.

Ол, қолына сыпылдақ устап инө,
Шүберек тiгiп ерiнiд кебiнiне,
Өксiп қана ақырын жылағаны
Узақ жауған жауынға уксас бейна

III

Үш ауыр сыбағаны тағдыр тандап
Беріпті, біріншісі — құлға бармақ.
Екінші — жас құлға ол ана болмақ.
Үшінші—құлға мойып мәңгі қалмақ.
Ресей әйелдері өміріне
Сыбаға боп, жанышқан осы үш салмақ.

Талай ғасыр — бар әлем бак іздесті,
Талай-талай өзгеріс бастан кешті.
Кудіреттід жаңылған жалғыз ісі —
Әйел сорын жоюды ескермепті.
Сымбатты сулу қызын Славянның
Суцфакты, зәулім етіп өсірмепті.

Тағдырдың душар еткен кұрбаны едің,
Іштен тындың, күйзелдід, кайғы жедін
Шыға алмай канды күрес сәулесіде,
Мұныңды шаға алмай да мөлдіредін.
Қорқақ едід қауіпген қутың қашқан,
Қайғылы едің ғасырлы қасірет басқан

Соньд бәрін айтсадшы сүйікті дос!
Менімен таныс ед ғой бала жастан
Егіліп көзінен жас төкпегендер —
Жүрегі кантамырсыз болар тастая

IV

Әйелді әңгіме еттік әуендетіп,
Бір кездв айтарлықтай әуелетіп

Славян қыздарының зор бейнесін
Мүмкін бүгін табармыз іздеп жетік

Селендерде не сулу куралай бар,
Байсалды мүсінінде нурлы айбар;
Қыймылынан көрініп әдемі күш
Қылығына тоймастай ішід қайнар.

Оларды соқыр іекеш соқыр көрер,
Көкірегі сезімді жан былай дер:
«Қарағаны — секілді күміс тедге,
Жанап өтсе күндей боп жарық берер».

Кандай жолмен жүрсе де қалың халық,
Әйелге де сол сокпақ болғаны анық.
Баттаспалы батпағы сур турмыстың,
Сол турмыста-ақ гүлдейді ол масаттанып.

Сымбатты, бар әлемнід көркі, гүлі,
Әлемі, сунғақ бойлы мүсіндері.
Кандай кпім кесе де көзді тартып,
Кандай іске болса да іп-ікемді.

Салмақты әм сабырлы, салқын канды,
Аштыққа, суыққа да әм шыдамды.
Әлденеше көргемін шөп шапқанда:
Сілтеп қалса-ақ шөмелс ол тұрғызғанды.

Желегі бір шекеге ауып қырын,
Жалбырап жерге түссе ұзын бұрым;
Қунақы куша жігіт ойын етіп,
Құрметпен оны аспанға көтеретін.

Ауыр орыс бұрымы тым жарасып,
Оның күлкі кеудесін тұрса басып.

Келбетін көрсетпейді шаш-шымьыдық,
Тегіліп башпайынан кеткен асып.

Кольмен колаң шашты жыйнап алып,
Балаға карайды ол ашуланып.
Дыйдары шыныдағы суреттей боп,
Ашу, уят оттары кабатгалып.

Сандалып бос жүруді сүймес ж?ны.
Танымай каларсыдыз сізде оны:
Қуғанда ак жүзінен шаттык күлкі,
Бетіне еңбек ізі салған дағын.

Жүректі жарып шыккан күміс күлкі,
Ән мен күй жаны сүйген сулу мүлкі
Алтынға ала-алмассын оны сатып
«Шіркіннің шырынын-ай» дер бар
журты.

Атылар, ойында оны устай алмай,
Күтқарап тарштылықтан жан аянбай.
Токтатып шалқан атты екпінінен,
Отты үйге ойнап кірер еш жасқанбай

Секілді сулу меруэрт тізген баптап,
Күмістей кіршіксіз тіс бәрі аппак.
Ал кызыл еріндері көрген жанға
Турғандай көркемдіктің сырын сақтап.

Күледі окта-теkte езу тартып,
Сүймейді сырбаздықты боска лағып,
Көршілері орынсыз бата алмайды, —
Ыдыс, аяқ сурауды сылтауратып.

Кайыршы мен жалқаулар емес досы,
Сүймейді самаркауды көңіл қошы.
Іш сезімі көрініп келбетінен
Өн бойында тасқындап Кайрат-күші

Кыспактан қутқаратын едбек қана
Деп біледі созімді терең сана.
Үй ішід таршылыққа душар етпес,
Жетектеп адал едбек мұрадына.

Олардыд жәйлі, жылы үйі кандай,
Дәмді наны ауызға татыр балдай —
Мейрамдарга әрқашан дап-дайын-ак,
Балалары тағы тоқ балдырғандай.

Бул әйел тағамына барарында,
Үй іші артта жүріп, өзі алдында,
Екі жасар бобегі көкірегінде
Үстелде отырғандаи калыбында

Алты жасар баласын колдан устап,
Барады сәулетті ана асқақ карап,
Орыс елін сүйгеннің жүрегінде,
Бул сурет тула бойға турар тарап

V

Талайды сулулығың тандандырған
Әйелі ед Проклдың дүние салған
Бүгін қайғы қатырып инеліктей
Ептілік ересен күш кеткен мунан

Беріксін, — жылауды да сүймейсін с
Қайраттанып, сусылдак инеңменен

Тіге отырып өліктің кебін бөзін,
Суладың сен еріксіз көз жасыңмен

Піскен дәннід сабағы сыяктанып,
Дыбыссыз сыбдыр бермей түскен ағып
Жадбырдай кірпігіннен ыршыған жас
Көз ілеспес кольца жатты тамып.

VI

Селеннен төрт шақырым шетке таман —
Шіркеудің іргесінде жел ойнаған;
Кірестері кыйсайған мола ішінде
Жай іздеп жүр кабырға шалдау адам.
Ауыр жұмыс азаптап шаршады ол
Шал тілегін жетектеп талаптар зор.

Жай керек, күн түсетін од мен солдан,
Кіресі көрінсін деп және молдан.
Омбылап тізесінен карға батып,
Тастамай жүр сүңгімен ломын колдан

Биік дөдес үстіне өрлеп барып,
Калшыйып турды ауыр ойға қалып
Күмістей аппақ сақал, мурттарымен,
Дәу беркі түгелімен кырауланып

Кабырға лайықтап ол бір жерді,
Крест сап сол жерді тез белгіледі.
Шал шоқынып болды да істі бастап.
Күрекпен жердін бетін күрей берді

Жұмыстар моладағы істелетін,
Тілейді дала ісінід баска ретін

Кемпірдің үні аузынан әред шығып,
«Жақсы» деп жауап берді іштен тынып,
Сонан сод екеуі де тунжырасты
Аздадсод аптығысып кетті жүріп,
Бір нәрсе қорқытқандай зәре ушырып.

Жеткен жоқ деревняға ол әлі жырак,
Бірақ жақын тәрізді оттар шығады.
Ат үркіп жолдан шетке ырғып кетті
Кемпірді крест жебеп аман өтті. б

Жалаң бас, шәркесі жоқ, — жалаң аяқ.
Кольнда сүйір үшкір жуан таяқ.
Кенеттен пайда болды кәрі Пахом,
Ескі дос, абайсызда жүрген саяқ.

Әйелдің көйлегі екед бүркенгені,
Шынжыры сылдырады үстіндегі,
Жындысы деревняның тоқылдатып
Ұрып тур істігімен катқан жерді.

Содан сод күйдіргендей дерт өзегін
Күрсінді, шер тілімдеп көкірегін:
«Кайтпексіз! Сендерге о да қызмет еткен!
«Өтеңдер, — деді, сныд еңбектерін!»

«Шешесі табыт апты улына арнап,
«Әкесі кабыр казған жүріп зарлап,
«Әйелі күйеуіне кебін тігіп,
Бәріде жұмыс жеткен түгел кармап.

Жапанға, Пахом тағы бетін бұрып,
Максатсыз жалғыз ақмақ кетті жүріп.

Жалац балтыр, шынжырдыд мунды сазы
Қоңырауланып таяғы карды сызып

VIII

Үйінде тек шатырды қалдырады,
Жаураған Маша менен Гришаны
Көрші үйге апарып сап түнетуге,
Қайтып кеп улын және ғұрыптады

Кайғылы істің жабдығы тым салмақты,
Баяу ғана сабырмен жүріп жатты.
Несие сөз сөйлетпей іштен тынып,
Тысқа шықты тунжырап, қайғы қатты

Ол уйқыда: едбек қыға ағызған тер,
Жерге едбек сіңірген елеулі ер,
Ақ карағай столда жатқаны анау
Дүниеге ой оралтып, салмастан зер

Ішінде кеңдеу кенеп кебінінід,
Аяғыдда шәркесі сар жөкенің,
Ол жатыр: түсі ызғарлы, суық, сулық,
Шам жанып тур басында өлген ердің

Көп бейнег, ауыр азап еді тартқан,
Дәу қолы анау кара күс больш жатқан
Сақалы саусағына жетерліктей,
Әдемі өңі азапты ажыратқан.

Істеліп біткеніншө өлік ғурып,
 Журт турды қайғы-зарға бермей **ырық**,
 Батыспай бір-біріне карауға да,
 Мунайып бишаралар турды **мүлгіп**.

Іс бітті, ақыры енді, жоқ қой шара,
 Пайда жоқ күйгені іштен бул арада.
 Кайнаған касірет-қайғы сыртка шығып,
 Ауыздан атқыланды жалындана.

Жел емес жарды кулап гуілдеген,
 Кудальқ поезд емес дүрілдеген.
 Зарлаған. Проклдың туғандары,
 Жоқтасып, дауыс қылып күңіренген:

«Көгаршын, көк қанатты едід бастан,
 Кайда ушып кеттің, бізге қайрылмастан!
 Ақылға, күшке, іске, зейінге де,
 Кім бар ед бул селенде сенен асқан.

«Ақылғөй бір жан едің ата-анаңа,
 Едбектід ері едід ен далада.
 Қонаққа кед пейілді, жайлы жан ед,
 Махаббатты ол жарыд мен балада да.

«Айырылып қалғанымыз шыңба біздід?
 Дүниеде деге емір аз-ақ сүрдің?
 Бауыры суык кара жер болғаны ма?
 Бар ойлап тапқаныдыз сонда сіздің.

«Жалғаннан өзің кетіп, бізді тастап,
 Жетім боп өт дедің бе жылап, қаксап,
 Көл қылып көздің жасын су орнына
 Шомылындар дедің бе бізге қастап.

«Кәрі әжед, тірі қалмас — кайғы қалыд,
Жүрегі әкеңнің де жадған жалын.
Тоғайда ақ қайыдай бұтақсыз боп,
Артында қалды аңырап жесір жарыд.

«Көз жасын көрмейсін бе бейшағраның,
Тұрсаңшы, аясадшы, балаларыд!
Жеріңнен өзіңе тән жаз бойында
Жыйсадшы астығыңның асыл дәнін!

«Туйғынша қарасаңшы бізге бері,
Қолыңды сокшы, тассын көңілдері.
Шекерлі аузыңды ашып, әуендетш,
Сілкіші буйра шашыд — жібегідді.

«Тор жасап шаттанар ек тұрсаң атып,
Бал қайнатып, баптар ек сыра ашытып,
Үстелге отырғызып сені сонда
«Сүйгенідді іш-дер ек, іш унатып».

«Қамқоры, үй ішінід меһербаны,
Алдыда турар ек біз, сонда тағы.
Көркіңнен көзімізді айырмас ек,
Сөзінді уйып тылдап айтқандағы»

X

Сыңсыған бул үндерге күдренген,
Келмеген жан калмады көрші үйлерден.
Шам қойып буркандарға шокынысып,
Кулшылық етіп бәрі жан тәнімен.
Тарқасты үйлеріне үндеместен.

Онансоң келмегендер тағы келді,
Топтанып жыйналғандар тарай берді,
Ата-анасы тамаққа отырысты,
Капуста, нан мен квас жегендері.

Пайдасыз қасіретке берместен сыр
Қайрат қып, қайыспастан шал ғана отыр.
Май ағаш жарығында шарке сүртіп
Еш жанға қабақ ашып катпастан тіл.

Уһлеп, көп күрсініп, демін алып,
Кемпірі пеш үстіне жатты барып.
Жас жесір Дария өз бөбектерін
Білмек еді, жан жүрегі күйіп-жанып.

Ұзақ түн мәзін тұрып шам алдында,
Дуға арнап бағышлады өлі жанға.
Шегіртке шырылдады пеш артынан,
Мәзінге үн қосқандай косарлана.

XI

Далада тым ызғарлы боран улып,
Соғып тур терезені кармен урып.
Томсарып от басқан мыс секілденіп,
Қуасындай жердегі күйініштің,
Тап сол күнгі күн шықты күдгірттеніп.

Шанаға жеке жеккен кула ідабдар,
Тур еді үй алдында жабығыңқы.
Қайғылы, томсарысып барлық жандар,
Жөнелді өлікті алып үйден журты.

— **Қулагер, шу жануар, турма тоқтап**
Қамыттың кулак бауын тартшы нықтап!
Көп едбек етш едід тірісінде,
Иеңе ақтық рет қызмет қып бак.

Стополье базарынав иед сенік,
Алғанда сені сатып қулын едің.
Мәпелеп сені өсірді еркіндетіп,
Ат болдыд аршын тесті, кербез керім!

Иеде ер қанатты болып серік,
Сарайға қыстық астық коидыд төгіп,
Табында балағада устатушы ед,
Көк шөп пен күн көрсең де тек мекен
жеп

Арымас жануар ед денед сергек!

Біткенсод істейтұғын түзде жұмыс,
Жер қатқанда, аяз боп түскен сод қыс,
Үйдегі шөппен жемге аландамай,
Иедмен жүк тасыдың, аямай күш!

Ол жолда талай ауыр бейнет шектің,
Жүк тасып, қамшы астында қызмет еттің.
Кейде дүлей боранда шаршап талып,
Жолдан шығып адасып шетке кеттің.

Камшы ізі көрінеді қабырғаднан,
Тарам-тарам таспадай табытталған,
Сол үшін емін-еркін берген сулы,
Жүргінші түсетуғын сарайлардан.

Естідід, түндеріндө ғынуардыд
Боранның уиткый соғып улығанын,
Көріп ед тоғайлардың аладынан
Қып-қызыл отты көзін қабандардың.

Селк етіп шошыйсын да, жыйып қуат,
Ерленіп болатынсың жайма-шуак.
Капыда каза болды-ау иең сенід,
Үсіткен оны аяз қызыл шунақ.

XII

Ол оған душар болды қысты күні:
Жарым тәулік тұрып қап, қурып дымы,
Демде қызып денесі, демде суып,
Жүк артынан сүлдері үш күн жүрді.

Жеткізсем деп жеріне уәделі,
Кіре тартқан мархум көп тырбаддады.
Мерзімінде жеткізіп, келді үйіне
Денесі өрт, үн берерлік біткен халі.

Шығырды шырқ үйіріп алған суға,
Шешесі шомылдырды ыстық буға.
Түсіріп моншаға да қарманса да
Болмады бірі себеп жазылуға.

Шақырып балгерлерді ем еттірді,
Олар сыдсып, зікірлеп дүрліктірді.
Төмендей берді сыркат, сурқы кетіп,
Емсек терлі қамыттан үш өткізді.

Музды ойып қойды бір кез суға салып,
Тұрып кетсе отыртты тағы апарып,
Бәрінеде көнсе де көгершіндей,
Төмендей берді тағам жеуден калып.

«Аюдыд астына сап байкадыздар,
Сүйектерін балқытар, сол ем қонар» —
Депті тіпті болатын кеңес берген
Федя деген бір кезбе алаңғасар.

Дария — ауру жанның алған жары,
Федяны отырғызбай қуалады.
Жарының дертіне ем қарастырып,
Тағы да түніменен ой ойлады.

Жөнелді монастырға түн ішінде,
(Селеннен он шақырым алыс жерге)
Естуші еді: сондағы бір иконының
Дертке дуа күші бар — дегенді де.

Бара сап иконды алып келсе ызғып
Ауру жар әлсіз жатыр, өңі бұзылып
Көлбеті табытка енген жанға уқсап
Әйелін көрді, ыпқынып ...
кетті үзіліп...

XIII

... Кулагер, шу жануар, турмай тоқтап
Камыттың кулак бауын тартшы нықтап!
Көп едбек етіп едід тірісінде
Исңе актық рет қызмет қып бақ!

— «Жүрініз! — деді молда күтіп турды,
Азанның конырауын екі урды,
Қайғыменен қан жутқан қос қаралы —
Әке-шеше мәйітшіні бастап жүрді.

Маркумның нақ жанында қос баласы,
Жылауға да келерлік жоқ шамасы.
Куланы айдап келеді, божыны устап,
Табытка басын сүйеп сорлы анасы.

Атты ілбіте аяңдай көзі ісік,
Суры кеткен бетіне ажым түсіп;

Басына қара орнаған қаралы жар
Келеді қасіреттен запыран қусып.

Еркек, әйел көңілдес көршілерден,
Еріп келед шағын топ селдіреген,
Ойлады олар: «мархумның жетімдерін
Аяуды білмегені-ау тағдыр» — **деген.**

Көп жұмыс, Дарияға келер әлі,
«Сонда кім есіркемек бишараны?»
Қаралы күні алда күтіп тұр ғой
Деген ой қортындыға келді бәрі.

XIV,

Түсірді де табытты салды көрге,
Үстіне топырақ үйді жатқан жерде.
Аяулы адам еді деп мақтасып,
Үй ішін, жетімдерін, және аясып,
Жылап, өксіп, халық тұр мүлгісуде.

Старста Иванның Сидоры еді,
Әйелдерше акырын былай деді:
«Хош жәйлі жат, Прокл Сибастьянч!
Жайдары жақсы адам ед бал мінезді».

«Пак емір өткіздің сен, кымбаты сол—
«Төлемін төлеп тұрды кезінде ол.
«Патшаға жер акысын берді рамат,
«Құтқарды кудрет енді, қош аман бол!»

Құрметті мужық сөзін келіп сарқа,
Тамағын кенеп, **сөзін** тағы узарта,
«Өмір деген осы-ау» деп актық айтып,
Басына бөркін киді өзі **қайта.**

«Марқум-ай күшті-ақ еділ кетті-ау өлім,
Біз де өлерміз .. өлетін минут келіп,...»
Деп дуға қып өлікке барлығы да,
Үйді-үйіне тарқасып, кетті еніп.

Енгезердей денелі, түсі ызғарлы,
Кәрі әкесі жалаң бас, аксақалды.
Кұлпы тас сыяктанып түк тіл қатпай,
Жас қабырдыд басында тұрып қалды

Кемпірінід зарына жаны оранып
Аз турды да аксақал күректі алып,
Тоң топырағын усатып жайғастырып,
Күнреніп жас қабырды жүрді айналып.

Жаны басқа болған соң әке-шеше
Қабырдан қайтып келіп селенге енсе;
Көрген халық айтысты: «қарандаршы,
Мас адамдай езген ғой, қайғы түнше».

XV

Қабырында қалдырып өлген жарын,
Асығып қайтқан несі Дарияның,
Азынап тұрған үйін жылдам жылтып,
Пеш жағып тамақтантпақ балаларын.

Түйір отын қалмапты, көзі жетті,
Сорлы ана ойға шомды, енді нетті?
Еркелетем, деп кеп ед балаларын,
Бәрінен де жоқтықтың ызасы өтті

Еркелетер уақыт қайда оларды,
Бір көршінің үйіне ертіп барды,
Сонда тастап кетті де бөбектерін,
Өзі отынға кідірмей кетіп қалды.

ҚЫЗЫЛ ШУНАҚ АЯЗ

Ақша қар, қызыл аяз қар далада,
Шаппай, желмей, бүлкілдетіп келед қула.
Алдында аңғарлы тау, қалың тоғай,
Тірі жан таба алмайсын жүрген жолда.

Жып-жымжырт! баяу дабыр деревнеден,
Секілді қулағыңыз күңгірлеген.
Жүректі тілкемдейді тоқылдағы
Балта батқан ағаштың тамыры теред.

Айнала жазық дала, жарқыраған,
Секілді ақ алмастай алтынданған.
Толтырып Дарияның көзін жасқа,
Көктегі күн нурымен жалтылдаған.

XVII

Далада ызыд да жоқ, жым-жырт қалғып,
Тоғай іші тұрғандай нұр боп жанып
Аскан сайын ағаштар тым биіктеп
Көлеңкесі кетеді тіпті узарып.

Күн көзі, көлеңкесі, ағаштары,
Тым-тырыс өліктердің қабыр тамы..?
Бірақта қасіретті үн жанды' өртейтін
Япрау, қайдан шықты мұнша, кім
аңғарды?

Дария өлсіреді қайғы урып
Қарлыққан даусын үнсіз тоғай жутып.

Не ылаж? Күдіренген әйел зары
Мұңына бөлегендей айналаны.

Күн көзі, сулық қарап, дөңгелеп
Сап-сары үкі көзі секілденіп,
Жиһаннан жесірдің зор мықнатына
Одағы карамады мейірленіп.

Сорлы жан — шаруаның жүрегiнен
Быт-шыт боп күй ішегі көппе үзілген,
Қалтарыс кала берді бір ғасырға,
Тоғайды арасында медреуленген.

Зарлаған сол жесірдің кайғы мұдын,
Жас жетім балалардың анасының —
Ерікті кустар түгел тыддасада
Батпады жеткізуге елге сырын.

XVIII

Ит жүгіртуші емес қой қиқу салған —
Ит қосқан Дауыста емес жерді жарған.
Өксіп жүріп отынын кескен шапқан
Жас жесір ед жүрегi жараланған.

Кескенін тастай беріп шанасына,
Толтырсам деп отынның ағашына,
Өзі де сезбегендей, сүйтіп жүріп
Төгілген көздің жасын жағасына.

Көзінен кейбір жасы ыршып кетіп,
Қарға тамып, тоқтамай онан да өтіп,
Ыстық жас оттай өртеп қарды ерітіп,
Октай тесіп барады жерді сөтіп.

Кейбірі ағашка да тырс-тырс тамып
Жатканына карасад көзін талып,
Меруерттей жылтылдап катады ол,
Аппак боп домаланып, шыйырланып.

Іркілген жас көзінің жанарында;
Ыршып кетед бетіне тамарында,
Несіне ойнайды екен күн онымен...
Дария тез кайтудыд талабында.

Кесе берді, устапты суық бойын,
Сезбеді суық сорған аяқ-колын,
Шакырады сөйлесіп күйеуімен —
Соған ғана аударған ақыл-ойын.

XIX

«Көгершінім! жазғытур жаркын жастар
Думандатар әндетер, сауық бастар,
Ужымдасып сымбатты Марияшты
Колдарына көтерер зәулім асқар.

«Көтеріп олар жоғары,
Тербетер бесіктей,
Мак делініп атағы
Түссін деп кешікпей.

«Мариям секілденіп қызыл байрак,
Мактін қызыл гүлімен нұрдай жайнап,
Куралай көз, қолаң шаш, алма ерін,
Күміс күлкі, булбул үн шыкса сайрап.

«Сыңкыл қағып, майысып қыпша белі,
Кұрбысымен жүрсе ол күліп-ойнап,
Екеуіміз қызығына тоймай карап
Турармыз ең бахытты өмір санап.

XX

«Сен өлдің, сүре алмадыд узақ дәурен,
Астында зіл топырақтыд калдыд, сәулем
«Адамға сүйкімді ғой жазғытуры —
Жарық кып жаркыратқан күн көзімен

«Жайнатар әсем жерін жасағанныд
Күд көзі тірлік беріп алтын жаздыд,
Кайда — деп сокаларын дала сурап,
Пішен тілер керекті шалғыларын.

«Ерте тұрдым, мен сорлы, ұйқтап жатпай,
Тамак алмай кеткенмін, нәр де татпай,
Түн болғанша егістік жерімді айдап,
Түнде шыңдап шалғымды баптап қайрап
Таң ата пішендікке шықтым жайнап.

«Берік бол, аяқтарым талмаңдар сен,
Талыксып колым, карым қалмаңдар сен,
Бір өзім жетісейін бәріне де

Далада жұмыс Қауырт бір басыма
Далада серігім жоқ жан ашыр да.
Сәулемді шақырамын кеш деп күнде

Жарамды айдалып па мен жыртқан жер?
Бабында жыйналып па шапқар шөптер?
Маялар салынып па екен түзу,
Сәулем-ау бәрін де өз көзіңмен көр!
Нан сәулем пішен бойы тырма ағашкя
Сүйеніп дем алумен болдым өлер,
Әйелдід жұмысына жәрдемдесіп,
Өзіддей кім ақылды кеңес берер.

«Мал кетті жайылымға беттеп тоғай;
Жайқалып тұр алапта қара бидай;
Сабағын тұрған адам кеудесінен
Келтіріп мол шығымды берді құдай.
Мол етіп шығымды егін берді құдай
Кеткенсод сенің өмірің узак болмай —
Жыйнармын жалғыз өзім жанды қыйнай.

«Каксаумен қаусады,
Шыйқылдап қыйма ағаш,
Орақта ысыды
Күйдіріп күн оғаш,
Көзімді уялтып
Бермеді күн толас.
Күйдіріп иықты,
Аяқ қол өртеніп
Кетердей күнді бас
Бидайдан ыстық леп
Соғады отша өртеп,
Жаурыным ойылып
Аяқ пен қолдарым
Ауырад керемет:
Қып-қызыл, жап-жасыл
Бірдеме-дөңгелек,
Алдында көзінің
Тұрады дөңгелеп...:
Тез орып, тез жыйна
Дән түспей қыймылда!..
«Бірге істесек бітіп тез
Шырадай жанар еді-ау көз ..

XXI

«Спастың нақ алдыңғы күнінде мен,
Қолда орақ, түсте қалғып кеткен екем,

Сәулем-ау, дәл келді сол **өңімдей-ақ**
Мынадай сонда мен бір түс көрген ем.

Қалың кол келеді екен жерді қаптан,
Ниеті кетпек болып мені таптап,
Көздерінен от шашып аждаһадай
Катерлі қанды қолын сілтейд нақтап.

Ойладым кашайын деп мен олардан,
Аяқтарым тусалып шошығаннан
Жүре алмадым, айкайлап жібердім тек,
Жәрдем сурап, құтқар деп душпандардан.

«Жер сілкінген тәрізді зәресі ушып —
Алдымен анам келді кустай ушып,
Басқан шөбін жапырып бөбектерім
Келе жатты аптығып жүгірісіп.

Далада жел жоқ екен, әуе **тымық,**
Жел диірмен жүре алмай қапты тынып,
Атам да келе жатыр бүкшед қағып,
Іншегім де ызғытып зыр жүгіріп.

Әпсәтте жүгірісіп бәрі келді,
Көзіме досым жалғыз көрінбеді,
Дауыстадым, шақырдым, атыдды атап
Сондағы муңлы зарым мынау еді:

«**Көресін** бе, келеді әскер қаптап,
Сурыксыздар кетпекші мені таптап,
Касқырдай қанды көздер отша жанып,
Келеді қанды қолдар ербең қағып,
Келші досым, кутқаршы жаудан **сақтап**».

Осыны айтып жан-жакка салып **көзім,**
Не болды деп тад калдым **өзіме өзім**
Әскер түгіл қасымда ешбір жан жоқ,
Тәдірі-ау! **қайда** кетті көргендерім?

Адам емес екен ол **құйындатқан,**
Пусырман әскері емес шеру тартқан,
Дәні піскен астықтыд **көлкілдеген**
Жайкалған, толықсыған бастары екен,
Сайланған **соғыспаққа** меніменен.

Шабуылдап, шайкалып, **сыбдыр** етіп,
Бер қолыма қылқанын **шанышқы** етіп,
Басын иіп, сабағын **оракка** сап,
Будан былай **туруға** жайы кетіп.

Оруға кірісіп мен **кеттім** қызып,
Ора бердім егінді, **қандай** қызык,
Мойныма **құйылады** меруерт дөндер,
Бейне буршак астында **жүрдім** жүзіп.

Түнде аккан таудыд **таскын бұлағындай,**
Арпалар айдын **көлдің** курағындай,
Сорлыңа **келмейсід** бе жәрдем бере
Кайда жүрсін, **Прокл** қыраным-ай.

Сондағы **көрген** түсім тура келді.
Бәрін де жалғыз **өзім** орам да **енді.**
Сәулемсіз егінімді **жалғыз** орып,
Нығырақ байлармын да **бауды** толық,
Бауларға **төге** жүріп жастан селді.

Меруерт емес тамған **жасым** **менің,**
Жасы ғой шерлі **жүрек** **жесіріңнің,**
Тәңірге сен **қалайша** болдыд **кымбат,**
Бар екен **оған** сонша не **керегің?»**

XXIII

«Узақ ед қыстың түні мунша неткен,
Уйқының да, сәулемсіз сәні кеткен.
Көзімнен төгілмесе қайғылы жас
Түнімен бул тоқыймын кол өрмекпен.

Быязы, сулу сүлгі, көзге көркем,
Шыт жада маталарды тоқый берем,
Сұңғақ бойлы, тулғалы, күшті болып,
Ерке улыд ер жетеді күні ертең.

Ол біздід басар сонда орнымызды,
Күйеу боп сүйер ол да сулу қызды,
Өзіне тед қалыңдық айттыруға,
Жібереміз сенімді кісімізді.

Тарадым бұйра шашын Гришаныд
Тудғышым, ак сүт емген, өзің қаның
Өзіңдей боп кездескей қалыддығы,
Некесідде батадды берші жарым.

Бул күнді тап мейрамдай күтіп едік
Гриша каз баскан күн біз не дедік;
Есіддеме түніменен кедескеміз,
Оны қалай үйленту ойға келіп.

Сол күннен қудалыққа жыйдық акша
Шүкірлік, қуаньшты көзбен көрдік.

Дабырлаған не дыбыс, шықты қайдав
Поезд келіп қалды ма қайта айналған
Алдықан атып шықта күтіп алшы,
Қелген болар келінінді ап сұңқар улан
Жастарға жасыл дәннен шашу шашып
Карсы алсын қуаньшты өз орданнан.

XXIV

Қараңғылау тоғайдыд нақ баурында,
Қабық аршып қойшы тур, қой аладда
Әкетпек алып қашып, кімнің қойын
Кім білер қой торыған қасқыр аңың.

Дәл біздід деревнянід үстіне кеп,
Қою, қалыд қара булт басты түнек,
Сол булттан жайдыд оғы жарқылдаса,
Ойлаймын, «кім үйіне түседі?» — деп.

Халыққа сумдық қабар кеткен тарап:
— Жастар еркін жүре алмас енді узак,
Әскерге алып, оларға салар тузақ,
Үйлі жанныд ішінде өскен дара,
Бар баламыз жалғыз қыз, жас Гриша.
Зулым бастык не айтар тоқтамдырақ?
Қулынымның қор боп босқа өмірі өтер
Умтылшы, улыңды алшы арашалап.

Жоқ араға түсерлік қуат сенде,
Қөзің мәңгі жумылған суық көрде.
Күшті білек қолдарыд сулық түскен, —
Ащы қайғы жесір мен жегімдерге.

XXV

«Көк қанымы-ау бар дуғам өзіңе аян,
Емеспе ем бір өзіде жалбарынған?
Түніменен кереметті икондарды,
Етпектеп ерінбестен аралаған.

Улпа қарды қуалап улыйды жел,
Аспанда ай жоқ — сәулеге ынтықты жер

Булт ішінен: таразы, шынжыр, табыт,—
Көзіңді көкке тіксең бар көрінер.

Күш кетіп, сыр сақтаған мен бе онан?
Жалғанда айтшы нем бар аяған?
Мен оған тіл ката алмай алғашқыда,
Жүрегім сүйгендігін айта алмағам.

Кандай сулу жұлдызы түнгі көктід!
Бізге жарық болар ма онан да өктем.
Қояным, орғып ала жөнелмеші,
Астынан кашып шығып шірік шөптің.
Қояным тоқта! сабыр етші азырақ,
Басып озам демеші, қуып жеткін.
Тоғайға еніп кеттің шүкіршілік,
Қорқыдышы күшейді түн түнектің.

Естимін шуылдарын азғындардың,
Дабырын, сынсығанын, улығанын, —
Күдрентіп түнек ішін кара орманның,
Не қылмақ жортуылын бузықтардың?
Онда менің ісім не, онандағы
Керемет иесіне табынармын.

Естимін кісінеген аттың даусын,
Қасқырдың улығанын әлсін-әлсін.
Дүбірін артымда жау, қуғыншының,
Тап берме айуан аңдар жумсап күшің.
Аулақ жүр, адам — алып білмеймісің?
Қунымыз қымбат біздің едбек үшін!

Ала жаз жүретін ол етіп еңбек,
Алтай қыс балаларын қайда көрмек?
Узақ түн көздің шырын алмаушы едім.
Оны ойлап есен-саума, қайтіп жүр?—деп.

Келеді ол жаурап **тоңған...** **кайғылы** **tfeti**
Алдымда түбіттенген **көк** кендірден
Оның жүрген жолындай алыстағы
Узын жіпті иіріп соза берем.

Уршығым зыр жүтіріп, шырк айналып,
Жүреді де еденге түседі ағып,
Өрде жүгін сүйретіп, ойда **шоқынып**,
Прокл жаяу-жалпы жүрді налып.
Бар күшті сарып қылып талай жаз-қыс,
Бейнетке солай **төзіп** мал жыйнадық.

...Жарлынды жарылкай көр, ей жасаған.
Түгім жоқ аяйтуғын бәрі саған!
Енбекпен тапқан адал барымызды
Сақтауға **жұмсаймыз** тек **жанымызды**.

XXVI

Тоғайдың жалғыз аяқ жолы бітті,
Таусылды тоғайдағы, кайда жатты?
Алланын аспаннан алтын жұлдыз
Тәдірі үрлеп жібергендей көктен жерге
Тад алдында кенеттен **ағып** түсті.

Козғады жүректегі **терең** сырды,
Ойладым, еске алып өткен күнді.
Аспаннан алтын жұлдыз калайша **ақты?**
Тал сонда-ақ ойлаған ем өзім **муны**.

Сеземін, аяғымды іле-ақ басып,
Кетпекпін, **жүре алмаймын**, — күшім
жасыи.

Проклды тірідей габа алмаспын,
Деген ойым өрбіді ойға уласып

Босатпас көк канымы оны **кұдай!**
Кереметті икондар шипа болғай
Жібер деп крест тағып мойыныма
Тұра умтылдым мен сорлы тағат **кылмай**

Батырдың күші бар ед денесінде,
Жасаған жарылғаса, өлмес бірде..!
Мен жеттім монастырдыд нақ қасына!
Басымның көлеңкесі ербед етіп,
Жетті ғой оның зәулім қақпасына.

Иіліп тағзым етіп тізе бүгіп,
Түрегеліп карасам мойын бұрып,
Алтын Крест үстінде қарға отыр,
Шошындым жүрегіме діріл кіріп

XXVII

Сідісі сопы әйелдің өлген екен,
Ол болды мені сонда көп бөгеген.
Таң ертед барлық манақ әйел біткен
Аралап кетті ақырын шіркеулерін.
Кигені баскалардыд кара киім,
Тек қана мархум жатыр ақ бүркеген

Жас жандай жатыр екен ұйқтап жайлы,
Білгендей өзі барар бейіш жайды,
Мен сорлы сонда едкейіп білегінен
Сүйіп ем көкірегім толған кайғы.

Дидарыда тоймастай **қараған** ем,
Сүйкімді, сулу, нәзік жан едін сен!

Жан біткеннен шалқардай едің белёк
Айнымаушы ед көректі көгершіннен.

Тәспілер қолдарында сылдыр қағып
Мадайларда босамай бар дуалық
Қарадан табытыныд жамылғысы,
Періштедей турып ед сәулет алып.

Айдарлым, ВДсиетті аузыңменен
Аллаға арызымды жеткізші сен!
Жетімдердід азабын тартып, жесір
Жүрмейін ... мені де алсын дүниеден.
«Жерлесті, журт табытты көтеріп ап,
Жыласып, өксіп, күйіп күйінгеннен.

XXVIII

Икондар адамдармен коса жылжып,
Карындастар шығарып салған сыңсып;
Барлығы да қосылды топқа ілесіп

Үлкен-кіші тастасып жұмыстарын,
Бәрі жасап өлінің құрмет задын:
Деревнядан шықты икон содына еріп,
Аурулармен кемтарды алып шығып
Білемін, кететін біз саған тығып.
Талай көздің жасын да құрғатар ед
Тек рахымьд болмады бізге деген!

Жасаған-ау, кесіпін ағаш мунша!
Мұның бәрін тиер ем ат тарталса...»

XXIX

Бітіріп жесір әйел дағдылы ісін,
Шанаға ағаш тиеп жумсап күшін,
Қайтпақ боп жолға түсіп жабдықталды,
Қолына ап қула шабдар ат божысын

Сүйтті де ойға шомып сулқ тұрып қап,
Қолына ақ балтасын жып-жылдам ап,
Түбіне зәулім биік қарағайдың,
Жетті ол, баяу, зарлы, сыдсып жылап

Аяғын әзер басып, қайғыланып,
Турды ол қасіретті жаны қажып,
Қайғы шер тыныштығы басталғандай
Еріксіз тыйыштықта турды налып.

Ығында қарағайдың дымы қурып —
Тапжылмай, мең-зең болып турды сулық
Үнсіз мола сыяқты тоғай жым-жырт,
Күн ашық, қызыл а яз тур үскіріп

XXX

Жел емес орман үстін калка үстінен жү-
йындатқан,
Су емес сар-сар етіп таудан аққан,
Ол жойқын қолбасшыдай қаһарлы — аяз
Қол астын түгел шолып келе жатқан

Қарады ол: тыянақтап онын-солын,
Жақсылап бастым ба деп тоғай жолын.
«Шала боп сай мен үңгір» қалған жоқ па?
Жаймақ боп ашық жерге боран торын.

Бастары қарағайдың улпа қар ма?
Теректе сулу көрініс жоқ па, бар ма?
Тас болып қатты ма екен суда муздар —
Бұлақ көл, көлшік, тедіз — океандар?

Деп аяз ағашты аттап аралап жүр,
Қатқан суда муз сынып сатыр-сутыр,
Күн сәулесі ермек қып ойнағандай,
Оның қаба сакалын қапсырып тур.

Көп кезіп ақпас суық, — аяз катад
Жақындап тап Дария тұрған тустан
Кездесті де кенеттен төбесінен
Мысқылдап мукатып тур, о, зымыстан.

Басына шығып ап зор қарағайдың,
Саусағымен каккылай бутактарын,
Жадігөй өзін-өзі мақтап-даттап,
Отырды мейрімсіздік салып әнін:

XXXI

«Жас ару айналаңа көзің салсаң:
Кеммін бе айбынды аяз — колбасыдан?
Күштірек, көріктірек менен асқан
Қасына жас жігіттен келіп пе ед жан?!

Ақ түтек, дүлей боран, қар, туман да
Аязға бағынады әрқашан да,
Көк муздан сайлайын деп көк күмбез үй,
Барамын беттеп көлге, — мұқиттарға...:

Суларды ұлы жойқын етсем қажет
Туйықтап сіреу музбен етем мазақ

Дәуірі ед бір халық салалаған
Муздардан мызғымайтын көпір салам.

Күні кеше бөгетсіз өз еркімен
Кулдырап жедел аққан шулы өзен
Бүгін муз, журт бөгелмей етіп жатыр
Жаяулар мен арбалар жүк тиелген.

Сүйемін: суық көрде жатқандарды —
Орауды ақ қыраумен түсі, ызғарлы,
Кандарын тамырында сірестіріп,
Бастағы мыйын муз ғып қатырғанды

Сорына тудың зулым урысының,
Үрейің ап мідген әм жылқысының —
Жүруді кешкі кезде сүйемін мен
Бүлдіріп жез тырнақша тоғай ішін.

Катындар қутырғаннан қорқып қашып,
Қайтады үйлеріне асып-сасып,
Мастарды, жаяуларды, аттыларды
Ақымақ еткен қандай ақыл асып!

Ағартып борсыз бояп беттің бәрін,
Мурнымнан лапылдатып қызыл жалын
Балтамен шапса алынбас етіп берік,
Божыға сақалдарды жапсырамын.

Баймын мен казыналарым есепсіз көп,
Сенемін молдығына саркылмас деп,
Алмас, күміс бриллиант асылдарға
Қоямын падшалығым еркін бөлеп.

Сен менің бағын кіріп қол астыма
Қаншам бол, қолыңды артып мендей
паңға,

Қыс бойы падшалық қып дәурен сүріп,
Ұйқтаймыз туйықталып жылы жазда.

Жылтайын, келші еркем, келші сәулем,
Ішінде көк орданың қызық дәурен!»
Деді де суық аяз сурқыя күш,
Сілікті бұтақты муз таяғымен.

XXXII

— Жылыдынба ей сұлу!—деп сустанып,
Аяз айғай салғанда • асаттанып,
—Жылындым—дейді жесір жаралы жан,
Турса да бойы муздап дірдек қағып.

Аяз түсіп ағаштан темен карай,
Тағыда бүршіктерді сілкіп талай,
Жесірді жебейтіндей еркелете —
Сыбырлап: «жылындыдба, — деді —
қалай?»»

— Жылындым, ие, — дейді тодсадағы,
Аяз төніп қасына жақындады,
Бетіне суығымен үрлей соғып
Өн бойын муз сүдгімен бүркеп болып.
Ақ сақалы инедей кадалады.

«Алдына иіліп кеп Дарияның
Сұрады: «жылы ма?» деп тағы халын,
Бетінен шөпілдетіп сүйе берді, —
Кенеттен көріп жары Проклді.

Аузынан, ыйығынан, көздерінен,
Алма кезек аймалап суюменен,

Балқытты тәтті тілмен Дарияны,
Бас косқан тунғыш түннід сыбырымен

Оның тәтті тіліне кумарланып,
Туру оған кұрметтей — зейін салып
Дария мүлгіп еді көзін жумып,
Балтасы аяғына түсті ағып.

Жас жесір бишараның ерінінде,
Күлкісі іркілгендей қаяу түрде,
Үлпілдек ақ үкідей ақ қыраулар,
Кастарында катып тур музды ине!

XXXIII

Бөленіп ақ қырауға жаркылдаған,
Тур еді ол бойы муздап қалтыраған,
Көзіне жас суреті елестеді:
Астығы әлі түгел тасылмаған.

Жумысы жеделденген, борақ біткен,
Мужыктар бау тасып жүр күштері өктем.
Жүр екен картоп қазып Дария өзі,
Өзеннід жағасында арғы беттен.

Енесі көмектесіп Дарияға
Еңбек қып одағы жүр сол далада
Оқағыш сулу. Миша маркоп устап
Жайнаддап отыр екен қақ ортада.

Сықырлап таяу кеп Кап еді арба,
Кула шабдар карады достарына
Адымдап басып келе жатты Прокл
Алтын баулы арбаныд артын ала.

Жар болсын бір жасаған!—Гриша кайда?
Деді әкесі тусынан өткен жайда,
«Бұршақтың ішінде жүр» деді кемпір,
«Гриша!» — деп әкесі басты айғайға!

Күнге карап, «боларма шайға ерте.
Шөліркедім деп еді жары тұрып
Ақ күбіден толтырып квас куйып
Проклаға алып кеп турды усынып.

Естілді үн осы кезде Гришадан:
Бұршақ оның өн бойын қоршап алған,
Жүрген улдың бейнес' айнымайды,
Жүгіріп келе жатқан буталардан.

Ұшып келед жүгіріп октай зұлап
Жанғандай басқан шөбі жалын кулап,—
Басы ғана ағарып, баска дене,
Түтіккен қарғадайын кара тырнак.

Айкай сап, коска келіп кірді асытты,
(Мойынында бұршақ — камыт болып
I асулы)

Қарындасы, әкесі, шешесіне
Үлестірді бұршақты кеп жас улы

Шешесі еркелетті меһербанын,
Әкесі теткіп қойды жас уланын,
Кўлагерде сол шақта қас қакпастан
Мойнын соғып, жутынып тур тамағын.

Аузы тиіп бұршаққа, сүйе шайнап,
Күміс тісі жарқырап, көзі жайнап,
Жайлы жумсак, ернімен Гришаның
Кўлағынан сүйгендей турды аймалап.

XXXIV

Марияш дауыстады әкесіне
— Бірге ала кет әке жан—деп мені де!
Каптан қарғып жығылған кезде әкесі,
«Үніңді өшір! — деді зекірдіде:

«Өлсең өл, тірілігің кімге дәрі,
Қажеті жоқ, жек көрем қыз баланы
Жан жарым, жазғытурым Гришадай
Оқтай ушқыр бір улан тапшы тағы!»

Бетін басып, уялып келіншегі:
— «Койшы әрі, бізге бір ул жетер» деді,
«Жарар, Марияш уақа етпес» бірақ,
Бала үшін соққан жүрек дүсірледі.

Прокл арбасына мінді барып,
Марияшін отыртты жанына алып.
Жүгірген екпінімен Гриша да,
Арбаға мінді, жүрді, жүк ырғалып

Қиқу салып топтанған қара торғай,
Айнала ушып, арбаға жүрді конбай.
Алақанын қалқан қып күн көзіне
Дария карап турды көз айырмай.

Түіні шығып тұрған-сарайына
Балалар әкесімен таянғанда
Бау ішінен баллары нур күлімдеп
Күн бейнелі көрінді Дарияға

Тоқташы, ән салды ғой таныс маған
Үндері мунша сулу неткен адам?
Азаптың ақырғы ауыр белгісінен
Дарияда ноқаттай дақ қалмаған

Жаксы әнді, әм үнді жаны сүйіп,
Дария жүрегімен турды уйып,
Дүниеде осындай ән болған емес
Түсте ғана есіттім тартып күйік.

Ол не үшін—ол сыры тек тәдірге аян!
Сөздерін устай алмай ынтықтанам,
Бірақ оның жібiген жүрек шері
Алдағы бақыт шегің етті баян,

Неңдей ойда турғанын тәдрі білер,
Сыр шешуге емес ем одша шебер,
Жүрек шерін тарқатып тур ғой ол сор
Өмірінің бахыты тым кед шедбер.

Оның нәзік сезімді жан күйінің
Еркелігі — шексіз зор сүйюіңд,
Дарияның жүзінен арылмайды
Бахытпен, ризалықтан күлуіңд.

XXXV

Селқостық шаруаның әйеліне,
Нелер қымбат қундармен келіп түссе—
Ол жоқшылық зардабы? Күлімдеді ол,
Мүсіркейтін біз жоқпыз, кеште, түсте.

Әм тәтті, тыныштығы тағы теред,
Тоғайдан сулу, мырза жоқ қой өрен!
Табжылмай табаныңнан турсаң шыдап
Қысқы аспанның астында аязымен

Басқа жерде жоқ еркім, тағы терең —
Ауру жүрек дем алып еркіндеген.

Калайша мекен етеміз баска жерге
Мундай тәтті ұйқыны келтірмеген.

XXVI

Дыбыс жоқ! Жаны ышкынып барады өліп
Кайғыға — қасіретке жүрек көніп.
Сезесід байқап тұрсаң Дарияны
Меңіреу өлім алғанын қалай жедіп.

Дыбыс жоқ! Көресін сен көкшіл көкті,
Күннің көзін, тоғайды—төңіректі,
Күміс түс ак кырауға бөлеген соң,
Бәрі де көрінеді кереметті.

Тартады сені еріксіз жасырын сыр,
Естілді абайсызда, міні сылдыр! —
Ол сылдыр абайласаң, жоғарыда
Ағаштан ағашқа атып тек тыйын жүр.

Ағаштан ағашқа ол карғып жүріп,
Жіберді дарияға кар түсіріп,
Дария турды муздап, сол калпында,
Қалып койды сиқырлы түсте мүлгіп...

Аударған: Д. Әбілев:

БАЛГЕР

Бар еді біздід жакта балгер әйел:
Оқыйтын арақ, суға әлде нелер;

Жүретін неше қыйлы шөптер жыйып,
Антурған корқытатын пәлені үйіп!

Айтқаны—қуаныш жоқ, ылғый қайғы,
Күрсініп сөздерінен көл жылайды,

Бірақ та, кед кұдайым, орыс халқын
Жаратқан жылауға олақ, жырға жакын.

Сол балгер айтқан екен бір жігітке.
«Қожайын қосады деп қоралы итке!»

Ай өтпей содан кейін көріпті журт:
Тоғайда сол жігітті жүрген үріп.

Айтыпты Степанға. «мақтанасыд
Атыда, одан әлі сап боларсың,

«Әйтпесе, өз басыңнан айрыларсың!»
Деп келді солдатка оны алышасын

Степан атын сатып — әред қалды.
Балгерге мадайдағы журт тад қалды.

«Мен де бір көрейін!» деп ойланып қалды.
Балгерге бармақ болды Пантелей қарт.

«Әр кімге айтқандары келіп жатыр,
«Кейі өліп, кей біреуі' болды тақыр!»

«Бар ма әлде айтып тұрған ақ сайтаны?»
Деп келіп, Пантелей қарт бір байкады,

Қараса: балгерде отыр бір сулу қыз,
Өзі жас, көз тартады мөлдіреп жүз.

Жігіті қасындағы—сарай қулы,
Балгер сум дейді қызға: «таста мұқы!»

«Ерекше болмақ сенід несіп-бағың,
Өтесің еркін жүріп, сынбай сағың!»

Селк етті сарай қулы, балгер оған:
«Бул бахыт буйырмаған, жігіт, саған.

«Тағы да айтайын ба?» — Айт!—«Быйыл
КЫС
Мас болу, басында тур кеп қорқыныш,

«Жатасыд қорынбастан, үйде сулап,
«Үстінде ойнақтайды сайтан шулап,

«Тартқылар, мазақ етіп, тозағына,
Тұтарсың жүздеп сауыт — тузағында,

«Шығармай тығындарсың...» қарт Панте
лей

Жөнелді үйден шығып сыр білдірмей

«Немене? Тура тур, қарт, ашайын бал!»
Десе оған: «Ашпа!» дейді Пантелей шал.

— «Не бізге бал аштырып? Жасты
айналдыр,

—«Мен оны не қылайын, тәңір ағлыр!

— «Одад да, сыбағаны айт біздід нағыз,

—« Кайткенде қожайыннан құтыламыз!»

Аударған: Ғ. Орманов.

ЖҮРСЕМДЕ ТҮНДЕ ТҮНЕК БІР КӨШЕДЕ

* * *

Жүрсем де түнде түнек бір көшеде,
Туманды күнде дауыл естілсе де, —
Іанасыз, үйсіз-күйсіз, ғарып достым
Көз салам елестеген көлеңке.
Кысады-ау, сонда ауыр дерт жүрегімді,
Жасыднан аямаДы-ау тағдыр сені.
Сорлы әкед ашулы еді, кедей еді,
Кушалмай, жатқа шықтыд, сүйгенінді...
Сорыда душар болды кырсык күйеу,
Катымыр, қолы зілді мырт, мінездеу.
Көне алмай еркіне оныд кетіп едід,
Кез болдыд, таба алмадыд менен демеу...
Ыдырсып аш жатқаным есідде ме,
Зар төкті-ау жүрегімден әлсіз дене.
Жалындап дерттің лебі толкып еді,
Бу еніп біздід суык, бос бөлмеге,
Есідде, бар ма сенің, дерттід үні;
Жауынды шала-шарпы күңгірт күні.
Жылады-ау қолы муздап жас бөбегің,
Жылытып ед оны леппен шыккан жылы.
Тітіркеніп ол суыкка шыдай алмай,
Шыңғырып жас жанынан шыккан **айқай**.

Үй іші. қарауытты, қырау турды,
Жас сәби өліп кетті-ау, о, дариғай.
Сор мандай, көзді жасын төкпе бекер,
Бізді де аштық, қайғы енді әкетер.
Тұңғыйық тәтті ұйқыға мәдгі батып,
Түнеріп азапты емір бізден де өтер.
Кожамыз нәлет айтып, табыт салып,
Бір жерге екеуімізді көмер, кетер...
Отырдық біз қайғыныд түнегінде,
Есімде қаныд қашып турды өңінде.
Ішінде ежелгі сур кегід қайнап,
Күрестід оты жанды жүрегінде.
Мен қалғып ем, үндемей сен жөнелдің,
Күйеуге шығатындай әсемдендің.
Табыт ап бөбек, үшін асап маған,
Асығып көп кешікпей, қайта келдің.
Кетті іштен, ас ішкен сод азапты аштық,
Жарық қып қарадғы үйге шамды жақтық
Бөбекті киімге орап, табытка сап,
Құдай ма?—әйтеуір бір жөнін таптық.
Қайғылы ісіднен сен сыр бермедің,
Мен дағы сурау салып үндемедім.
Жалғыз ақ күйінішпен біз карастық,
Жалғыз ақ мен ыза мен шерменде едім.
Енді сен қайда жүрсің? Ей, қосағым.
Курды ма саған жоктық сум жасаған..
Белгілі кірлі жолға түстің бе әлде,
Көрдім деп қырсық шалған тағдыр шағын
Кім коркар, енді сені кім есіркер,
Бәрі де мазак қылып өтер, кетер,
Жалғызак намыс оты жанған менде,
Олдағы сөнер іштен, не. пайда етер.

Аударған: *Қ. Бекхожин.*

ТАҢЕРТЕНҢ П САЯХАТ

"Неткен ғажап астана,
Көңілді біздің Петенбург!"
(Лакейлер жыры).

Койды-ау бір атып-атып, тәубе кудай!
Түнімен дөңбекшідік біз ұйқтамай;
Жок шығар бул далада кез ілген жан,
Зіркілдеп зецбірегі, атты-ау тышбай.

Астана түгел турып жылап қаққа,
Неваның тасқынынан сасқан шақта,
Уйықтайтын дәрмен бар ма! Өтті хатер,
Тартылып барады су арна жаққа.
Басталып келе жатыр жексурын күн, —
Лас, күдгірт желді, дымқыл, окта-сокта

Ах, бізбе дүниеге күле карар!
Төгілген күдгірт шырмау емес тарар,
Турады терезеден жас сорғалап,
Ашылмай дымқыл тумані жадбыр мен кар

Бойыңды жаздырмайды, қорланасыд,
Ыршып кете жаздайды көзден жасыд,
Курысын, кетейінші үйден шығып
Кеттім мен. Көрдім «қызык», не кыласын!

Үстінде Исакиев көпірінің
(Шығарып әлдекімнід жаназасын),
Жәй жүзіп бара жатты кара табыт,
Қоршаған еш пенде жоқ айналасын.

« * Поп та жок, жакын да жок өрген коршап,
Жабылған ока да жоқ зерлі шашақ,
Табыттың какпағына сырт-сырт тиіп,
Сабалап келе жатыр жауған буршак.

Колында арбакештің узын бишік.
Көтерем ат жонына тиед шып-шып,
Осылып арка-жоңы ак таңдақ боп,
Жануар әлін жыйып, түседі ыршып.

Үстінде жумсақ арба бір офицер,
(Офицер деген неме кандай есер)
Жүйткітіп келе жатты айғай салып,
Арбаны табыт салған етті қағап.
Қакпағы кетті ушып анадай жер,
Арбадан төңкеріле түсті табыт.

«Ойбай-ай, бауырым-ай, бауырым-ай!
Тірлікте кор етіп ед сені кудай,
Ку тағдыр аямады-ау өлгенде де...
Кеше сен өртте қалдың, о, сор маддай!
Бір сайтан қағып етті енді бүгін,
О, Макар, шын бишара едід кандай!

Сүйегі турған үйі кетті өртеніп,
Кетіпті журт умытып. Тек мен көріп,
Табытын аман сактап алып калдым,
Көрдің бе кырсығуын енді келіп!

Жазмышта мол екен ғой муныд соры...
Құдай-ай шығып кетту-ау мына колы...

Деп, әуре болып жатты жалғыз кемпір,
Жалпылдап желмен ойнай жырттық тоны.

Кипті аяғына ер етігін,
Білстін жан сыяқты өлік тілін, —
Үнінде өкініштің белгісі жоқ;
—Қарашы, жер жоқтай-ақ жүретуғын,
Кулатып кете барды жынды неме! —
Дейді ол. Мен келдім де, дедім:

«бул кім?»

— Кім болсын? чиновник те бір .
кездерде

Істепті департамент дегендерде,
Жайлаған өмін-еркін Петербургты,
Әйелін жоғалтыпты тасқын селде.
Өтіпті өмір-бақп көшіп-қонып,
Шыдапты он терт рет өртенгенде.
Бас еркін кұрбан етіп қызмет еткен!
Кедседе отырумен күндері өткен.
Мейрамда бастықтарға жағынам^а деп,
Жүгіріп, аяғы да күс боп кеткен.
Ақыры ауырды бул суық тиіп,
Шақыртты қарындасын кыйыр шеттен.
Бірақта жібермеді оған акта,
Келмеді қарындасы сол себептен.

«Ақыры жалғыз жатып болдым өлер,
«Бір пенде табылар ма мені көмер?
«Сен көмші ед болмаса», деді маған,...
Шошыйсын ышқынғанда, пәруәрдігәр!

— Беріп кет етігіді, дедім, маған,
Ашылмас бұл жадбырдыд беті жаман,
Әйтеуір өлесің ғой; көмең мен —
Бейітке жалад аяқ қалай барам?

Басын бір ізеді де сөз айта алмай,
Мол кетті сол кеткеннен бір қайрылмай.
«Сен тіпті аямаған сықылдысын»
Аяу ма? Күйім бар ма аяғандай?

Мәселе аяуда емес, жерлеуде тұр.
Күн мынау, зират курғыр алыс жатыр.
Жарлы жан тірлігінде жарымаған
Өлген сод болады екен тапа-тақыр.
Сатулы табыты да, қабыры да,
Попы да, шырағы да ... садта куда.

Осы бір тым көңілсіз сырды шертіп,
Жай басып, зиратқа да келдік жетіп.
Өлікті ап, кең есіктен біз енгенде —
Журт турды шіркеу ішін күдірентіп.

Тар шіркеу журтқа толған туншықтырып,
Зиратқа саяхаттап кеттім жүріп.
Іздедім белгісі жоқ бір қабырды, —
Койнында бір улы күш жатқан тынып

Үш рет орағыттым, таба алмадым,
Келдім де күзетшіден жөн сурадым.
Досымның аты-жөнін, лауазымын
Сурады ол бес қайтара—мен шыдадым.

Күзетші жауап берді: «білмедім» деп,
«Ал егер көрем десед өзің іздеп, —
Баста да мына шеттен аралай бер,
Айтайын білгілерін болса білмегік:

Басыдда кіресі бар болса егер, —
Ол жатқан не бір мешан, не офицер, —
Ал егер қулпы тасы болса үлкен —

Ол жатқан чиновниктің бірі дей бер
Кіреш те, қулпы тас та бұйырмаса, —
Не әлгі ақындарың, не кедейлер».

— Күзетшім мың рахмет сізге, дедім,
Ол күні қабырды мен іздемедім,
Жадағы кемпірімді тауып алып, —
Өлікті жерлеу болды бар қызметім

Күн турды бұрынғыша іріп-шіріп,
Денеңді жауған жадбыр түршіктіріп,
Өліктер дүниесінде келе жаттық,
Кез келген қабырға кеп бір сүріндік.

Алдымыз жатқан батпақ, басқан туман,
Көзіңді, көңіліңді жасқандырған,
Үй түгіл өсімдік жоқ бір өлі жер,
Тек қана ызыд қағып жел улыған
Әнеки көрінеді жалғыз ноқат:
Жадағы күзетші гой күтіп тұрған

«Тездет» деп бұйрық бере айқайлайды.
Солқылдақ көпір сапты сырғауылдан,
Қалтылдап сол көпірден өттік зорға,
Өлікті алып жеттік казулы орға,
Қабырға куйылған су ылай-батпақ,
Келіпті белуардан, біздід сорға!

Амал де, табыт кетті сүдгіп суға,
Батпақпен бастыруға келді тура.
Дағдырдыд жазасына назаланып,
Тәдірмен кемпір байғұс урысуда:

— Бишара көрдің-ау сен не сойқанды!
Сұм дағдыр тонамаған несі қалды?

Құдай да бір қыйқайса қатал екен,
Кеше-өрт, бүгін суға тағы салды.

Кемпірдід көзім түсті келбетіне:
Жүзінде тұрған тунып хасіретіне.
Үн-түнсіз ишарамен басымды иіп,
Хоштасып, кете бардым өз бетіме!

Ризамын, көшеге мен бос шықпаппын,
Бой жаздым, «тым кеділді» ермек таптым.
Зираттыд сахнасынан көрдім концерт —•
Өмірі дайындаған адамзаттыд.

Аударған. Қасым Аманжолов:

КУПИЯ

(Заманымыздағы баллада тәжрибесі).

1

Арыстанды, шілтерлі төңірегі,
Белгісі бар, әртүрлі әшекейлі,
Бахытты Москвада, Неглинде,
Көресіз бір одаша тұрған үйді.

' Тұрғызған бай сәулетке бөлеп мүлде,
Ғасыр бойы қалғандай болып көрме;
Кәзір онда салынған лабаздар,
Қабырғасы көнменен көмкеріле.

Есігінің алдында бар бақшасы,
Өсетін картоф пенен капустасы;
Ең әсем бөлмелері тұр адырап,
Қаптаулы жасаулары, бронзасы.

Хожалық етпейд кәзір иесі оның,
Жоғалтқан қазынасын, мен-мендігін;
Ол өзінің үйінде жолаушыдай,
Сұрап алған қуыстан конарға орың,

«Бірақ, менің қайғылы жетті күнім,
Кутқарар күш жоқ — таяу келді өлімі!
Қарақтарым сендерге ақтармақпын,
Жасырын құпиясын жүрегімнід:

«Күзетшіден майына үй алғанмын,
Керуен сарай отынын тасығанмын,
Бірігіп қайысшының қызыменен,
Атасының бар мүлкід урлағанмын.

«Содансод аңқау қыздың қолындағы,
Тура келді урлауға қазынананы,
Сөйтіп, жаңа өнердің ізін қуып,
Жүгендеп ішкілікке бергем жанды.

«Содан сод...»

3

Қарауытып кенет жүзі,
Қыйналған шықтыдағы ащы үні —
Өлген жандай әл кетіп денесі мен,
Күрмелді одан әрі шалдыд тілі!

Атаның құпиясын алайдағы,
Аңғарып жетсе керек балалары,
Шал әлі талмаусырап, үрейленіп,
Өмірмен қоштасқалы жатсадағы.

Балалар кетті кілтті алып қолға,
Барды үлкені тыд жатқад қазынаға!
Салмас па еді кәрия сөзбен тоқтау —
Сөз жоқ: тіл бағыңбайды бар ма шара!

Кенжесі сезіктенді әлде неге,
Кілт туралы кірді айқай әңгімеге
Жеткілікті күш болса, қол, аяқта,
Айқай мед көздің бунда керегі не.

Көрді жарып шыдқандай ол егерде,
Атып турса орнынан қудреттене, —
Кілтті шалдыд өзіне қайтарар еді
Жанжалдасқан, жым болып, екі неме.

Кыянатты колдарын бір-біріне,
Тумалар төпемек боп көтеруде...
Міне, кузғын таласы сыйлық кенің
Урлықпенен өткізген өміріңе!

1846

Аударған *Әбу Сәрсенбаев.*

САҒАТТЫҚ СЕРІ

Егер болса, күн мунарлы, түн түнек,
Егер соқса күздің желі бурқырап,
Жанды басар қараңғылық булты кеп,
Ой қалжырап, мудға батар тоқырап.
Тек ұйқы ғой сонда сая жаныңа,
Бірақ әркім мундайда уйқтай бермейді.
Шүкір алла! Аязды түн бағыма —
Қамықпаймын, қайғым бүгін келмейді;
Түнек түнде кед даладыд беледін,
Еркін аттап, алшак! басып келемін.
Көлде ұйқтаған қаз біткенді оятып,
Каршығаныд үркіткенін көремін. —
Селт ете қап, канаттарын қаққылап,
Уша шықты қалқып қана көгіне.
Қарап соған көз айырмай көп узақ,
Па шіркін! — дедім Ісоған еліге.
Айдап атын өтті міне жүргінші,
Жолдыд үстін сықырлатып асығыс.
Оныд таза, жылдам аяқ жүрісі,
Аязымен аймалағад седі қыс.
Берілесің сен еріксіз әміріне,
Тад-тамаша табиғаттыд түндері.
Жастық, ерлік, махаббат көп көңіліңе,

Улы сезім — азаттықтың үндері
Толар сенід жалындаған кеудеде,
"Жүрек жанар ісіне өмір кумартың,
Өткен шағыд ойға түсіп күдрене,
Ар толғанар өз сырынан жыр айтып...
Сол хиялды жүрегіднен ку әрі," /
Болар бір кез еске бәрін алатын,
Айлы түннід тынық, таза ауалы
Әсерінен ләззәтім бар табатын.
Аппак таза жатыр ыалшақ айнала,
Жасыл дала сәуле толкып көгінен
Аспанында жүзіп жүрген ай ғана,
Куба дүзге ак 'сәулесі төгілген.
Суы жатыр сол даланыд жаркырап,
Жер оранып сәулесіне толқыған, —
Әппак ай мен буалдырдыд бір ғажап,
Сол далада елестеген шалқыған.
Өрнегі де зор суретті даланың
Өрмегі де өрмекшінің тым нәзік,
Шықтары да түгел басқан алабын, —
Көрдім анык •— содан әрі кулазып
Салаланып жатыр екен атқулақ,
Кызыл лента таккандай бір сол белес.
Уйқтап орман әлдилеген жапырақ,
Мүлгіп дала маужыраған кеткен ес,
Ғажап оныд сол суреті толқыған,
Ойнакшыған аппак айдыд астында.
Каралы емен, шалқыған тал 'алыстан
Көрінеді турғандай-ақ қасымда.
Төсін керіп терістікке талпынған,
Алып карға көріп кәрі аршаны.
Көріп күзді, түған жерде шалқыған.
Баласыныд жай тапкандай адсары:
Жасылдадып күздік жатыр алдымда,
Әне кендір, одаң әрі алтын сай.

бәуле түскен ақшыл тоғай шалғында,
Қалыд шошақ—қалың әскер қалпындай
Табиғаттыд бәрі қызық бір ғажап,
Кеудед кедір соны көрген кезідде.
Деревняда қарай қалсаң тадыркап,
Кедейлігі көрінбейді көзіңе
Шошағы бар үйіп алған маңына,
Талықсып тур, ол өзінше шалқыған,
Мейлі жатсын көз шырымын алуға,
Кунарымыз, қалжыраумен қалғыған
Уйықтай берсін тілеген жан мед бірақ,
Уйқым келмей карап тұрмын үн-түнсіз
Шабындықта шөп үйілген — жабыркап
Ойға батып, еркін емес, көңілсіз
Билей алмай өзімді өзім камыға,
Қатал оймен кеттім сонда түнжырап
Сол бір түнде жылар едім, дариға,
Қабырыда сорлы анамның тым жырақ
Кетіп алшак зор қаладан одаша
Шексіз тоғай арасында ойланып,
Ел сыртында, тау үстінде аласа
Көріп тұрмын — әппақ дала, ай жарык
Ескі шіркеу тартты менің көзімді
Жалғыз кресть басындчы жаркырап
Көріп турмыға тәңір үйі өзінді,
Жазуыдды койған сызып алтындап
Онда әулие Павел төнген найзалы,
Оқа шапан үстіндегі жаркырап.
Мунараға көтеріліп шықты шал,
Онда задғар кодыраулар сылдырар
Қөлеңкесі қаусырып тур алкапты
Сол күмбезчін күдіретті түрі бар
Көтеріл шал. Баяу ғана кол урып,
Шытксын үні, тұрсын узак қағылып,

Деревняныд жым-жырт дана түнінде
Калсын тындап кудрет үнді адырып:
Колеткеде жатса біреу ауырып,
Тебренер жан рахаты табылып.
Тындап соныд күнренген үндерін
Азабын да сәл умытар жадылып,
Жүргінші де жалгыз ж'орткан сол түнде,
Көңілденер кулак койып бул үнге,
Егінші де шала уйқылы шоқынып,
Астық тілеп кудайды алар көңліне.

Үндер шыққан белінде ойнап даланың,
Соқты сағат, он екіні санадым.
Қодырауын соғып болып қайтты шал,
Көріп турмын, алшад басқан қадамын.
Көлеңкесін көрдім үйдің алдынан,
Тізесіне басын койып қалғыған,
Басында бар сеңсең беркі жалбағай
Көрмегенім неше жылдар сағынып,
Алыс кетіп, туган елден тым шалғай
Тізіліп тур кез алдымнан табылып,
Көрінеді бәрі жайнап тұрғандай.
Сене алмадым сол бір кезде өзіме,
Кайтып маған көрінбейді сол адам,
Жаны мунда жатқан тунық езіле
Қу крестід астында тур кураған.

Көрін, менід сүйікті жад көзіме,
Керсет маған келедкелді бір қабат.
Өтті өмірің сүйікті емес өзіңе
Біреу үшін, жүрегінде әрі жат.
Арқа тостың дауылына заманныд
Шыдап бактыд нажағайға қаһарлы.
Балларыңды қорғап содан сен калдыд
Бірақ пәле өз басыда тақалды.

Шартылдады жайдыд отыр төбеңде,
Сол соққыны кірпік қақпай қарсы алдыд
Дуға оқыдыд душпаныда өлерде,
Мейрім тілеп, балаларға тамсандыд.
Күйінішпен жылдар өткен шағында.
Сен сыйлаған осыншама сол адам,
Көріспес пе қуанышпен қабырда,
Ұлыңменен талмаусырап, налығад.

Мен қайғымды жыйнап жүрген көп
жылғы,

Кеудесіне сүйіктімнід куямыд.
Өледімді шыққан сыдсып ед содғы,
Саған ғана, саған жыйып куямын.
Кеше гөр сен. Емес медеу бул саған,
Қайғыртармын тағы сені қайтадан,
Өліп барам — енді өзімді қорғауға,
Шакырамын, мейірімніңді бер маған.
Мед жырлаймын тәуба жырыд — сол

назым,

Қайғысымен аққад ыстық көз жасыд
Жуса екен деп, ез денемнід жабысқан,
Барлық сумдық тадбаладған күдәсін.
Кеудеме әкеп куйса екен деп күшідді
Өршілдікпен, еркіндікпен тасыған.
Мені қатал қайратыңмен өсірші
Тура жолға жүрегінде ашылған.

Дүниенід узақ әуре сілемін
Көрген сенід көзінде,—жер сыры бар.
Буйра шашты, мөлдір көзді сен едід
Аузыдда бар айтылмаған туйық зар.
Үнсіз соғып зар ғаламат нажагай,
Жастай өліп кеттід-ау сен, дариға.
Туған кезде бір сыйқырлы жарык ай,

Келдід маған сондай-ақ жас шағында.
Көріп турмын енді міде өлісің
Кузырыда, терге өзімді мен бердім.
Патшасынан әділдіктід сен үшін
Жасқанбауды өледіммен үйрендім:
Аянышы достарымның қорқытпас,
Зәбір салмас қуанышы душпанның,
Хош, деші тек мен иеиң саған бас!
Махаббаттыд тәдірісі, жас жаным,
Мейлі душпан іле берсін өсекке,
Тілемеймін жақсылықты олардан,
Сақтап жүрген сол сулуға жүректе
Азап өлім таба да алмас, шыдар 'жан.
Доста не бар? Күш тед емес біздерде,
Еш нәрседен көргенім жоқ әділдік.
Салқын канмен өте шығар бәрі де,
Талпындым мен сондадағы шарқ урып,
Шулы жастық, такаббар күш бойдағы,
Ойламадым еш қашан да етер деп. І
Тартты қумар албырт асау ойдағы,
Аға, өмір сүйгендерім жетектеп.
Дадқсыз майдан тартып мені турғанын
Әлденеше, түпсіз шыдрау үстінде.
Көтерілген демеуімен дуғадның
Қалдым жатып, кайта қулап түстім де.
Айқын жолға шығар мені сен алып,
Умытыпшын сол бір жолмен жүруді,
Усақ ынта, усақ ойлар зіл болып,
Ынтызармын арамдыққа ой бурылды.
Масайраған бос мылжыднан, әуреден,
Бул өмірден қанға қолды 'малдырған,
Әкет мені өлгендерге, 'әзір мен
Махаббаттыд улы ісіне жан қурбан.
Мағнасыз емірі біткен сол адам, —
Өлімімен дәлел етер дүниеге

Болғандығы кеудесінде ғасыл жан,
Және сүйе білгендігін беріле ...

(Тадертед төсекте)

Уа, хиялым. Уа,, сыйқырлы сулу күш,
Асқақтатқан табиғаттың сед жанын.
Жастық жалын, ерлік және сүйініш
Еркіндікке улы сөзім, кумарым —
Азап шеккен жүрегімде оянды,
Бірақ қайда, қайран күшім жоғалды.
Әлсіз болып баладан да мен турдым,
Кайрат біткен енді менде не қалды.
Болып өтті жабырқадкы маған күн,
Улы дәрі жутайыншы түнде мен,
Суық көрі менің сорлы анамның
Үрей салар енді маған күдренген.
Жүректегі қайнаған күш күресті
Бозарған тад сәулесі кеп үркітіп,
Мазағымен сонда мені жыр етті,
Сұмдық зілді дауысыма үн бітіп:
«И басыдды, ей, бишара, урпағы,
Құтылмайтын күйінішті тағдырға,
Қыйын заман сендерді бір шырмады,
Күресіне әзір емес шағында.
Сендер әлі тірісіддер, өмірде,
Күрес үшін өлгенсіндер бұл күнде.
Тағдыр жазған езгілікті көңілге,
Тек жазбаған соны орындап көруге...

Аударған: Қалижан Бекхожин.

ОРЫС ӘЙЕЛДЕРІ
КНЯГИНЯ ТРУБЕЦКАЯ

(—1826 жыл)

БІРІШІ БӨЛІМ

Берік, жедел және жәйлі,
Ғажап арба тым қолайлы.

Бірнеше рет буны граф,
Байқап өзі көрді сынап.

Алты ат парлап жекті соған,
Қойды жағып күймеге шам.

Жастық салып қойды граф,
Аю бөстек аяққа орап.

Пір суретін оқып дуға,
Қойды арбаның бұрышына.

Сонда қызы жылады еңреп,
Ол сапарға түнде жүрмек...

I

«Жүрегіміз айрылғандай,
Әкетай-ау, екі жакка,

Бірақ енді амал қандай,
Не пайда бар жыласак та!

«Көмек берер еді біреу...
Ол енді жоқ ... кешір, кешір,

Тек қызыда өзің медеу,
Бер батанды, тілек етем!

II

«Тәдір білер, көрісер күн
Болар ма екен? Үмітім жоқ.
Бірақ мейрім, өсиетің, —
Жүрегімде сақталар көп.
Жат өлкеде сонау алыс
Кетпес менің есімнен бір,
Жыламаймын, тек айрылыс
Әке сенен, шыдатпай тур.

III

«Тәдірге аян!.. Парызым бар,
Қыйын, күшті менід бірақ.
Шакырып тур сол, әке жан,
Қажы ма, енді босқа жылап.
Жолым алыс, жолым ауыр,

Бұл жол болар маған катер,
Бірақ кеудем болды қурыш,
Мен қызыдмын мақтан етер.

IV

«Кеше көр, сен, туған жерім,
Туған жерім сен бахытсыз.
Хош, уясы патшалардың
Сорлы кала сен де кутсыз.
Лондон, Париж, Римдер мен
Венецияны көрген адам,
Қызыға алмас сән көркіне
Сен сүйікті болдыд маған.

«Менід бахыт жастық шағым,
Күшағында сенід өткен.
Сүйікті еді мәз думаныд,
Сырғанакпен таудан тепкен.
Сүюші едім өр Неванды
Шалқығанда кешкі шақта.
Сүюші едім сол алаңды, —
Батыры бар мінген атқа

VI

«Сол умытылмас... бізді кейін
Айтар жыр ғып ертегідей.
Каран қалсын суп-сур үйің
Билеген ем сырын білмей,
Сол бір үйде, бір қол мені,
Есімде әлі күйдіргені

Масайрай бер

Берік жәйлі, жедел ғана,
Қала ішінде' келеді арба.

Кара киген, куп-қу мунда,
Келе жатыр княгиня.

Ал хатшысы кресін ап,
(Жол бойына үрей салмак),

Нөгерімен ілгері озып,
Айғай салған, бишік соғып.

Астанадан жемшік шықты
Сапары алыс, алыс тіпті.

Қыстыд қатал суық кезі,
Бекет сайын шаққан өзі,

Княгиня! «Ал тезірек
Ат жегіндер жүреміз» — деп.

Қарық қылып жемшіктерді,
Аямай-ақ ақша берді.

Ауыр жол ғой жыйырма күнде,
Түменьге әрең жетті міне.

Тағы да он күн жүрді дейді,
«Көреміз —деп, — Енисейді».

Деді хатшы:—жүрмес бұндай,
Патсадағы талмай-тынбай.

Алға! Жаны тым қайғылы
Сапары алыс шеккен ауыр
Бірақ тәтті жеңіл ойы,
Елестеген жастық дәуір.
Толықсыған байлықпенен
Үйі жақын тұр Неваға.
Басқыштарға жапқан кілем,
Арыстан тұр босағада.

Әсемделген жиһазды зал
Жарқыраған, шамдар жанған,
Уа алақай! Балалық бал,¹
Музыкадан күй шырқалған.
Таққан лента 'ал-қызылдан,
Өріп шашын княгиня.
Байғазыны жұрт усынған,
Әсем гүлмен әкеп сыйға.

Карт әкесі, өңі қызыл,
Конақтарға мақтан қылд,
«Катя! Сенің бул жедсізід
Жұрттың бәрін таңдандырды!
Қуанды қыз шексіз буған,
Шыр айналды көз алдында.
Көздерімен гүл-гүл жанған
Жас балалар шашы буйра.
Гүлдей сәнді жас балалар,
Шалдары да сәндірек тым.
Лента, крест, плюмаждар,²
Өкше қаққан сылдыр, сылқым
Билеп жатыр жас бөбектер.
Олардыд жоқ ойында алад

¹ Бал — сауық кеші, негізінде би билеумен өтеді.

² Плюмаждар — бас киімдегі әшекей.

Мәз-мәйрам боп бәрі күлер.
Өтер күндер сол ойнаған...
Түсер еске өзгеше бал,
Түсіне енді өзгеше кез:
Сұлу жігіт сыйқыры бар,
Сыбырлайды сулуға сөз,
Одан кейін тағы балдар...
Соларға өзі болған ие.
Онда әншілер, кіл мырзалар,
Сонда барлық әсем дүние..
«Уа сүйіктім! баттыд ойға
Жүрегіңе не муң келіп?
—Сәулем! шулы бул қауымда,
Маған жайсыз, жүр кетелік!
Княгиня тартты бір күн,
Жігітімен бір сапарға.
Алдында оның ғажап ел тур,
Мәңгілікті Рим тур алда.
Еске нені алар еді к,
Болмаса егер сол бір күндер—
Туған жерден сәті келіп,
Жөнелуші ек сонда біздер.
Солтүстікті біз жақтырмай
Одтүстікке зымыраушы едік.
Жоктық ері к дегендерді,
Біздер ойлап турмаушы едік.
Өзіде езід болып еркін,
Болушы еді сүйіктіңмен,
Көруші едік храм көркін,
Қалған бізге ескі күннен.
Аралаушы ек сарайлар мен
Ескі журтты, музейлерді...
Қуанысып сүйген жармен
Әдгіме ғып көргендерді!

Әулулықтың аясында
Катал оймен бойыдды алыш.
Ватиканның каласында
Мудаясын кур сандалып,
Ескі дүние коршауында,
Ұмытасың тірі өмірді.
Ватиканнан шықканында
Көтерер тек сол көңілді, —
Жанды дүние кайнап жатқан,
Фонтан шулап, шебер ән **сап,**
Есек даусы барылдаған,
Базарында журт айғайлап
Сауда кызып дүрілдеген,
Шу-шу еткен сатушылар:
Асыл тастар! Раковин мен
Муздак су бар! Улу да бар!
Біреу билеп, біреу жеген,
Төбелескен жаладаштар.
Қара шашын кемпір өрген,
Рим кызының тым **такаббар,**
Күні ыстық, тым мазасыз,
Топырлаған шулы маңда.
Бір саяны біз табамыз,
Кіреміз де бір храмға.
Дүниелік шу бұл жерде **жок,**
Салқын сая, бунда **жым-жырт!**
Томсарасың катал ой кеп,
Бул арада шала күдгірт,
Әулие мен періштеден,
Күмбезінде сурет турған.
Порфир және асты кілем,
Қабырғасы мрамордан...
Теңіз үні тым сүйкімді,
Үнсіз тындап отырғаның!
Жеңіл тартып кеділ күйі

Ішке медзеп шалқар жаным!
Тауға өрмелеп, күнге қарап,
Шыға қалсам шың басына,—
Көңіл шіркін жадырағандай,
Күннің сулу шуғласында.
Одтүстіктің ыстық күні, —
Көк орайын шық бір шалмас...
Біз кетеміз сөйлескелі,
Саясында шатырлы ағаш...

Княгиня сол күндерді,
Күйінішпен есіне алған,
Жүрегіне сол дәурені
Көрінбейтін із қалдырған.
Кайтара алмас өткен күнді
Үміт, арман енді болмас.
Сондай-ақ, біл, саған енді,
Кайта келмес төгілген жас!..
Тәтті түстер болды ғайып,
Енді, жердід тәдір безген
Суреттерін, тым мұдайып
Княгиня көрді көзбен.
Бунда қатал билеуші мен
Сорлы мужық едбекші жүр.
Үстем болып бірі үйренген
Біріне сап кулдық өмір.
Княгиняның түсіне енді,
Кедейлер көк шебіндегі,
Кулағына зары келді,
Бурлактардың Еділдегі...
Оны сумдық ойлар басып,
Ас ішпеді, уйқтамады.
Атқосшыға тек асығып,
Болған еді сурақтары:

Өтті солдат, өтті арбалар.
Терезелер калған қатып, ,
Тек бір үйден сәуле шықты.
Шіркеу екен бекеті бар,
Жемшік соқты зор бишікті.
«Әй, кім бар!» — кала бітті,
Ед ақырғы үй жоғалған...
Оң жағында тау мен өзен,
Сол жағында — коралы

орман...

Назаланып мый шаршаған,
Тад атқанша уйқы көрмей.
Жүрек шерлі ой шығарған,
Қабаттасып тыным бермей!
Княгиня бірде досыға,
Бірде көрген сур түрмені.
Тағы сонда, кұдай білсін,
Мынау ойды ойлап еді:
Жулдызды аспан — кум

себілген

Бейне жалпақ жайылған бет.
Қызыл дакпен бедерленген
Ай секілді бір дөңгелек.

Тау жоғалды, жазық дала
Жатыр міне қыйыры жок.
Тіпті өлік! жалғыз тал да,
Көзге түспес көңілді боп».
Деді — «Жеттік, тундраға,
— Жемшік бурят сол далалық
Қарай қалды княгиня.
Кайғылы ойға тағы қалып,
Еорлы екен ғой бұл араға,
Келген адам іздеп алтын,
Жатқан шығар сол арнада,

О л түбінде саздауыттыд
Өзен кыйын ау салғанда,
Күн ыстықта сортад жаман.
Бәрінен де сорлы емес пе,
Жер астында жүрген адам!..
Онда көрдей бір тым-тырыс,
Онда меңреу жоқ шам-шырақ,
О, сум елке атқан қарғыс,
Тапты неге сені Ермак?

Түн түнегі түсті қаптай
Тағы туды ай кайтадан.
Княгиня көп уйқтамай,
Ауыр оймен кас қақпаған.
Уйқтап кетті, түсіне енді,
Тұрған кезі мунарада
Кейіп, шулап тұрған еді,
Таныс кала сол арада.
Зор аладға жүгіріскен.
Ығы-жығы қалың топтар,
Чиновниктер, сәудегермен
Шабармандар және поптар.
Бархат, жібек, ала қалпақ
Узын тонды, шекпенділер,
Бір полк тур сонда самсап
Тағы полк топтап келер.
Мыңнан аса келді солдат,
Ура! лайды әлде неге,
Сірә бір іс мұнда болмак...

Журт даурыккан, аузын ашқан
Түк укпаған жүзден бірі.
Күліп турды тек мұртынан,
Кыйкарланып кукыл түрі, —
Дауылменен дос француз,

Астаналық сыилы мырза...
Тағы келді қаптап полк,
«Бағыныңдар!» деп бұйырды.
Ок пен найза жауып болып,
Жасай берді топ кыймылды.

Москал тартқан бір генерал,
Куйғытып кеп айғай салды —
Алаңда оқты жаудырғандар,
Оны атынан жулып алды,
Енді біреу жетіп келді,
Патша атынан уағыз айтып

«Патша енді кешірім берді!»
Дегенде оны өлтірді атып.
Метрополиттің өзі келді,
Асасы мен кресі бар:
«Бас иіндер! туысқандар,
Ақ патсаға бағыныңдар!»
Тек солдаттар шоқынды есіп
Біреу болды жауап бірақ
«Былай кет қарт! Саған не

жок,,

Дұғанды оқы біздерге арнап...
Сонда пушка шыға келді,
Патса өзі жарлық берді...
Княгиня сонда бірақ,
Мунарадан түсті қулап, —
Келе жатыр узын дымқыл
Жер қойнауы коридорда
Әр есікте күзетші тур,
Құлыпталған есік онда.
Княгиня сыртта естіді
Гу-гу үнді толкындай бір.
Іште сарт-сұрт, мылтық түсі

— Жетті көзі айрылуға —
Сол «бөгде» адам деді оларға.

Княгиня шошынды да,
Көзін салды айналаға.
Жүрек муздап, үрей басып,
Іс болғандай жаңа ғана.

Көк жүзінде ай қалқыған
Жаркырамай, сәуле бермей.
Сол жағында күдгірт орман,
Од жағыдда турды Енисей.

Қап-қараңғы. Жоқ ешбір жан,
Келе жатыр жемшік калғып.
Тек аш бөрі қатты улыған,
Сол орманда жүрген кадғып.
Тек жел соғып, азынаған
Үстінде өзен ойнап жүрген.
Тек жат біреу жыр жырлаған,
Өзінше бір басқа тілмен.
Сол жат тілден ағындады,
Зарлы дауыс, катал айғай.
Жүрек жарып дауылдағы,
Қыйкулаған шағаладай...

Княгиня қалтырады,
Сол түн еді катал аяз.
Әлсіреді, шыдамады,
Күресуге қайраты да аз.
Бойын сумдық күдік басып
Жете алмаймын деп ойлады.
Жырламады жемшік тасып,
Атын жақсы айдамады.
Бас тройка білінбейді, —

«Бармысын, ей!.. Сөйле

жемшік.

Калды ма уйқтап, үндемейді.
— Қорқпа, бул, іс үйреншік...

Зырлап кетті қырауланған
Әйнектен түк көрінбейді.
Кауыпты түс бойын алған,
Кусадағы, бой бермейді.
Сорлы әйелдід еркін билеп
Сыйқыршыдай арбап алды,
Баска өлкеге түс әлдилеп,
Тез апарып оны салды.
Сол өлкенің — көзіне ыстық,
Нәзік, сулу сырлары бар'.
Күн сәулесі түскен ыстық,
Толқын тәтті жырлары бар,
Солар сәлем еткендей бір,
Княгиняні досқа санап.
Дейді міне одтүстік тур.
Жан-жағына калса карап.
Жалғыз булт жок мөлдір көкте
Сай-саласы гүлге оранған.
Күн сәулесі төңірекке,
Сәуле сепкен, сәулет алған,
Тау мен орман сулулықпен
Ән шырқаған, күлімдеген,
Күні, гүлі, тедізі де,
«Одтүстігид! — Мунда — деген.

Көк тедіз бен тізбектелген
Таудың ара аңғарында,
Княгиня келе жатыр,
Касында бар жан жары да...
Жолында тур—қулпырған бак,

Гүлдерінен жупар аңқып.
Әр ағашта тұр сусылдап,
Қызыл жеміс толқып-шалқып.
Сұр буталар арасынан
Су мен аспан елестеген.
Теңізінде кеме жүзген,
Желкен туы желпілдеген.
Ал, таулары асқарымен
Тілдескендей аспанымен.
Қандай ражап түстері оныд
Гауһарымен жарқыраған.
Ушқын ушты әне соның
Асқарынан жалтылдаған...
Әне қашыр гүл жамылған...
Келе жатыр қоңраулатып.
Артында әйел, қолында гүл,
Айғайлайды келе жатып:
«Жол болсын» деп жолаушыға,
Жымыйды, гүлін тастап,
Қағып алып княгиня,
Я, оңтүстік қой!—дейді жастап.
Ертегілік, қоқыр қазбен
Мәңгілік гүл, бул бір жері.
Сыңсып қана ән сызылған,
Күйі міне күдіренеді...
Бул одтүстік! Бұл оңтүстік!
(Тәтті түс оған деген)
Тағы жарын біз көрістік,
Ол да тағы азат екен...

ЕКІНШІ БӨЛІМ

Екі ай жүзі өтті міні,
Бір аялсыз күндіз-түні,

Келе жатыр сапар шегіп
Керінбейді жол ушығы.
Қосшы жігіт орта жолда
Калжырады жаман катты;
Иркутск маңайында
Бір күндері төсек тартты.
Екі күндей қарайлады,
Ем көрсетті ауыруға,
Одан әрі күте алмады,
Жалғыз өзі шықты жолға.
Иркутск каласында
Қарсы алды оны дуан басы,
Сырғауылдай сарғайған шал
Аппақ қудай сақал шашы.
Омырауы толған крест,
Бйығында күзен ішік
Кустыд бір тал қауырсынын
Шляпасына қойған шаншып.
Келістіріп киген мундир,
Инабатты бригадир,
Ат қосшыға урсып зекіп,
Қарғып түсіп келді жетіп.
Княгиняға есік ашты,
Кулдық урып құрмет етіп.

К н я г и н я

(Станцияға кірсді)

Бағытымыз Нернск,
Токтамаймыз біздер мунда.

Г у б е р н а т о р

Аялдаңыз аз ғана күн.
Келіп турмын қарсы алуға.

Княгиня

Буйырыдыз, ат берідіз!

Губернатор

Аялдадыз бірер сағат,
Жол ауыр ғой, тынығыдыз,
Өтінемін бек қабағат.

Княгиня

Қеп рахмет, күйім жақсы...
Баратын жер жақын қалды...

Губернатор

Мыд шақырым болып қалар,
Талай жер ғой сонда да әлі.
Бір пәлесі тағы да бар:
Бул араның жолы жаман.
Әлі талай тосып алар
Қауып-қатер алдыңыздан.
Алыс жақта болдыңыз кез,
Айтпақшымын бір-екі сөз.
Графты мен жақсы білем
Жеті жылдай болдым бірге.
Сирек адам сенід әкед,
Арамдық жоқ жүрегінде.
Оған деген ықыласым,
Мәңгі бақи қалмақ мүлде.
Мен даярмын, бул ырасым,
Қызының да қызметіне.

Княгиня

Керек емес, іштемеде,
(есік ашып)
Ат даяр ма, жегілді ме?

Г у б е р н а т о р

Еш кашан да жегілмейді,
Бұйырмасам мен егерде...

К н я г и н я

Өтінемін, бұйырыңыз!

Г у б е р н а т о р

Бірадта бір мән болып тур,
Енді ілгері жүре алмайсыз.
Жоғарыдан алдым әмір!..

К н я г и н я

Не дейді онда,
Қайтсын дей ме?

Г у б е р н а т о р

И-я, сірә, қайтқаның жен.

К н я г и н я

Кім жіберген оны сізге
Қандай қағаз, қайдан желген.
Мазақтайма әкемді әлде.
Уйыстырған сол еді онда?

Г у б е р н а т о р

Бармайды ауызым олай деуге,
Шықпаңыз бул ауыр жолға.

К н я г и н я

Артық сөздің керегі не?
Ат даяр ма, жегілді ме? -

Губернатор

Даяр емес, княгиня,
Мен патшамын бұл өдірге.
Отырыңыз? Айттым ғой мен,
Графты мен білуші едім,
Граф сізді босатса да,
Босатпаудың таппай ебін.
Бірақ сіздің сапарыңыз,
Дерт болыпты ол кісіге.
Тіл алыдыз, тез қайтыңыз,
Кідірмедіз жол үстінде?..

Княгиня

Жоқ, мен енді қайта алмаймын,
Айнымаймын тілегімнен
Несіде мың қайталайын,
Әкемді де жақсы көрем.
Бірақ менің бұл борышым, —
Қасиеттірек, биігірек?
Шақырып тұр, азаптаушым,
Ат берідіз, жүру керек.

Губернатор

Әрбір сағат сондай қымбат,
Косыламын мен де сізге.
Не күтіп тұр алдыңызда,
Соны бірақ білесіз бе?
Түк көрік жоқ біздің жақта
Тіпті жаман будан әрі.
Ол жақта қыс сумдық узақ,
Ақ кебіндей жердің қары.
Білесіз бе ол ортада,
Тадбасы жоқ адам сирек.
Жаны топас олардың да,

Кеудесін жүр әред сүйреп.
Бузықтардыд басы бостан
Ол маңайда жалғыз ғада.
Үңірейген әр-бір тустан
Түрмелер көп түндей кара.
Сөйлесіп бір ауыз ба ауыз
Ерідізбен бола алмайсыз.
Казармада бір турасыз,
Су менен нан тамағыдыз.
Ауыр тағдыр арқалаған,
Шерлі тутқын бес мың адам.
Түніменен төбелесіп,
Қырылысып төгеді қан.
Шектен шығып кеткендерге,
Береміз біз ауыр жаза.
Соларменен сізде бірге
Княгиня, болмаксыз ба?
Аямайды бірі сізді,
Олар сондай мейірімсіз.
Тутқын дейін ерідізді
Сіз несіне қор боласыз?

Княгиня

Білем, сумдық көрген күні,
Менід сорлы жолдасымның,
Керек емес, маған да енді,
Куанышы бір басымның!

Губернатор

Сіз ол жақта тура алмайсыз,
Ауа райы өте жаман.
Енді ілгері бармағайсыз,
Оралғайсыз осы арадан
Ойлаңызшы, туру кайда,
Сізге сондай суық жерде?

Жерге түспей муз болады,
Түкірігид ту дегенде.
Жыл бойына күн түспейді,
Турғаны сол түнек басып.
Жаз шыққанда батпақ болып,
Жатады ылғый құрттап сасып
Сурамадыз, сумдық өлке,
Үш ай түнек орнағанда
Адам түгіл, жүгірген ад,
Тура алмайды орманында

К н я г и н я

Ол жерде де адам бар ғой,
Мен де үйреніп кетемін ғой.

Г у б е р н а т о р

Бар ғой, шырақ, ойлап бірақ
Жастығыңа усыңшы бой!
Бул жерде ана, туса бала,
Жаца туған нәрестені.
Кар суына шомылдырып,
Музға бөлеп тербетеді,
Жас сәбиді әлдилейді,
Узак түндер боран улып
Әндетеді, би билейді,
Сайтан кусап сак-сак күліп
Оны тәтті уйкысынан
Оятады өкірген ад. —
Искелейді долы дауыл
Тадмен бірге тамағынан.
Бул араның адамдары,
Өседі ылғый қорлық көріп
Орман кезіп, өзен бойлап,
Айдаладан ырзық теріп.
Өседі әбден қатып-пісіп.

Табиғатпен сілкілесіп.
Оларменен сіз тедбісіз,
Креспенен керген есік.

К Н я г и н я

Ала берсін өлім мейлі, —
Өкінбеймін іштемеге.
Жүрем, жүрем, жетіп өлем,
Жансерігім жүрген жерге.

Г у б е р н а т о р

Құргасыз ғой, өлмес бұрын,
Басын жойған сорлы жанды.
Сол үшін де сурап турмын,
Тастадызшы бұл сапарды.
Оған жалғыз жеделірек,
Біткен кезде ауыр бейнет,
Қатқан нанды қалжау қылып,
Қулай салу түрмеге кеп.
Тәтті хиял арбайды оны,
Түс көреді ол ұйықтағанда.
Бір жасайды тутқын сорлы,
Патша болып жер жаһанға.
Бір жасайды жүз көрісіп,
Алыстағы достарымен. —
Сізді көріп көңілі түсіп,
Жас жүрегі қағады елең.
Оянғанда дем алғандай,
Жаны сергіп, табады жай.
Сізбен бірге еш кашан да
Көру кайда түсті мундай.
Сіз жасыңыз төккен кезде
Қурылды ғой кур бекерге.
Тірі күйік боласыз ғой.
Тағдыры ауыр есіл ерге.

К н я п и н я

Сактағайсыз басқаларға
Сөзідізді шашпай бекер. —
Тіпті мені қорқытпайды,
Алдағы азап, қауып-қатер.
Ақ ниетті борышымды,
Аяқтауға будым белді.
Тастап кеттім сол үшін де,
Туған әке, туған елді.
Көз жасымды апармаймын
Карғыс атқан түрмелерге.
Өршілдігін сақтап оның,
Әл боламын талған жерде.
Жендеттерге сақтаулы кек,
Ылғый бізге қуат бермек.
Шаршатпайды шындық бізді
Жасымайды жалын жүрек

Г у б е р н а т о р

Тәтті тілек! Бірақ жетер, —
Мундай тілек бес ақ күнгі
Өмір бақи у ішуге
Шыдамассыз жер бетінде.
Бір жар үшін неге болсын,
Қөнсеңіз де қанша тіпті.
Сағынарсыз бір аздан сод,
Бірақ еркін тіршілікті.
Түрме деген сумдық орны,
Бұл жақ ылғый жоқшылық қой.
Көп узамай еске түсер,
Әсем сарай, әдемі той.
Кім біледр Құдай жазса,
Баска біреу унар сізге,

Задға кайшы түгі де жок,
Қалау, ерік өзіңіз де.

К н я г и н я

Ой, кудай-ай, қойыңызшы,

Г у б е р н а т о р

Шын жүректен айтам сізге,
Елге карай оралдыз.

К н я г и н я

Мың рақмет, сөзіңізге
Будан бұрын ол ортада
Бар еді шын жер жумағы.
Николайды епті қолы
Бірақ оны тазалады.
Қазір енді адамдарды
Сырты бүтін, іші түтін.
Еркек біткен шетінен сум,
Әйел біткен шетінен күд
Өлкей надан масайраған,
Не табам мен ол арадан.
Ар намысты балағаттап,
Ақ кісіні каралаған
Балта тиген бул тоғайға.
Оралмаспын енді мен де,
Қазір шірік түбір жатыр.
Емен бойлап өскен жерде.
Қайтайын ба? Турайын ба
Кілед сумдық арасында.
Ақылы аздап кірген жанға,
Онда күн жоқ бір басында
Жоқ, қудайым көрсетпесін,
Залымдарды арын сатқан

Көрсетпесін лағнатты.
Бостандыққа мылтық атқан,
Қайталмаймын қайту үшін,
Шыққамын жоқ ауыр жолға.

Губернатор

Аяп еді ол сізді қашан?
Қайғырасыз кімге бола?

Княгиня

О, генерал, қыйнамаңыз?

Губернатор

Тегідізді сыйламасам,
Бағанадан текке сөйлеп,
Болмас едім әуре сарсад.
Егер сенбей ештемеге
Жұлынсаңыз алға қарай.
Кім біледі тар кезеңде
Текапарлық сақтар талай.
Еріңізге тигенде сіз
Байлық атақ келді бірге.
Жандай сүйіп берілдіз,
Алды тумад әлде кімге.
Ал ол тіпті ойланбастан,
Әйеліне не боларын.
Қыялымен қыян кезді
Адамдай-ақ ақылы жарым,
Көлеңкемен әуреленіп,
Міні мундай тағдыр тапты.
Сіз де артынан еріп жүрсіз,
Бір бишара күң сыяқты.

К н я г и н я

Жоқ бишара күң емеспін
Мен әйелмін, жубайымын.
Ерім үшін көтеремін,
Не салғанын құдайымның.
Ол егерде көңіл косса
Бір әйелмед менен баска
Менде де күш жетер еді -
Оған сорлы күд болмасқа.
Білем бірақ, күндесім бар
—Ол сүйеді туған елін.
Мейлі сүйсін, болсын кумар,
Бұл сүгоін кешіремін.

* * *

Княгиня сөзі бітті
Үндеген жоқ кайсар шал да.
Отағасы буйырыңыз,
Жылжыйын мен тағы да алға?
Бул сауалға жауап бермей,
Жерге карап көп ойланды.
Содан кейін «Ертед» деді,
Сүйдеді де көтіп калды.

* * *

Ертед тағы кешегі сөз,
Көп өтінді, тілек қылды.
Хурметі артық генералдыд
Тағы бірақ сағы сынды.
Әбден мысы курыған сод,
Шаршаған соң сурай-сурай.
Көпке дейін үндеместен,
Жүре берді олай-булай.
«Болсын, — деді акырында —

Коймадыңыз кой дегенде.
Бірақ енді бул өмірде
Айрылдыңыз бәрідед де».
— Не бар енді тағы менде?
«Алу үшін жүруге ерік.
Бас тартыдыз қуқуқыңыздан
Осы арада кол хат беріп».

Сөзім жетті дегендей-ақ,
Шал үндемей қатып қалды.
Жеткеді сол, бул сөзіне
Мынадай тік жауап алды.
«Ақ кірсе де шашыңызға
Сіз әлі де бала екенсіз.
Қуқық дейтін не бар бізде,
Бұл не қалжың берекесіз!?!..
Маған қуқық дәркер емес,
Кол хат қайда әкеліңіз?
Кол қояйын жылдамырақ
Бір ақ тілек ат беріңіз».

Губернатор
«Қудайым-ай, оныдыз не!
Шынымен кол қоймақсызба?
Қайыршы боп бір ақ күнде
Жәй ғана әйел болмақсыз ба?
Қош деп қолды бір-ақ сермеп,
Әкеңіздің мурасына.
Ауыр дәулет, ен байлықты
Тепексіз бе ырасында?
Дворяндық қуқуқыңызды
Ата мұра мүлкізді
Қолдан беріп қоймақсыз ба,
Ұқпай турмың тіпті сізді

Ақылға сап ойлаңызшы
Мен кірейін, тағы кейін...

Кетті... содан мол жоғалды,
Келмей қойды кешке дейін.
Кам көңілді княгиня
Көленкедей сөнген жүзі
Генералға жолығуға
Түнге қарай жөнелді өзі.
Сырхат екен жаман қатты,
Сол себепті келе алмапты
Төсектен бас көтерместен,
Сол жатқаннан бес күн жатты
Алтыншы күн келді әйтеуір,
Келе сала көрсетті кыр.
Тіке кетті салған жерден —
Тік қайырды сөзді бірден
«Княгиня», ат беруге
Зад бойынша міндетті емен
Этап сайын ұзатайын
Біртін-біртін конвойменен»

К н я г и н я

Қудайым-ай, бул жүріспен
Жетпеймін ғой бірнеше айда.

Г у б е р н а т о р

Бір жетерсіз жазға салым,
Нернскі әлі қайда... —
Өлмеседіз орта жолда,
Шынжыр буғау аяқ-қолда.
Бір сағатта терт шақырым

Аяндайды қыбыр-қыбыр.
Ілбіп-салып, мыд дем алып,
Арқасында ауыр тағдыр,
Айдалада боран сокса
Оранасың омбы қарға. -
Бірі қулап, шаршап, талып,
Көреді азап орта жолда.
Сансыз кыйын ауырлыққа
Тап боларсыз сіз де талай.

К н я г и н я

Этап деген сөзіңіздің
Уға алмадым мәні қалай?

Г у б е р н а т о р

Қару берген қолдарына
Карауыл қып казактарды,
Этаппенен жылжытамыз,
Буғау салып каззактарды.
Олар жолай қашып-пысып,
Шығарады талай шатақ
Кашпасын деп көгендейміз
Арқанменен байлап-матап,
Ауыр жолда өліп-жітіп
Әред қалат мыңнан бірі
Шыбын қусап қырылады
Әсіресе қысты күні.
Княгиня түспексіз бе
Сіз де мұндай ауыр күйге.
Құлақ қойып айтқан сөзге
Оралыңыз қайтып үйге...

К н я г и н я

Сізден мұны күтпеп едім
Осыдыз да әділдік пе?
Бір жума өтті... Бет алдына

Байладыңыз мені текке.
Неге бірден айтпадыңыз
Қалатын ем жаяу кетіп.
Жүрем, қайда солдатыңыз
Тоқтамасқа алдым бекіп!..
«Енді сізге ат беремін!..»
Шал дауысы шықты қатты.
Кәрі жүрек кетті елжіреп,
Көзінен жас парлап ақты.
«Құдайым-ай, бір аптадай,
Азаптадым сізді қандай,
Жылы шырай бермеді бір
Ысқырындым аф жыландай.
Кешідіз, мен зорлық қылдым,
Жәбірледім сізді қатты.
Бірақ осы озбырлығым,
Өзіме де жаман батты.
Оған себеп бұйрық алдым, —
Сізге бөгет болсын деген.
Қайтейін мен, аянбадым,
Қырсығымды қолдан келген
Құдай куә енді менің
Сот алдында арым таза
Мейлі берсін көтеремін
Бұл жайында қандай жаза!
Түгел тостым алдыңызға
Қапастағы ауыр халды.
Не жеркеніш сумдықтарды
Қара суды, кара нанды...
Мұндайларды естігенде
Қорқар едім тіпті, мен де
Дәтіміз шын берік екен,
Алмадыңыз тіпті секем.
Сізге озбырлық еткізбейін
Қыйнауға да қалмады бет...

Онда үш күнде жеткізейін
(есік ашып айқайлады)
Ей, тезірек, аттарды жек!..»

Аударған: *Капан Сатыбалдин*

БАХЫТҒЫЗДАР

Сорым қалыд: жалғыздық бар,
 Азал салған күнә мен ар,
 Жоқтық, ауру — бәрі менде,
 Қайта оралу жас өмірге —
 Кәрілікте медет болар —
 Дейді, — шаттық сол, дәурен,
 Токтағанша жүректе қан,
 Кәрілік жетсе гүлдерді жул,
 Кабырларға жада шыққан,
 Жүрегінді жадартып бір..»
 Байкал көрдім... Ал не шықты.
 Жаным мылқау бұрынғыдай,
 Тағы ойдан-зіл күйікті
 Көтеретін жоқ күш тіпті,
 Не істесе де дурыс кудай.
 Қетер ме екен ұзақ түрме,
 Катал тонап жүрегімді?
 Рахат жоқ па жанға бір де —
 Алсам еске жастық күнді.
 Онда рахат жоқ па мүлде.
 Жоқ! онда қапас, бір қу дала,
 Ғазиз әйел онда күң боп,
 Сүйіп болмай, хош деп дана,
 Сеніп кеткен, онда өмір жоқ,

Босағаны **аттай алмай**,
Қайғы сумдық бойын алған
Ертедегі перизаттай.
Дәу колында сольп калған,
Елестеткен оған қыял
Суреттерді баска бірақ,
Кед күмбезде неке қыяр
Жаркыраған, тур шамшырақ
Жарын күткен келді күйеу
Сөзі баяу, нәзік және
Сұлу ойы тым кезбелеу,
Бұл әшейін қыял ғана...
Күн масайрап, кустар ән сап,
Нурланып тур сұлу аспан.
Қапасқа тур үн толқындап
Еркіндік пен махаббаттан.
Ерлік, шаттық жоқ сұлуға,
Қуандырмас оны асыл тас.
Ана, сідлі, күйеу қайда —
Сән дүниеге бірін қыймас.
Няңя қайда ертегі айтқан,
Кім ескерер енді **бұны**.
Бір қақбас шал айналдырған
Мазасын ап күндіз-түні.
Бірақ сұлу оны сүймес,
Өйткенше өлер.;. Кетерде шал
Қаһарланар, маза бермес,
Шығар ойбай, қарғыс пен зар.
Бірақ келіп ертегіден
Апзал сері сумды өлтірер.
Сұм сакалын жулып алып,
Сол сұлуға еркін күлген
Шын жүрекпен әкеп берер...

Ал **бұнда** ше? -
Тартқан керней,

Балаларға ұйқы бермей.
Күн шықпастан атқа мініп
Кетті..'. топыр қаруланған.
Қалған сорлы қоршаудағы
Еркін енді демін алған.
Кетіп сумдар көз, құлағы —
Құл өзгертіп тез міндетін
Арақ пенен сөзге айналар,
Умытуға бар бейнетін;
Өзгермейтін тек біреу бар:
Оның жаны жадырамас,
Кетпес түнек, кетпес қайғы,
Көрген түсі оны әрбамас,
Шыққан күн де бір қуантпас.
Үнсіз тутқын жылдам жыла.
Жұбант жанды зарыдменен,
Шыда сүйіп, шыда айрыла,
Күтпе ізгілік дүниеден...
Алынған жоқ қоршау ұзақ,
Кеш болды да, тартты керней,
Жас балалар қашты, бірақ,
Аналары тұр жібермей.
Кемсед қағып балалар тұр,
Тағы ереуіл, тағы діріл,
Ал тас шамдар түнде жанып,
Дүрілдеген тағы думан,
Құп-қу бала құлақ салып,
Қабырғада тыңдап тұрған
Тым кумартып ол қараған,
(Бала күнгі ұқсап маған)
Не естиді. Ерлік жырлар
Бимен шыққан тақ-тақ басқан.
Қарағанша — стакандар
Босап жатыр тоқталмастан.
Тастағанда алған қағып,

Кіттей ауаны қыпсаңдаған
Тікенектей шыққан жарып,
Аға муртын сипалаған...
Қонақтарға бала күлген,
Айтқан біреу соны көрген
«Кара, бұның бөлтіріктей
Карауын түк, сыр білдірмей
Келші бері. «Шошыды ана,
Бөлтіріктей қатты бала.
«Безерлігін куртшы урып,
Бермен келші.» қасқыр бала
Кадам баспай қалды тұрып.
«Әй, сені ме!..»

Ауыр түс қойа.
Жоқ шуғылалы шыққан таңым,
Балалықта қызығым жоқ.
Ешкімге жоқ ырзалығым,
Тек жігіт боп көргенің көп,
Сол шақ айқын, жақсы және
Кедейге емес! Жас жігітті,
Қыял тартты астанаға,
Қыймылы зор, даңқы күшті,
Келді сонда! Ол көріп жүр,
Кандай ғажап сулу қала,
Шеркеулер мен тік мунара
Аспанымен тілдесіп тұр.
Кулпырып тұр театрлар,
Көшелер мен үйлер тола.
Мекен еткен бахыттылар,
Төңрегінде толған мола.

Кайран қала, сорлы қала.
Жыршыцменен жырлап
берген,—
Зор **сулулық сипатыңды,**

Қораныңды, солдаттың мен
Сенің асау көп атыңмен,
Барлық ерлік істерідмен,
Нәзік лира тәтті жырмен,
Сен шырқаған арбалып мөн,
Таласпаймын, тамашасын,
Мүлгіп тұрған айсыз түнде
Паддықпенен қозғаласын.

Күңгірт сарақ күн қарасын,
Көрсін Нева кед арнасын,
Мәз боп іске әуре сарсад,
Тұқым сеуіп арам сортад,
Өдшед топыр бос такаббар,
Толған сумдық қылмысы бар,
Сенде мейлі бос даурығып,
Жүре берсін, бірақ сенде
Болған бұрын, бар әлі де,
Халық пенен еркіндіктің
Көп достары; бар атағы
Үнсіз жатқан моладағы
Сен қымбатсың мәңгі бізге.
Нысанасың іскер күшке,
Зерделі ойға, және едбекке.

Солай. Бірақ, әшейін жай
Көз жіберсем аумағыда.
Тұқғыйыққа шомылғандай
Ескілікті есіме ала,
Ауырады менің жаным,
Тойлар емес ойлағаным.
Қыз-ойнақпен кұрған думан.
Аянышты пақырлықтың
Ұясында ой қаңғырған.
Болмаса да шуғлалы алтын,

Күн сәулесі түскен сирек,
Жок! Күнід ауру, емес жар-
қын,

Кешін сенід кара түнек.
Тад сәрісі тымық туман,
Елестеткен кыял маған.
Ағараңдап келеді тад.
Кандай гулеп жел шалқыған.
Басар ма еді кезбені бул.
Бірақ ойнап желпітіп тур,
Астананыд үстіддегі
Зор сарайға тіккен туды —
Шүберектей әшейін бір.
Нева шалқып толкындаған,
Бос камалдай үйлері тур,
Темірменен қулыпталған
Абақтыдай лавкасы сур,
Бірте-бірте оларды ашқан,
Әйнегінен товар қосқан,
Тап осындай адшы адға,
Қапқан кояр кешке таман
Сығырайып күн караған,
Бірақ туман оны коршап,
Қайта түсті қарадғы шак,
Әлде кімді кездестіріп,
Енді жүрміз бар ма шара.
Бұндай бойға тадба сумдык,
Тек сала алғад бір астана;
Өтті арба! Ақ, сары емес,
Тадқы мурын Чухон¹ мініп,
Арбадағы көк аршадан,
Саз көшеге із қалдырып
Өтті, сірә өлік болар,

¹ Чухонец — Эстонец, келеке ретінде айтылған.

Ол бір сәнді өлім тапқан.
Тарантаста табыты бар,
Окалы тор бетін жапқан,
Туысының қайғылы оймен
Бастары үнсіз түскен темен
Толған, тозған кареталар,
Шала-шарпы киімі бар.
Әйнектерде көп әйелдер
Сол мәйітке тұрған карап,
Шокынысқан кездескендер,
Өлік кетті. Кайта қаңрап,
Қөше қалды, әне, солдат,
Келе жатыр бір арбамен,
Жәшігі бар табыттай тап!
Келе жатыр ол қасында
Тым қайғылы көзбен карап.
Керініп тұр куп-ку түсі...
Жетер енді. Не көрсем де
Бәріңд бар күйіңші.
Салтанатты какпа міне,
Бай үйіңд ашты есігін,
Бір жас жігіт зор тулғалы,
Қордік міне күннід түсід,
Міне туман тоқырады.
Ғажап торын күн тастады,
Сарайларға, храмдарға,
Ауыр әбігер толастады,
Ғақыршылық кеткен ол да.
Толықсыған кезде қала, —
Бүлінетіндей көрінсе егер:
Куарғандар, үсінгендер,
Бахытсыздар, аш кедейлер.
Жүрген басын иіп қана.
Көр, енді қандай шулы қала".

Толыксып тур сәулетті, бай,
Ессіз топыр айналада
Экипаждар шубаған жаі.
Ермегі бар, өмірі бар,
Барлық жүздер гүл-гүл жайнап
Көр басынан бос арбалар,
Кайта кайтқан салып ойнақ...
Масайраған жас жүрегі,
бол жігітід қуанғаннан,
Токта. Айтарсыд сен өзгені,
Сорға батсад бул думаднан,
Бос күреспен өтсе жылдар, —
Сонда жылтыр темір кушып,
Қаларсың бір машинадан,
Сол бейіттей түскен ушып,
Бахытты сол — азап жолға, —
Өзі түсіп, бір таймаса,
Өмірінде ол кудайды
Аузына да бір алмаса.
Егер сонау әуре-сарсад,
Болмаса жат жүрегінде, —
Курьғанын онда мүлде,
Панасыз бір медреу түдде,
Тентіресің қала ішінде;
Онда әсем, зор, катал қала,
Корғасын булт астында уйқтап,
Болар саған жат тулға да,
Табытпенен курсаулана
Толықсыған сарайлары,
Зор патсалық даңқыдағы
Шаттандырмас — сонда ғана
Еске түсер сорлы калад
Күні түгел журтка унаған
Рас, емес аумағы кед,
Узын да емес, Соттың үрген

Дауысы жеткен **жан-жағына**
Үйлері **дә әз** аумағында,
Лавкалары тур **қаңырап**,
Онда сабор, үш-төрт кабак.
Түрмө жәнө қарала **ағаш¹**
Еопы үйі мен госпиталь бар.
Алады бар қур жаладаш,
Қыйыры жоқ жатқан **шалқар**;
Тек күзді күн **көзгө** түсер, —
Астанада келген есер,
Шатақ іздеп сол аладдан;
Бәрі мәлім, бәрі шын іс,
Астаналық буны адамдар,
Кейде дұрыс, кейде **бұрыс**,
Сөз қылатын әдеті бар.
Бірақ тыныш, бунда емес тар,
Күтпе өзгеше **бір** жақсылық,
Алла ісіне ет шүкірлік;
Халат киіп кара жолға,
Келе жатыр каздар онда.
Маңызданып байпад басып,
Үш тройка келе калып,
Жан-жағына үрке кашып
Жөнелісті канат жайып,
Бірі жытып, **бірі** ушып,
Жүгіре алмай бірі **тайып**,
Кетті бәрі асып-сасып,
Арбалардың жолын **ашып**.
Өзіне өзі нән муғаллым,
Үрейін ап балалардың,
Тап осындай келер тасып,
Сондай-ақ бір акын **қыял**.

¹ Қара ала ағаш-шлагбаум, әдейі жолға көлденея қойылатын

Сөзді үркітер әдеті бар..-
Ал сайрайды булбул міне,
Қыдырып кел, ұйқы таяу.
Көр Еділді екен қандай?
Жатыр екен ағып баяу?
Қум бесікте ұйқтағандай;
Басын иіп жерге темен,
Бурлактары жүрген бе екен?
Ал торғайлар канат қаққан,
Тумсығымен тіміскілеп,
Басын суғып соны жатқан
Сұлыға еркін бір кіріспек.
Қайда барсаң қус ұрпағы;
Ұйқтар өзен жағасында,
Үйректер жүр қарадаған
Тұрған болар жемге асыға.
Сянды да кетті дүзіп,
Пыр ете ғап суды сызып,
Бір топ үйрек қалды тұрып,
Су үстінде сәулет құрып,
Ағарадап бозғыл тад да,
Нурлы сәуле түсті маңға;
Моншактай бір тізген қатар,
Бактарда отыр ақша кустар;
Уры көзбен сығырайып,
Тарғақтар жүр бунда тағы,
Бәрі ақбауыр, бәрі айдарсыз
Ал біреуі неге айдарлы?
Ол көктемнен бері қарай,
Семіріп ап үстеу қосқан.
Қызметтен бос бір майордай,
Мадызданып мад-мад баская
Мундирі бар өзіне сай,
Тек шпор жетпей, қор

болғандай.

Кус сүймесен—қарап тұр жай,
Көр паромды жақындаған.
Асығыссыз, шусыз ғана;
Ал өзеннің аржағында,
Арасында бозғыл туман,
Бейне қалың әскердей бір,
Қатар-қатар қонақтаған.
Ат пен арба толып жатыр,
Қанша екенін болмас санап,
Әрбір алып шошад түбі,
Қалыд топыр жұрт қаптаған
Естіледі — даң-дуң үні,
Күлкісі әйел ыржақтаған.
Бірақ аспан карауытты —
Уйқта тыныш елдегі жұрт,
Уйқтасаң тек сен ғана уйқта
Жүр кетейік, үйге, тынық.
Қақпа жабық — түгел

жым-жырт,

Түн карадғы әрі тымдық,
Неге алтын ай бөгеледі?
Емес ыстық яки суық,
Еркін шыққан жүрек демі.
Естіледі нендей тықыр,
Қалитканы сәл ғана ашып.
Шықты бір қыз баяу басып,
Көріп бізді—бізге қарай
Келе жатыр адымдап жай...
Күлімдедім, мен үндемей...
Кенет «Ах!» деп болды ғайып,
Жадылдыд-ау, сәулем білмей?
Тап осындай тышқан тайып
Жөнелуші еді корқып көзден
Тесірейген, жаны безген.
Махаббат пен албырт шақта,

Жас өміргә нә тек кәлер?
Ізін бағып біз қусақта,
Босқа шаршап, уакыт өлер,
Жұрт ұйықтаған—біз де ұйқ-
тайық;

Тек жайсыздық: түнде негә,
(Сірә әлде уйқтап алып)
Иттер үрген үрейлене?
Қала күткен біреуге ажал,
Үнсіз налып әдгіме еткен.
Мүмкін бул да солай шығар,—
Купчиха үшін өліп кеткен —
Үш түн үрген ит ақымақ,
Басын көкке көтеріп ап;
«Нан демеші бірақ буған,
«Нанбайсыд ғой сен антүрған!»
Дер, — үндеме, — шанымшыл-
дар;

Сүй тыныштық табиғатты,
Сүй кітапты, сонда сыр бар.
Өз еркідді сақта катты,
О'л болмаса — жұртпен бірдей
Арқалай бер жүкті зілдей.

Онда да бар казылған көр,
Онда күшті бос күйреткен,
Ол бір қапас, топастық жер,
Ез уйқымен күнін еткен,
Қолдан киім тоқығандай,
Жазға Еділге аққан тынық.
Тек күнә емес онда туып,
Я кәрілікте өлсең онда.
Кайда бардык? Негә умтыл-
дык?
Жастық күшті бөрдік қайда?

Сығға кудай, деген жанды
«Кеш жерлерім, бейбіт жат-
қан!»

(Бор қайығын байлағанды,
Зор кемеге толықындатқан...
Кімге тажды жазса **тағдыр**,
Ойлар жалғыз-басуды алға
Я қоркытпас, я **тоқтамас**,
Талаппенен умтылғанда.
Махаббатка бесігінде,
Кім бөленсе,—жетер ол да.
Максатына бір **бірлесе**,
Түсер бір күн тура жолға.
Егер кудай кімді умытса, —
Кім кермесе жаннан рахым —
Ізгі қолмен козғалмаса, —
Сол соқырдан қаңғыратын:
Ол жалынды күшін жумсар,
Ізбен жүріп содғы тапқан —
Мола есігін барып кушар, —
Адасқандар қатар жатқан.
Басқаға өмір тартса **тіпті**,
Бармадым мен айырмадым:
Ізгілік пен жауыздықты,
Осы ағынмен **ағындадым...**
Тек **ерлікпен** калды жаным;
Тәңір білсін, көк толқынға,
салсам қайық, турды алдымда:
Дауылдап **бұлт**, жол қыйындап,
Касардым мен, ессіз бірақ, —
Ауыр күрес күткен, **білдім**,
Бірақ **тағдыр** сорлы **өмірдің**
Шешіп туйық сол жумбағын,
Қызғаншак бір тағы **андай**,
Сол өмірді **сүйді жаным**.

Уа сүйіктім, қаштым бір кез,
Кушағыда болдым қуштар,
Шыд жүрекпен айтылған сөз —
Алғыс пенен көп қарғыстар,
Енді жоқсыд! Кырына өмір
Жұмбақ бір жат із қалдырып,
Періште боп соқса дауыл,
Сайтан болып кузда тұрып,
Өліп кеттік.: үйлеспедің
От жүрекпен, нө тағдырмен,
Маған шыщрау казып едід,
Өзің түстід ед алдымен...
Махаббатты зілмен қарғап,
Жүрегіме болған кымбат,
Паш етермін мен тадбалап,
Сол ісідді дүниеге жат.
Кірмей сенід кабырыда
Сол өштігім қалды бірақ.
Уқтым бізде бірдей күдә,
Таптым жаза мен қаттырақ.
Тізбектеліп өтті жылдар,
Кезед ауыр бірақ мағад:
Андып тұрған күзетші бар
Турмын түнде... муң сақтаған..-:
Ызаменен күйіп жанып...
Кенет сен кеп... сен үндедід
Зарлы айқаймен «кешпен!»

дедід,

Бәрі есімде, әлі де анық —
Күнде кісі өлтіргендей,
Түсіме еніп маза бермей,
Жыйырма бес жыл келіп маған
Жалынған үн, ессіз айғай,
Және қанжар жарқылдаған
Әсілі бір естен қалмай.

Жоғал енді, есімнен **шық**
Қанға батқан сол махаббат,
Бітірдід-ау ойға түсіп,
Жүрегімді тіліп талдап.
Кеттім саған, капас түрме.
Сонда менің жүрегіме,
Елестеген жалғыз **бірақ**
Рахат сәуле, сондай шырақ
Лахатында жанар мәдгі,
Күзеткендей өлі адамды...

2

Есіз дала, айнала аппақ,
Аспан төніп басыда тур.
Әлі іште ыза кайдап,
Өшпенділік тасып жатыр.
Тек ажалды ол адсаған,
Қылмысты аяқ басқан шақта,
Шынжырымен сықырлаған,
Қалың карды азнап турған
Есіз, адыра бул аулакта.
Ад ішінде ад боп кеттім,
Уйқатқандай арды күнәм,
Сәнді ойым...

Аса у көптін

Арасында болды бір жан,
Жактырмап ек әуел баста,
Түк сөйлемей тунжыраған,
Шабан еді ол жумыска.
Күні бойы күркіл қағып,
Көр тышқандай жерді казған,
Крот¹ деген атты тағып,

көртышқан.

Сөздіктен да қойдық оған
Бір ісі жоқ өніп біткен,
Жалқау емес, әлсіздіктен,
Колдары епсіз және еңбеккө,
Аяғы әлсіз, бала дауыс,
Басын қаптап, шыққан беткө,
Түгі бейне қалың қамыс.
Күн көрісі, бар көрегі,
Курап қалған катты сұхар,
Кара шекпен киседағы —
Жандай белек сыйпаты бар,
Қарауылшы оны түртсе,
Көруші едік біздер қызық,
Отырғанын ернін тістеп,
Ызаланып іске бұзық.
Ауыздығын тек шайнаған,
Ызалы аттай, атшы урғанда,—
Көзінен от тек жайнаған
- Үнсіз-түнсіз отырғанда,
Жығып салып айтушы едік,
«Қайтпақсын ғой үйге сірә?»
Ол кейістік пішін беріп,
Басын шайқар, іштен тына.
Ішпейтұғын біз бек арақ,
Таласпайтын сөз қуалап,
Бірақ оған туды бір шақ...

Жатты біреу бір күн кеште,
Өлейін деп тісін қайрап,
Не ғылмақпыз жер астында!»,
«Бізге уйқы бер, өл тезірек,
Деп шуладық біз айқайлап.
«Өле бер, жол бір бәрімізге,
Өзге жол жоқ бұл түрмеде.

Кенет біреу айгай салды:
«Кудай бар ма өздеріңде!»
Легенде шу тана қалды.
Калдык буны бастық па деп,—
Жок, бул шыққан, нәзік колды,
Үнсіз, жуаз отырған тек,
Өзіміздід Крот болды.
Ашуланып, ол алқынған.
Нажағайдай жүзі қатал,
Жынданғандай жанып турған,
Көздерінен отын атар
Сасып калдық қандай күшпен,
Мына қайсар турды екен деп.
Кудай білсін! жынын түскен
Өзі басып отырды тек.
Біз қуштар боп кулаш урған,
Ашпы сырды сол жасырған!

Тыд өрмекпен, қатал оймен
Тад аткадша кедес курдық.
Ізгілікті түсінбеген —
Кей адамға түсіндірдік.
Бірақ булар біткен мүлде,
Көңіл косып бізге ермеді.
Ізгілікке енді бірде,
Ден қоймады өзгергелі.
Жүректері қатқан тастай,
Каны муздап жылымастай,
Бірақ шоқтай сенбей жатқан,
Ар, махаббат сақтағандар.
Ынта салып, кедес тапқан,
Тағы естуге боп ынтызар...

Түсінбедік оны бірден
Жалықпады ол үйретуге.

Төкті асыл жүрегінен
Туыс көріп сырды бізге.
Умытылып кызу ермек,
Кеш болса журт тыныш тапқан,
Оныд сыры сүйкімдірек
Болды арақ пен кыз-ойнақтан.
Мүмкін болар сөзі катал,
Сулұлығы жоқ та шығар,
Бірақ сөзі жанды уатар, —
Купия бір күшті сыр бар.
Ол ат айдап, соканы устап,
Өз — өмірін өткізбеген,
Білім куған, жаны бірақ
Орыс еді бірдей бізбен.
Неміс бол деп тілемеген.
Бірақ айтқан: «шет журтшылық
Бізден аскан кеп ісімен —
Біз жетеміз бірақ қуып!
Тек орыска, берсін тәдірім,
Дем-алуды емід-еркін.
Русь көрсетер адамдарын,
Келешекте өскен көркін.
Әрі-сәрі емес халы,
Кап-қарадғы казыр тегіс,
Жеп қойған жоқ бірақ әлі,
От жүрегін зілі жегіш.
Кеудесінде жаны, таза
Халық күші жатыр қайнап.
Бейне муздақ Сибирьдегі
Көп тығылған алтындай-ақ.

Күнгеі оның көңілін тартқан
Тедіз шулап ерке күймен.
Бірақ жаны—дауылдатқан
Солтүстікті артык сүйген.

Ушып тұрып Ресей десе,
Сүйіп соған кеткен ойы,
Сол туралы сөйлеп кетсе,
Жалықпаған түні бойы.

Кас қарайып соқса боран,
Азынаған дауысты естіп!
Сонау біздік жердік туғад —
Дейді әлі де күні ыстық...
Қызарып күн батқан шығар...
Шеркеу қасы құстар ойнап,
Қайтқан үйге орақшылар,
Шыққан арба тауды бойлап
Сықырлаған, артқаны бау —
Шөмеледен тартып масақ, —
Карны ток ат, ашқарақтау
Желе жортып барады асып.
Өрген сыйыр шұбырынды...
Кас қарайып түнерді жгр.
Күнгі жұмыс енді тынды
Отсыз жатты егіншілер.
Астық толғақ қалың мая,
Қорғадындай өзін баққан
Көлеңкесін турды жая —
Деревняға уйықтап жатқан.
Жым-жырт жан-жак, аддаусыздан
Кеп қал маса фельдъегер.
Я болмаса аттар қайтқан
Басын сілкіп етпесе егер
Келеді уйықтап жалқау жем-

шік,,

Қалғыған бір атқа мінген.
.Тек қоңырауы сылдыр сыңсып,
Тыныштықты бұзған үнмен

Және ескі ағаш шуылдаған,
Жүз жыл тұрған қарауылдап,
Одан талай өткен адам
Тізбектеліп, тез ағындап.
Бүлінбеген. Бейқамдықпен
Қызғаныштық буза алмапты
Махаббатын сақтап елдід
Хасиетпен көп жасапты.
Ыстық жазда аялатқан
Балаларды саясына.
Көрі-ғарып келіп жатқан
Ақсап басып панасында.
Шынжыры бар сықырлаған
Айдаудағы біздід адам,
Сақалы өскен шад да басқан,
Отыр сонда, сәл тыныға,
Қою ағаш саясынан,
Ескі әдетше тыңдап дуга.

Көктен ушты көп тырналар,
Күдредген әуені бар.
Туған жердід тәтті' ұйқысын,
Періштедей сақтап жүрген,
Қара орманмен елдід үстін,
Аралап жүр ақтап үнмен.
Аралап жүр шолып көктен
Кед даланы мал жайылған
Маздап жанған түндегі отпен,
Қайғылы әнді сонда айтылған...

Күзгі жұмыс турмыз тоқтап,
Мужыктарға тыныштық аз.
Қудық, қақпа тұр сықырлап,
Шақырғанда ушты қораз.
Шеру тартып малшы шырар,

Көзге елестер бір көледке.
Кашкын солдат жасырынар,
Тал ішінде кетіп ерте.
Ол іздеген елден тамак,
Таппады оны бүгін түнде.
Кайта оралса...қауып бірақ
Устап алар біреу мүлде.
Оятты әйел үлкендерін
От маздады қораларда.
Дүрілдетті түйгіштерін
Біздід бауыр мужиктарға,
Өзі медет болар алла!»

Орыс жері! Уа сүйіктім,
Бүгін менің түсіме енді,
Орман, сайым, таныс үйім,
Туыстарым маған деді:
Ойды әкөттің жат өлкеден,
Сағынышты сонау елге.
Уштыд ушқыр кыялмеден,
От енгендей жүрегіңе.

Сүйікті дос білген көп тым, —
Ол түрмеде әдгіме етті:
Ку мысалын Крыловтыд,
Колнов жырын мәңгілікті.
Айтқанынан соныд сырғып, —
Адамдарды біздер білдік —
Соңына ерсе соқыр халық,
Қараңғыда тауып жарық,
Мерейленер еркін дем ап,
Түзеп орын, түзелер тез,
Орнатар ол ғажап күмбез,
Есіне алса кейде осындай
Өзін қорғап қалған жанлы.

Күйіп сорлы шыдай алмай,
Кезер еді есіз мадды,
Өзі қайда? Үйі иесіз,
Сонда барып моласына,
Тастаушы еді үнсіз-түнсіз.
Солып қалған гүл басына

Ауыр азап астында журт
Ұйқтап жатыр әлі бірақ
Укпай әлі кітап сөзін,
Октан қорқып жатыр шыдап.
Уа Русь, кашан оянып сен,
Көрер екен дүние-әлем,
Сендегі кул¹ соқырлықтан
Кумирлердің¹, задсыз шыққан—
Орынына, күліп келген
Адал жүзін ерлеріңнің,
Аты-жөні білінбеген?

Уа Русь!.. Оның ерлігі бар,
«Кеш мәдгі» деп сөз айтуға,
Бірақ ізгі қамқорлық ар —
Сені әкелді ол, абактыға.
Отан жәйін улан байтак,
Айтуға бір жалықпаған.
Сәвегей боп алғыны ойлап,
Кейде ескіге шарықтаған.
Кімнід бұрын билегенін,
Турғандығын журт қалайша
Қөтергенін, дадк бергенін,
Оған сонау дана патша.
Ешбір патша тед келмейді,
Мәдгі ардақты ол әулие,

— әулие, бір татып, табынушылық.

Улы Петр басшы дейді,
Жаңа Ресей әлеміне.
Шарапаты Петрдыд жүр,
Әрбір істе ізгілікті.
Деп оны, ол еткен жыр
Кажымастан жүз түн тіпті.
Сонда ішкім жумбай көзін,
Тыдап еді соның сөзін.
Ол сөйлесе, біз уюшек,
Ойлар жаңа келуші еді.
Бұғаулы емір, ауыр едбек,
Ұмытылып кетуші еді.
Петр жүзі шарапатты,
Жер түнекте тура калар,
Қылмыстылар үні сонда
Сопы үйінде тынышталар.
Ертеңінде едбекке ауыр,
Кулшынамыз тау арқалап,
Айтса екен деп көкте тәңір,
Бізге рахмет — шын бағалап.
Тәңірге аян. Біздер жудык,
Күнәмізді канды термен,
Жумыста біз жырлап жүрдік,
Бір өленді бар жігірмен:

ҚЫЛМЫСТЫЛАР ӨЛЕҢІ:

Қыймылданғандар! Күрекке іс
бар,
Айдаған жоқ босқа мунда,
Алла әдейі берген шығар
Алтынды жер курсағында.
Едбектен барда қолында күш,
Жалқау болма, еш тартынба!

Рахмет айтар, байып Русь,
Нөмерелер арттарыңда!

2

Сурамы көп-сорлы отаныд,
Мейрімінен урылардыд.
Патса сарай бай ғой бірақ,
Үйі жамад мужиктардыд.
Жетіспейді тапканы оныд —
Шаруаларға табуға нан.
Патсада әл жоқ сатып алар,
Халықты сум дворяннан.

3

Ауыр жұмыс бұл едбекте
Мандай тері судай ақсын.
Өлсек егер бул бейнеттен
Тадбалы етке мейлі катсын
Аштық пен шел қалжыратып,
Қысар бізді аяз бен қар.
Біз көтерген тастар бірақ
Туған жерде кәдеге асар
Айтқан буны кайғырғанда,
Біздід момын мудлы Крот
Кейде досын еске алғанда,
Бір бурьшта ол уһлеп.
Өледдеткед сорлы тутқын,
Біз қонақпыз бул араға,
Келгеміз жоқ жату үшін,
Әкемізбен қатар және,
Едбек соққан сүйегіміз,

Қалса екен деп бір молада...
Бірақ соған ырзамыз да!..

Бізге улықтар дурыс карап-,
Түрмесіне жапты жақсы.
Және жақсы қағаздарды,
Ақырында не болмақшы,
Ол бір ауыр бізге жумбақ!
Тәтті үмітпен сәуле бірақ
Наз жүрекке уйып кіріп,
Бейне күндей тадертедгі
Біздід қара ідімізге,
Қарап турған жасырынып...

Әзер жүріп, әзер дем ап,
Үмітіне ол сенген аз.
Бізге-ақ күші болған куат,
Улы жанды еді сабаз,
Қайғысы оныд өршіл еді,
Тек қасарып бой бермеген,
Бірақ кайнап кейде кегі,
Кейде әлсіреп еңіреген.
Тас катты ғой, көрші байқап,
От шықпай ма бірақ тастан.
Ол да катты тап сондай-ақ
Шағылғанда отын шашқан.
Мен білмеймін будан ауыр,
Есте қалған дерт азабын.
Мендегі бар қайғы зәбір —
Әурө тауып қызғанғаным,
Не — өштігі кара бастыд
Не баттасқан жаны лас тым
Бір әйелмен араздасу,
Ойдан талу, әсліз ашу,
Қайғыма аз көктеңіпін.

Сүйтер, ме еді бүркіт сірә,
Әмірімен күдіреттін
Талып қалған канатына,
Кулдыраса өзі көктен
Кайғырмай ма ол да кекпен...

Кайтқан шақта қабырынан
Айттық біраз бір ауыздан,
Крот дедік оны неге,
Уксайды екен ол өлсе де,
Бүркітке бір кулап түскен,
Нажағайдай қаһар күшпен!!
Кайғысы оның демене еді?
Әлде бала зары ма екен?
Көп сағынған көрмегелі
Шерлі анасын жерде бөтен,
Күйінішті көрген күйін,
Елестеткен ескі үйін
Деревняда шетте тұрған,
Сорлы анасын шәші аңарған,
Карап тұрған терезеден,
Оқып дуға үнлеген,
Ашып қартын көп қараған,
Кос терезе орнатпаған,
Қыс болса да қарау үшін
Карт анасы, қарашығын
Карай-карай канша жолға,
Жас төкті екен біледі алла
Жек тәдірі есқерметті,
Қуанышын жіберметті.

Махаббат па" езген оны?
Умытты ма әлде жары
Күйінді ме...: іздегені
Алыста боп-кыялдары.

Соған терец сүдгіпше еді;
Тарта ала ма жар жүрегін,
Айкай! Әйел сезімдері.
Жеңіл келер. Сүйер ерін
Шаттандырып тек тұрғанда, —
Егер төнсе басына булт,
Оны түнек шырмағанда,
Сол сүйгені калар умыт.
Мүмкін адал жүрегімен
Сағынды ма ол достарын,
Бойда кызу ерлігімен
Тұрған кезде атып жалын.
Келген шығар жау қутырып,
Түн ішінде әлде оған.
Сонда ойға сап, ушып тұрып,
Ауыр тартқан, буғауланған,
Аяғымен таптады ма?
Қырсық сумды, көкті алуға?

Әлде жат жер бітірді ме?
Жастық шактыд барлық демін.
Көз жасымен сақтап жүр ме,
Әлде азамат жан жүрегін?
Біле алмадық! Біз бала едік
Улы дертке түсінбедік.
Жұбатарлық қуат беріп,
Болған да жоқ біздерде ерік.
Не үшін келді ол айдалып,
Білгеміз жоқ соны да анык.
Тек мүсіркеп, тек аядық,
Ол қайғымен азабынан
Тапса екен деп сәл бір рахат—
Кайтуды үйге еткен арман,
Содғы үмітін етіп құрбан,
Ед надан да болар ед шат.

Жубаталар оны бірақ
Әділ тәдір жалғыз өзі-ақ,
Кешікпей-ақ көр есігі
Ашылды да соған жатты,
Бірақ ойдан тез кетпеді,
Қайғылы өлім бізге батты,
Біз қайғырдық түгел соған,
У жутқандай бір тамшыдан,
Екі жылдай түрмеден бір,
Сыртқа шықпай күйреп бітті.
Үйтті неге. Білер тәдір,
Білгеміз жоқ біздер тіпті.
«Кетпеу үшін болып ерке»,
Дейтін күліп ол біздерге,
Күні-түні кезек-кезек,
; Оны күтіп күзетуші ек,
Қысты күді орап жылы,
Жазғытурым күн шауақта;
Болған еді өзгеше түр,
Басын изеп қалған шақта
Ауру тауып аз сабырлық,
Күді бойы қозғалмайтын,
Тым қайғылы, тіпті нәзік.
Аузына бір сөз де алмайтын
Тап осындай күткен ажал,
Жараланып қалған арқар.

Ақырында бітті! демі,
Өлерінде түсті қарғып,
Үнсіз кеуде күш жігері,
Шықты айғаймен жұртты ган
ғып,
Кудырет оған өлерінде
Шарыктатқан қыял берген,

©л бүркіттей ©з кегінде \
Сүйіп рахат сурет көрген.
«Аһа!» деген ол шаттаныш,
Ерлік, айқын ырзалықпен,
Елестеді оған халық,
Және Мескеу тура қалып
Қоңыраумен ызыд еткен.
Қуанышпен көзі жайнап,
Ол аладда халық ішінде,
Бейне сөйлеп тұрғандай ақ,
Түсті сурет сонда есіне.

Өтті екі жыл енді міне,
Жетті кезең улы әулие,
Естен қалмас дүниеде,
Кешірімнің жетті үні,
Алыстағы Сибирге де.
Шыға келдік пәле үңгірден,
Құстай еркін канат қаққан,
Сөйлеспестен тобымызбен
Тура тарттық сол түрмеден
Бір қабырға жалғыз жатқан,
Кеуде толып катал дертке,
Жалбарындық сонда көкке:
«Не үшін жасып қайғырды ол,
Жетпек неге еркіндікке,
Ол кетті екен. Дем ойладық:
«Ерке болып кетпеу үшін»
Деді біреу ойға қалып,
Мұңлы дүзбен біз қарадық.
Періште ушты үнсіз ғана,
Жәнө тынбай соқты боран,
Көк сурапыл буырқана
Азальдай болған оған.

Қабырына топырақ салдық,
Үйреншікті біз күрекпен,
Тіл қатпастан кете бардық,
Бұрынғыша емір еткен!..

Анасын мен көргім келді,
Не айтар ем оған енді,
Кулайын деп турса жартас,
Қулатуға кім қорықпас,
Ағасының аркасына,
Кайтіп айтам анасына:
Енді жоқ деп улыд саған,
Орнатшы деп қос терезе,
Сұытпа деп үйді босқа,
Өзінді оймен әурелеме,
Деймін кайтіп енді тоспа.
Карап жолға түспе уайымға,
Мейлі жолға карай-карай,
Берсін жанын құдайына.
Бірақ адам ад емес пе, —
Жартасты урар кеудесіне...,
Оны умытпас білген адам,
Қайғысы оның шер боп қатқан,
Сол кабырға кыял ушқан,
Уа, сор маңдай сонау жатқан,
Елсіз дала, аппак жонда
Жатқан үнсіз бір мола бар.
Үймелеген болып омба,
Сол молаға қабыршак қар.
Кейде шығар күн жарқырап,
Кейде кара булт торлап,
Аждаһадай азынаған,
Алай-түлей соққан боран.
Қалықтаған ала туман,

Күні шыкса кетіп түнек,
Карқылдаған карғалар кеп,
Қу сүйегін соның жемек,
Бөгет болған мәдгі қыс тек

Аударған Қалижан Бекхожин.

А Т А

(З—Н—Ц—Е—ге арналды)

I

Әкесінід бөлмесінен
Көрді баша бір сүгірет,
Бул суретте түсірілген
Жас генерал болушы ед.
«Бул кім?» деді сонда Саша
«Кім?» десед, ол атад седід,
Иіп сонда басын темен
Кетті айналып әкесі оның.
«Оны неге мен көрмеймін?»
Тіл қатпады оған әке.
Немересі ата алдынан
Қөзін қадап сүгіретке:
«Әке неге күрсінесід,
Айтшы, кәне тірі, өлісің?»
«Өсіп, балам, түсінерсің,
Кара иағыз өзі дерсің».

II

«Білесід бе атамды апа?»
Шешесіне деді улы,
«Білемін» деп айтқанында,
Сүгіретке әкелді оны.
Шеше еріксіз көне қойды,
«Айтшы маған атам жайын,
Катыкезбе, кандай еді
Мен неге оны көре алмаймын.
Апажаным, мейрімідді аш,
Баян кылып атам қалын?»
«Жок, рахымшыл, батыл еді
Бірақ, бірі сорлы жанныд» —
Деп анасы басын иіп,
Күрсінді өртеп қайғы жалын;
Қалшылдады, едіреді,
Көзден жасын ағызып кел.
Саша тесе карады да
Суретіне әкесінің:
«Неге шеше, сен, өксісің,
Көңілід жок сөз айтарлық?»
Өскенде, өзің бір білерсід,
Жүр қыдырып біз қайғалық.

III

Үйде үлкен болды думап,
Жүзінен жұрт шаттық шашып,
Онлап кайта үнін жыйған,
Әке-шеше сыбырласып.
Шат әңгіме дүкен курған.
Баласы жүр үй сыпырған,
—Кешікпейді келер атад»,

Баласына деді әкесі....
Бул хабарға елегізіп,
Саша уйқыға баталмады.
«Жатыр неге ел кідіріп».
—Сәулем, атад жолы узақ
Аһ урады содда Саша
Ойлап: «Осы неткен жауап».
Келді күткен ақырында,
Айтылған шал құпияланып.

IV

Адсап узақ күткендерін
Карсы алды олар бір мезгілде.
Айтып тәубе кемседдеді
Үй ішіне, қызметшіге.
Босағада шадыд қағып,
Қуанышпен жулып алды,
Қудай кейпін мойнындағы
Тәуба қылып сонда айтқаны:
«Мен умытам бүгін бәрін
Михнатымды ғасыр бойы».
Баласы кеп, тәжім етіп,
Аяқтарын қарттың жуды.
Ақ толқынды ата шашын,
Саша анасы жатты тарап,
Сүйді шаштан, сыйпап басын,
Шақырады: «сүй Сашалап!»
Од қолымен бала анасын
Сол қолымен немересін,
Уылжыған турды сыйпап».
«О, кандай, сен, әдемісід!»
Атасынад көзін алмай,
Қарап тоймай Саша турды.

Көздерінен жас моншақтай,
Атасына кеп умтылды:
— Атажан ау, болдың қайда,
Сонша заман, қайда жүрдід,
Эполетід сенід қайда,
Неге мундир киінбедід.
Жолатпайсыд аяғыда,
Колыд әлде жаралыма?
«Білерсід, сен, өсіп, толып,
Сүйші кәне, шалды келіп.
Шаттық думан жасап—қызық,
Қуанышқа үй лык толған,
Екеуі дос сайран салып,
Шал мен Саша бір қыдырған.
Көк майса мен ормандардың,
Арасынан гүл теріп жүр,
Жасы жетіп қартайғанмен,
Әлі әдемі, бойы шымыр.
Тістерінің бәрі бүтін,
Жақ еттері тіпті қатты,
Буйра мамык, акшыл шашы,
Сақал деген күміс дақты.
Бойы судғақ, әм сымбатты,
Жас адамдай өңі жарқын,
Апастолша тілі тәтті,
Келістірген сөздің паркын...

VI

Улы орыс өзенінің,
Шыққанда ол жағасыша,
Шулаған кус және көрер
Кумда мыд із тадбасын да,
Естір даусын баржы сүйреп,

Дабырласқан топ-топ қулдар,
Сол өзеннід бойын өрлеп,
Өскен майса, ну ормандар,
Кодыр салқын сокқан самал,
Бетке ұрады тунық судан,
Шал қушақтап жерді сүйіп,
Жылап жырмен ыдырсыған.
—Ата, неге кемсендейсід.
Көзден ағып жасыд буршак?
— Өссед өзің, бір білерсід,
Қайғырма сен, көңілім шат.

VII

«Мен қуанам бул өлкеге,
Бала күннен көрген көзім,
Қара мынау кед жазыққа,
Сүйсін соны сүйіп өзің!
Екі—үш үйі дворянның,
Жыйырма шіркеу бір қожаның
Жүз шамалы караша ауыл,
Аясында алақанның!
Мал бағулы ну орманда,
Усакталып кеткен мал да,
Ән шырқалған куба жонда,
Тек, аяньш, зарлы үндері:
«Соз колыдды, көрсет жәрдем,
Сорлы кедей, шаруаға».
Саша осыдад түсінерсің,
Қайғы кеткен мыд жылдарға.
Койлары мен жылқылары,
Айырылмай көк майсасынан,
Болсын семіз сыйырлары,
Москваныд байларыдад.

Болар қалқам оледде де,
Кайғы орнына бір қуаныш.
— Керек пе? ата, «Әбден керек»
Сонда болар, түсін, дерек.
Қысқы егістің өсіп шыққан
Әртүбіне көңілі шат,
Шал унатад шаруа ұлдарын,
Табиғатты және мақтап.
Ед бірінші шалдың ісі,
Мужықтар мен кедес қуру,
Узақ созып кедестерід,
Бастар сонсын сөзін сулу:
— Таяуда емір жөнделеді,
Боларсыддар еркін халық,
Көркейеді, гүлденеді,
Кереметтей жұрт қуанып.
Сол қуаныш толқын болып,
Шаттанады жұрт тулап жүрек,
Езу тартып, рахаттанып,
Барлық әлем сақ-сақ күлмек.

IX

— Жақында олар алар ерік,
Немереге айтты ата:
Халқымызға осы керек,
Көрдім, Саша бір тамаша:
Жер айдалған талай орыс,
Жан түршігер қу түкпірге,
Ала ауыздық сыйын беріп
Кетті қаңғып, басып шөлге
Алды солай жер мен ерік
Көрген түстей жыл өтсе де,
Ағылса да сансыз төре,

Ригалар, сарай, коима,
Ауыл деген сол қалпында,
Балға соққан усталық та,
Дйірмендер жасалуда,
Мужық біткен жазылуда,
Оддай медіреу өңірдегі,
Бейне балық еркін суда.
Жыл еткен сод кайта келіп,
Бір керемет тапқандай боп,
Жыйнар астық бейнет қылып,
Кепкен жерден өнімі жок.
Үйде отыр жас балалар,
Дәу төбеттер жүрер ортқып,
Каз кадқылдап, торайлар жүр,
Тумсығымен астау түртіп,

Бірте-бірте жарты ғасыр,
Мәуеленіп есер бакша.
Ерік, енбек бәрін жасар,
Керемет'н таң-тамаша!
Толып шошқа апшақ болып,
Жатыр каптап ауыл алдын,
Қаз жайылған өсіп балғын
Көз тундырар аңқып шалғын.
Қыруар мал ел баюда
Адамдары судғақ сулу,
Көтеріңкі әрқашадда!
Тыйын-тебен жыйналуда,
Әзілдескен әйел, мужык:
«Мейрам күні буыд шығып,
Кундыз жаға ішік ки!» деп

XI

Бала өскенше рахатта,
Ат заводка берсенде
Тағаланған, арба тартад
Жүз пут тиеп жүрседде.
Аты да ток, езі де ток,
Онда адамның бәрі де ток,
Үй төбесін балшықтаған
Муны сіздер халық деп ук!
Ғадеттерін берік устап,
Шығарады өздері үкім.
Тілектері әділ, таза,
Өмір сурген тату-бүгін.
Жасақ кояр батыр мықты,
Борьштарын төлер бұрын.
Сен оларға салма бүлік
«Қайда еді сол деревня?»
Тарбағатай дейтін оны,
Жердід түбі алыс тегі. .
Аржағында ол байкалды
Солай еді-ау біл қарғашым,
Жассыд әлі, өскеннен соң,
Өзің ойға бір аларсыд.

XII

Ал, ойлашы эейін салып,
Көріп тұрсаң кед жан-жағың,
Анау біздід егінші ғой,
Түсін басқан мұнды ажытм.
Шәркесі сол, беркі қыйқы,
Қырық жамау кеткед сыйқы
Көк шолағы тым меңдеген,

Аштан катып өлмей әрең,
Сока артында түрі жүрген.
— Аш болса да досак мәнгі,
Аш болса да етер тәубә,
— Дем ала ғой мен істейін
Тілемейін жанға сауға,
Корка карап кожасына,
Бере салды сокасын да,
Терін сүртіп атасы да,
Жүрді узак сока артында.
Саша да жүр сонына еріп,
Қусадағы жете алмады.
— Ата, кайдан алдың біліп
Өте жетік жер жыртуды.
Мужыктайын меңгересін,
Болғаныд мен сен генерал?
— Өсіп, Саша, бір білерсід,
Үйренгенін қалайша шал!

XIII

— Куә халык мудды зары
Карағым-ав, шыдамайтын.
Сол акылды бахыт көрген, —
Несін болсын айналаныд,
Халык казір бір серпілді;
Мырза буғып көлеңкеге,
Ести алмай еркіндікті,
Не болды дер біздід күнге!

Мекендерін әнбір мужық
Көруші еді бір айналып
Білем болған кырсык неке
Луыстырған молда жүзіқ.

Сорларына намаз үшін
Бай шіркеуге келген кіріп:
«Токтат!» олар үйленбесін
Әмір еткен деп жекіріп.
Неке тоқтап қалды былай
Мырзаменен ойнау жаман,
Берді бұйрық ол сумырай,
Орныд әскер күйеу саған
Грушаныд қайғысына
Ішкім ара түсе алмады!
Кеудесінде ары болса,
Кім шығарар мұндай заңды?...

XIV

Шынын айтсақ, бұлма әлі!
Араны ашық сум төрелер,
Халықты езіп қанын сорған
Қаралы орда қаныпезер.
Төре емес, арсыз төбет,
Пайда іздеген жау жорықтап,
Дұшпаны кім осылардыд?
Казына, әскер, халық-ақ!
Бәріне де бірдей жетті,
Урыс-жанжал, тату мадай:
Жүректілер ашық-талай,
Коркактар жүр тығып урлай,
Кап-карадгы бір дүлей түн,
Елді басқан көкшіл түтін,
Көрген мұны көзі ашық,
Ашиды іші елі үшін.
Құлдар даусын күңіренген,
Камшы шиіріп түншықтырад,
Жалақтаған корқау жыртқыш,
Отанға өлім жүр дайындап....

XV

Күлмейді күн де әрдайым,
Бахыт та болмас күн сайын:
Келерде кезек әр елге,
Ертелі—кеш те боп дайын.
Бас имесед, бағынбасаң,
Қайнасқан катқан күш керек,
Әйтпесе жутап ел байғус,
Татпас та адал нәр-көрек.
Жан мен тәнді ортаға сал
Күтседіз шын шаттық-рахат,
Олар келмес қатар шауып,
Боска жатсад сен де қарап.
Ділмәрлік пен азғырсад да,
Кулдар сағад еш жібімес,
Седбес саған, ерте алмассың,
Ойды-ақылды қатыгез.
Халық сорлап қаптаған шер,
Қалды сөніп, тек арам тер,
Хасірет—саған таланған ел,
Хасірет—саған кем қалған ел,
Қур Армия болмас қорғау
Оның өзі жас балдырған,
Бұл заманда жапа шегіп,
Жүк сүйретіп ыңқылдаған.

XVI

Шал жолығып бір солдатка
Сыйлады оны, шарап куйды,
Бауырындай қысып сүйді,
Жарастықпен кедес курды:
— Қазір қызмет емес қыйың

Бастықтарың бол мас жаман,
Біз әскерде болған кезде
Бастық біткед болатын-ад!
Шықсын жаныд, қыймылдамау
Ол заманда, еді ғой зад
Ынта салып ойнасаңда
Мін іздейтін ол әр кашан:
«Аяқ алыс теріс емес
Әскер ойнын жаксы білед
Дем алуы бірақ өрес...
Кірпік қағу неге керек?»

XVII

Қас боп жаны парадтарға,
Боктасады судай тасып.
Қуып тығып кояр сапқа
Тісін қайрап азу басып.
Қорқытады бар полкты
Жынын кусып, көбік шашып,
Салмақтырак тамақ іздейд,
Көкжал каскыр аузын ашып:
«Сумырайлар. Арам жандар.
Шірітермін найза астында».
Муны естіген сақ кулақтар,
Қалға'н батып ой астына.
Найзадан да корлық қыйын,
Ок пен оттан әлде кайда,
Алмай койды көз шырынын
Намыскойлар узак тадға
«Ата, ойыңа түсіп отыр
Сұмдық нәрсе айтшы маған?»
«Өсіп Саша, бір білерсід,
Ет арыдды асыл мактан...

XVIII

Шал үндемей тунжырады,
Басын темен салбыратып:
«Өткен күннiд көп хузасы,
Дем алайық жүршi жатып».
Жатпайды узақ бiрақтағы
Кайта жұмыс колға алады
Түске шейiн жер қазады
Буршақ сеуiп, iс жамайды
Кешке жакын бiз бен ине,
Устайды да тырбанады.
Кайғылы узақ әнiменен
Жұмысын ол қысқартады.
Үндеместен немересi,
Кетпейдi стол жанынан бiр
Жаца жұмбақ тылдағадда —
Тағы оған шал айтқан жыр.

XIX

Әндетедi жорық жырын
Улы күрес жайын косып
Жырлайды ол халықты еркiн
Қул боп жүрген бейнет қысып.
Елсiз калған ен даланы
Темiр бұғау шынжырларды
Сыйқырлы сан сулулардыд
Қүлiм көзiн жыр қылады
Медреу жырак түпкiрдегi
Осылардыд айт пен тойын
Махаббатты әйел жанын
Жүрек сырын козғағанын
Трубецкая, Болконская

Жырынан да алады орын
Вавилондық сарғаюын
Сыртқа серпіп шығаратын
«Ататайым, айтыдқыра,
Кайдан муны біліп алдыд?»
Кайта айтшы үйренейін
Көрсін естіп апа жаным
Барма есінде әлгі аттар
Айтушы едід сен түн сайын...
—Өскенде өзің түсінерсід
Бәрін саған мен айтармын
Кайда жүріп жаттағаным .
Кіммен бірге ән салғаным,
«Ал, шыдадым, еттім тағат».
Деді ренжіп Саша балғын,

XX

Жазғы күні серуендеп
Біздің достар жар жағалайд
Көтеріңкі шат дауыспен
Өзенге шал тақап барад.
—Амансың ба сулу Еділ!
Жас күнімнен жаным сүйген?
—Қайда қараң өшіп кетті?
Дейді Саша солғын үнмен
—Сонау алыс жерде болдым,
«Кайда?» деді шал ойланып.
Бала катты күрсінеді,
Шал жауабын бұрын танып.
— Онда қалай, жақсы мекен?
Дегенде шал үділеді
—Сұрама оны қулыншағым!

(Шал дауысы дірілдеді)
—Меңіреу, бос, елсіз қалған
Құлазыған жалпақ дала
Қыйын жаным, сондай қыйын!
Күту кабар жыл бойына
Сарп етесід күшід босқа
Кудай алған одан артық
Жақынымның көрші қазсам
Өзімде ажал күтем адык
Күннен күнге қартайасын
«Неге ата турдыд онда?»
— Өскенде езід, бір білерсід,
Жасын төкті Саша сонда.

XXI

«Тәдірім-ау, тылдау аңсық,
«Өскенсін!» деп шешем айтад
Әкед мені көрседе артық:
«Өс!» дейді ода бірлсем бай-
кап!
Олардағы нағыз атам,
Өстім міне қара маған!..
(Орындыққа отырып ап)
«Болар жақсы дейді айтсаң!»
Сүйіп шалды аймалады:
«Муньд бәрі әлі бос па?»
Бірақ шалдың тас жүрегі
Жібімейді, тулайды атша.
«Ататай-ау, тылдайсыз ба
Қумаракпын білуге мен?
Немересід сүйеді де
Сыбырлап ол: «ерте» деген.
— Оқу керек қалқа тайым

Токта айтармын бірде бәрін.
Талпын салып бар күшінді,
Аямай төк кез жанарын
Ақылдысың, бірақ, Саша,
Білу керек тарих жағын
Жағырафияны оқы Саша!
— • Көп уақыт өтпейме оған?
— Қалды бір жыл дегенінде,
Жүгірді ол шешесіне:
— «Оқуға апа ынтықпын» деп,
Айғайлады жер сілкінді.

XXII

Өтіп жатыр заман деген
Зейін салып бала оқуда,
Тарихты да жетік білген
(Толды толық жасы одға)
Картадан тез көрсетеді,
Петербург әм Читаны.
Үлкендерден біледі артық
Кандай болған орыс салты.
Томырық бен тоңға қатад
Кедейлерге мархабатты.
Естігенін, көргендерін
Аудырмастан уғып апты.
Шал картайып нұры түсті
Керек болды таяқ нағыз...
Білер міне, Саша да есті,
Не екенін кайғылы адыз!

30-Июльден басталып 8-августа
аяқталды.

Аударған: ҚАБЫЛ БОРАМБАЕВ

ШӘКІРТ

Ал, кетелікші' кудай үшін!
Аспан, арша, топрақ. —
Көнілсіздеу жолда пішін
Ей, мунда отыр, кел, шырақ.

Жалаң аяқ, кір-кір дене
Шакка жапқан кеудесід,
Уялмашы, бул немене?
Улы адамдар кед өмірде
Өткен жол-ғой білемсід.

Кітабың бар оқу іздеп
Келесід ғой білемін...
Әкед жыйнап оқысын деп
Берген тыйын-тебенін.

Берген шығар бір мәзіннід
Әйелі жыйырма бес тыйын.
Я, әйелі саудагердід
Шай-суыңа деп тыйын.

Мүмкін, біреу есігінен
Босадыд ба, несі бар,
Жаңалық па ол, мен түсінем
Жасыма, тек есіде ал.

Мектепте оқып ұғарсын сен,
Архангельдің мұжығын,¹
Тәнірі жар боп, ынтасымен
Жетіскенін өзінің.

Жоқ емес-кой өмірде езгі
Жаратылған жақсы адам,
Алып барар біреу сені
Москваға осыдан.

Мәскеуде оқып жүргенінде
Университет ішінде,
Көрерсің сен шын өңінде
Көргенінді түсіңде.

Онан әрі жолын айқын,
Таймай өссін өрісің.
Соның үшін сені жарқын
Сүйем, туған-орысым.

Жаратылыс дарынды әлі
Өтпейді аймақ шалқыған
Біл, сонша көп әйгіліні
Шығарады халқынан.

Езгі жанды шығарар кед
Сонша сүйгіш күшімен,
Мен-менсіген тоғышармен
Салқын топтың ішінен.

Аударған: *Тайыр Жароков.*

¹ Архангельдің мужығы деп Ломоносовты айтады.

ТАҢДАУ

Бүгінгі түн аяз, ашық,
Қырмызы қыз орыс қызы,
Ауыр ойда қайғы басып,
Теуіп турды жалтыр музды.
Жуп-жуқа муз омырылды,
Муз үстіне су жүгірді,
Су патшасы су астынан
Пайда болды, көтерілді.
Сыбырлады: «сүңгі,сүңгі
Көтерейін көңіліңді!».
Шақырғанға сулу көнді,
Мүлде еджейіп суға төнді,
«Жүрегіңнен кетсін қайғыд,
Кел бір ғада кушақтайын.
Сүдгі». Қолын жылмандатып
Қызға карап калды қатып...
Сатыр-сутыр кыйрады муз
Капелімде селк етті қыз,
Келді біреу қыз қасына
«Әмірші бол су астына».
Тап болды аяз гол мезгілде,
Ол да акырып келді тілге:
— Керсетермін әлі саған,
Кетпек ойы кызымды алып

Мамық сақал, әдемі шал
Суды үрледі ашуланып.
Ойылған жер жамылды муз,
Су патшасы суға тайды.
Аяз айтты: «Сүңгіме, қыз,
Сумен жасыд кұрғамайды.
Онда сенід мазадды алып,
Әурелейді жайын балық.
Сені тыйыш уықтатпайды,
Су перісі қытықтайды.
Удай ащы шаяндары
Жабысады емшегіде,
Шырмауық шөп оралады,
Аяғыңа жүргеніңде,
Түспе судың әлегіне,
Менімен бол бүгін түнде.
Қара тастай қайғы шерден
Арылтайын тадға дейін.
Балдай тәтті хиялдармен
Еркелетіп әлдилейін.
Түрлендіріп киіндірсем,
Сұлу болып кетесің сен,
Ойдаы, кызым, неғыласын,
Ақ сәукеле салынасын,
Қудды, бейне, күн сыяқты,
Жаркырайды сонда басың»
Ертедідде, таңмен бірге,
Өзенді кыз кетті тастап.
Қарадғы орман үңгірлерге
Жөнелді шал кызды бастап.
Бір түбірге жол бойында
Отырып кыз демін алды.
Қызды кысты шал койнына,
Өліп-өшіп кумарланды.
Есінеді, сұлу тоңды...

Қалшылдады.: Қатып қалды.
Міне, міне, көзін жумды,
Қалы кетіп естен танды.
Бір мезгілде анадайдан
Жын ақырды әлде қайдан:
«Қызым, жетер, басыд көтер,
Аяз бекер тәлкек етер.
Сақылдаған тістеріддед,
Уйқтап жатқан ояндым мен
Аяп кеттім. Соңымнан ер,
Жөн сөзіме көнсең егер.
Түні бойы нең бар күтіп,
Текке өлесің әлің бітіп.
Мазалайды, әуре етеді.
Ерітеді, тербетеді.
Жүр, кетейін орманға алып,
Іздеместей ешкім барып.
Отыруға сондай жайлы
Табармыз бір қарағайды..»
Алданды қыз, ерді жынға,
Кездесті аю орта жолда,
Шыдғырды қыз зәресі ушып,
Жын сақылдап күлді сонда.
Сыкылықтап катты күлді,
Күлді орманды сілкіндірді;
«Дәнеңе емес, өлім дейсід,
Ал, аюдан зәред кетті.
Қандай ормад тад-тамаша,
Аспан бойлап өскен тіпті.
Көрші, қызым, көрші қандай,
Қандай биік, қандай тіп-тік.
Көрінеді уйықтағандай,
Аспандағы ушқан бүркіт
Мунда мәңгі қарадғылық,
Бір ашылмай тұрған туньп,

Толып жатыр купия сыр,
Күн сәулесі жетпейді бір
Тағы дауыл өкірсе де,
Ойнақ салып, долыланып.
Орман оны менсінбейді,
Тедселеді жай ырғалып.
Жоғары шық, унар саған,
Мәдгі баки қарадғы орман.
Енді, қызым, ерік сенде,
Кай ағаштан секірсед де».

Аударған: *Қапан Сатыбалдин.*

* *
*

Туншықтым-ау, туншықтым
Бахытсыз һәм еріксіз!
Өтпеді мүлгіп узақ түн,
Узақ түн шексіз, көңілісіз.

Соксайшы дауыл ақырып,
Сілкініп жер мен аспанды,
Теңізді шайқап, сапырып,
Жадғыртып тау мен тастарды

Соқшы дауыл, соқ, менід
Ызалы кеудем желпінсін!
Хасіретке толған әлемнід
Сергіп көңлі серпілсін!

Аударған: *Тынбай Мұқанов.*

АЗАТТЫК

Туған жер! Жазығында бұрын сенід,
Тап мундай қуанышпен жүрмеп едім.

Колында анасының балғын бөбек,
Тәтті үнмен келе жатыр толқын жүрек.

Үстінде мерекенің туды бала,
Мейрімді ғой тәдірім! Сен жылама.

Еркін жаса, қағусыз, бала күннен,
Іс қалап ал, өзідше талабынмен,

Талпынбасаң қаларсың мужык болып,
Я жасарсың — қырандан көкте жорық,

Ойлап турсам — қате көп хиялымда,
Адам ойы, жідішке, тым кубылма.

Білемін — өңін бузып сум қулдықтың,
Тағы да торып қурмақ бір қулықтың

Тез бузар, халык буды, соғад, сенем,
Сүй өлең, азаттықты үмітпенен

1861.

Аударған: Қалижан Бекхожиң.

ЕҢБЕК ТУРАЛЫ ЖЫР

Болғыд келсе шын акымак,
Кенес мынау: едбектен қаш
Еріншек боп өткіз өмір,
Еш нәрсеге койма көңіл.

Геркулес боп тусандағы,
Шалкып мейлі ақыл ойыд.
Шүберектей, әлсіз тағы,
Жасқаншак боп, соқта бойың.

Өзі еңбек етпеушіге,
Жок кой өмір мерекесі,
Әзірінше бал барда үйде,
Сор курт¹ болса кетті несі.

Мухтаждыкқа түсіп қоғам,
Келген шақта ауыр кезед,
Игілікке керексіз жан —
Масылсыд ғой ерідшек сен!

¹ Бал куртының атасы, ол еңбек етпей, жатып жейді. Сондықтан да омарташылар оны «сор курт» деп атайды.

Келсе егер елге оба,
Сен жалбарын бір кудаға.
Кілттеп, қақпа жап есігін,
Барар жолды таппас өлім!..

Кірісерде едбекке тек,
Пайда болып қолға мүйіз,
Шукыласа уайым жеп,
Ол акымақ түк түсінбес.

Денесінен күш кеткенде,
Мудданар да, зар иленер,
Сонда еріншек төбеттен де,
Артығырақ улып үрер.

Демек — мерей етос арман.
Ақшаға кул бола көрме,
Жарамайды жан аяған,
Еңбек мәдгі тәтті өмірде.... _

Аударған: Ә. Сәрсенбаев.

Ж А З

(Фетке породия)

Сөнөді көктем сөнөді.
Келеді жайнап ыстық жаз,
Шыбын-шіркей өреді,
Шымшып шаккан гүлге мәз.

Егін басы жарылып,
Тал мен бойы таласкан,
Ышыққа дала малынып,
Жупар шашқан алыстан.

Жылкы шұлғып шыбындап
Суға түсіп саялап,
Жазғы кеш тәтті шырындай
Шөл баскандай аялап.

Кур коразы үн тартып,
Кекілік ушкан ашықтан,
Қыз инесін жоғалтып,
Әлдекайда асыккан.

Аударған: *Тайыр Жароков.*

ЖАҢБЫР АЛДЫНДА

Көңілсіз жел қуалай,
Көктен бултты торлаған,
Сыдсып. сынған қарағай
Күбірлеген кара орман.

Өзенге жасыл жапырақ
Жапрыла кулап төгілген,
Екпіні өткір куп-қурғақ,
Суық жел есіп жүгірген.

Ымырт түсе айнала
Жан жактан кус жарқылдап,
Қиқу салған ауада
Карға, кузғын қарқылдап.

Арба өте алмай жегілген
Алда, жабык қақпасы,
—«Кет!» деп қамшы үйірген
Делбешіге бақташы.

Аударған: *Тайыр Жарқов.*

Т Ү с

Түсімде: жар тас басынан
Секіргім келді теңізге,
Тыныштық сүйгіш, ән салған,
Періште мағад сол кезде:

Кектемді күт, мед жетем,
Сен адам бол дермід мен,
Туманды түстен сергітем,
Басқан зілдей өмірден.

Музаға дауыс берер шын,
Табарсын рахат ойлаған,
Інжідей масақ терерсід,
Егініңнен ормаған.

Аударған: Тайыр Жароков.

* *

*

Қандай уяң, едід қандай алғыш тіл,
Қуанушы ед кулы да оның болуға,
Не болса да оған тіпті бәрі бір,
Жаны салқын, жабырқаңқы ед налуда.

Ал, бұрыншы.. есідде ме? Жас кезід,
Бұлаң өсіп, болдыд тым пад, әдемі,
Ойнап едід билеп оны сен өзін,
Сүйген еді ол, сен ед сүйдім дегеді!

Соңдай-ақ күз күні—бұлттан арылған
Жылытпайды көктің коркем бейнесін,
Жазды күні көктей өтіп дауылдан
Жандандырып шашса да нур сәулесін.

1856 жыл.

Аударған. *Тайыр Жароков.*

РОССИЯ ТҮПКІРІНДЕ АЛЫСТА

Аетанада шулап ыдғай сөзге уста,
Шешендер сейлегіштер жатыр сөзбен
соғыс кылып,
Россия түпкірінде алыста
Ыдсыз, жыдсыз, мәдгі-баки тыныштық

Тыным бермей тек қана жел соққаны,
Жолдағы ағаш басын шалып, иіп тур,
Ушан-қыйыр егіннід бас тартқаны
Құл ай кушып жер анасын сүйіп тур.

Аударған: *Тайыр Жароков.*

1851

Жыл-жыл сайын күш азайып карауға,
Ақыл жалқау тартып, қаным салқындап...
Туған елім, барармын мен молаға,
Көрмей туған күнідді еркін жарқылдап

Тілер едім өліп бара жатсам да,
Көруге еркін турғаныңды жолдағы,
Гүл далаға диханшыд дәд шашқанда,
Нурын шашып туған күніңді алдағы:

Есіп желі туып-өскен селеннің,
Адқып шаттық жеткізсе екен хабарын,
Қаны қозбар турған жайлы елімнід
Көрсем көзден тыйған жасын адамның.

Аударған: *Тайыр Жароков.*

/

/

СҰРҚЫЯ ЖЫЛ¹

Сурқыя жыл! у-шу етіп газетті,
Кескілескен-сұмдық тағы кеп жетті, —
Қан ағызу, кісі өлтіру ниеті, —
Ақырында мені әбден қажытты.

О, махаббат. Кайда сенід ер күшід?
Ақыл-сана! Кайда еңбегін,—жемісің?
Жауыздық пен зомбылық той тойлап тур,
Үстем етіп оқ пен найза, қылышын.

Мына сум жыл соғыс, жанжал урығып
Екпек біздід урпакка да күд бұрын,
Жаһан да жок жан саясы тыныштық үн,
Махаббат та, бостандық та жок бүгін.

Кайда болса кекті араздық, коркактық, —
Сонда халық қанға жүзіп жүр малтып,—
Көк күрсініп, үһілейді дүние,
Жалғыз-ақ сен бахыт кызы әулие —
Поэзия, үндемейсід тіл катып.

¹ Некрасов бұл өлеңді 1877 — 78-жылдардағы соғысқа қарсы жазған.

Амал қанша, даусыд бүгид болды әлсіз!
Қаларсың сен болып журтқа унамсыз,
Қараңғыда ағып түскен жұлдыздай,
Не жапанда солған гүлдей кунарсыз.

Аулақ, аулақ, кесефатты шүбәлар!
Қалай сендер ойға келіп қалдыңдар?

Аударған: Қ. Аманжолов

ОТАН ТУРАЛЫ

*

Жаным кумар өзеннід ед сүйікті,
Кездейсоқ жағасына өмір бітті,
Босаған тас буғаудан кеше ғана,
Кулшынған күші кернеп көрдім журтты.

Жағада есіз жатқан шөлді дала,
Жайнайды, жиі егіліп гүл-бахшаға,
Ғылымның әмірі мед су жайылар,
Теп-тегіс сол жағаның жазығына.

Жүйткіген алып кеме су сапырған
Тізіліп ағылады жетпестей сан.
Сонсын-ақ мәдгі қызар қажырлы еңбек,
Үстінде карт өзеннің сарқыраған...

* *
*

Сөйледі сүйікті орман және маған:
Сенің мейірімі кең туған аспан.
Бойынды еркіндік пен жаза алмайсың
Болмаса бауыр далад, туыс майсад,
Өмірдің сүйсінерлік бул толқыны,
Көмілді сондай жырға ақылдасқан.

Онда енді жолы ашық бахыт-ырыс,
Білдегі қорықпастан істе жұмыс. \
Мінекей не себепті сүйем теред,
Мен сені өзім туған, анам Русь!

Аударған: *Қабыл Боранбаев.*

Білемін хуп, поэзияны ардақтар
Әлде болса талай отты жүрек бар, —

Туғанда олар тур еді атып нажағай,
Сол нажағай қан ағызды дариядай,
Ол сүйкімді өзгі жандар түршігіп,
Дауылдағы қорыққан кустай үрпийіп,
Қалды күтіп жарық сәуле, жылы жай.

Аударған: *Қасым Аманжолов.*

ГЕНЕРАЛ ТОПТЫГИН

Кыстыд күні, кешке таман,
Аяз еді сықырлаған.
Сарлау жолдыд бойыменен,
Келе жатты кейін қайтып,
Бала жігіт айдаған шана
Елегізіп жүріп баяу,
Келе жатыр. Аты Жарау,
Бірақ жолы тегіс емес,
Ойлы-қырлы кезең, дөңес.
Қуып жетті ол шаналы
Бір адамға аю ерткен
— «Жарқыным сен мідгіз бізді
Көңілді ғой бірге кеткен».
— Сен немене? Мишқан мед бе?
— «Ештеңе етпес, жуас муным,
Ол үшін де бір бөтелке
Шарап берем жарықтығым».
— Ал, жарайды, отырыңдар!
Аюын шал отырғызды.
Өзі мінді, — бірақ аздап
Федяға бір корку кірді...
Керіп Трифон бір қабақты
Федяғада жүр, — деп айтты,
Аюына: «сен бір сағат,

Бізді күтіп тур»—деп айтты,
Олар кетті. Аю жуас,
Болса керек жасы кәрі,
Тек табанын жалап отыр,
Сылдырлайды шынжырлары...
Сағат өтті. Шықпады олар
Отырысты ішіп шарап.
Бұрын аттар әдеттенген,
Козғалмады, турды қарап.
Кеш болды. Аттар дірдек қақты
Түнгі аяз аса қатты:
Аюдағы шыдай алмай
Шана ішінде аунап жатты.
Аттар үркіп ала жөнел
Міне енді болды сумдық.
Ақырды аю, аттар шапты,
Заулап шана кетті сырғып.
Қоңырау даусын есітті де
Федя асығып—сыртқа шықты
Не пайда одан—жетө алмады:
Деді: «Бәлем сен қырсықты!»
Астан-кестен жынданғандай
Тройка алға ағылады.
Зымыраса қырдан ойға
Аю қатты ақырады.
Шығад дауыс төңіректен:
— Босат жолды. Босатындар!
Мекеніне келе жатқан
Бұл Топтыгин генерал.
Жалбыр тонды арыс етеді
Түскен кезде ойға қырдан,
Еркек шошып, әйел корқып
Үрейленді, жолда тұрған.
Арыны әлі басылған жоқ
Кашан! Аттар үріккені,

Шапты онбес шакырым жер
Әлі басын ірікпейді.
Станцияға тете салып
Шауип барад кустай ушып,
Шана ішінде жолаушымыз
Отыр басын шулғый түсіп,
Мұрындығын алмақ болад
Тройка келіп тоқтап еді
Станцияның нәубетшісі
Еасып сыртка шыға келді,
Біреу отыр етік киген,
Тоны аюдуд терісінен,
Не екенін — ол аңдамады.
Тумсығыда темір кигед
Айдаушысы кайда оның
Окысыдда байқаған жоқ,
Көрсө төре тіпті дөкей
Ойлап калды «генерал» деп.
Бөркін альш асып-састы:
«Саулығыңа тілектеспіз.
Кәнекей не бұйрасыз.
Шай ма, шарап па, не ішесіз»
Шал сасып жүр қауқалақтап
Төреге тез көмек етпек,
Сол кезде бар дауысыменен
Біздід Мишка ақырды кеп.
Ол сорлы шал ыршып түсті:
«Ойбай кудай сақтай көр!» —

деп
Қырық жылдай сенімді боп
Шын ниетпен келем істеп:
Сарайларда көбін көрдім
Қатаң мідез генералдың,
Бел мертіліп, тісім түсіп,
Кызыл иек болып калдым.

Бул күнгеше көргенім жоқ
Дәл мұндайын генералдың,
Сақта Иса пайғамбарым.
Өзінше өзге салтын құрған
Ерекше екен генерал тым...»
Жыйналысты арбакештер,
Олардағы тад қалысты,
Сырдың тегін еместігін
Білді, көріп болған іеті.
Игі-жаксы жыйналысты,
Барлық село үрейленген:
«Дәл аюша акырады
Бір генерал шана мінген».
Қорқақ қашып, жүректілер
Қуанысып қызық көріп
Шананы кеп ортаға алды,
Күтуші шал арттан келіп;
Турып аулақ, одағайлап,
Деді: «үйге кірмейсіз бе?»
Мишка тағы ақырып ед.
Сорлы ыршып кетті қашып...
Генерал жатты екі сағат
Шана ішінде ашуланып.
Оған дейін қуып жетті
Шана мінген жігіт пен шал,
Көрген халық таный қойды
Трифонды ұзын сакал.
Топтыгинді таяқпенен
Шанасынан айдап шықты.
Қызметші шал: «Айуансын» —
деп
Арбакешті катты сөкті.

Аударан Әлихан Сүлейменов.

МУЗАҒА

Муза, муза, таусылды өлең,
Қа рында сы халқымның.
Мәдгі уйқыға кетейін мен
Кел, ақынның көзід жум.

Аударған: *Капан Сатыбалдин.*

*

Шаршадым, қалжырадым... уйқым келді
Ө, русь, бахытсызсын — жақсы білем,
Бірақта абайласам өткөнімді,
Бахытты ел озбайды түбі се'нен.

Аударған: *Капан Сатыбалдин.*

Қара күн! Нан сураған қайыршыдай,
Өтінем, өлім жібер көктен кудай.
Досымнан, қасымнан да тілегім сол,
Тезірек тап болса екен тағдыр мундай.
Жат етіп орыс халқын жалбарынам,
Тезірек кутқара көр, желсе шамад.
Аяма, тірі суға тоғыта сал,
Әйтпесе өлі суды жібер маған.

Аударған: *Капан Сатыбалдин.*

* *
*

Кеше, сағат алтыларда,
Араладым көше, жақты,
Жас әйелді карсы алдымда
Біреу кан ғып урып жатты.

Ақ етне түсті жара,
Бірақ, әйел шығармады үн,
Музаға айттым «Әне, қара,
Мынау сенід туғай сідлід».

Аударған *Капан Сатыбалдин*

Өлеңім өлмес куәсің,
Халықтың төккен жасына,
Күндерде ауыр туасың,
Жалынды жаннан ашына.
Толқындай жүрекке урасың,
Соққан бір жарды тасына

Аударған *Ғали Әбетов.*

АКЫНҒА

Махаббат, едбекті еш қып жаншып
жатқан
Жауыздық қайда барсад елді саткад,
Дәрмедсіз қайғы жутып үндемейсің,
Ақырын іштен жанып ар-уятты.

Кыялшыл, батыл бастап қорқақ жаныд,
Күресіп істей алмас ойлағанын,
Берді екен неге саған ақыл, талант,
Сондықтан тәңрінді қарғағаныд...

1877 жылғы февраль

Аударған *Ғали Әбетов*

ДОСТАРҒА

Дағдырға катал көніп иемін бас,
Күш бітіп төзуге енді жоқ ықылас,
Куштар боп тілеймін тез өлімді өзім,
Азапты арылта алмай зіл кара тас

Достарым, жаса, жатпа, бекер тойлап,
Көрге енед аброймен дағдыр айдап
Хұрметпен зират етіп кабіріде,
Созылып ел соқпағы жатыр сайрап

1878 жыл.

Аударған *Ғали Әбетов.*

ЗИНАҒА

Екі жүз күн,
Екі жүз түн,
 Мен, азапта жатқалы,
Күндіз де түн,
Ауыр дертім,
 Жаныңа сенің батқалы.
Екі жүз күн,
Екі жүз түн,
 Буалдыр, қысқа күндер,
 Ашық қысқа түндер...
Зина дамылдатшы, көзің талған,
Зина, мызгышы, біраз қалқам...

1877 жылғы 4-декабрь.

Аударған. *Ғали Әбетов.*

Бәспадан	
Н. А. Некрасов	
Туған жер (аударған Қ. Бекхожин)	17
Тройка (аударған Т. Жароков)	20
Еділ бойында (аударған Ә. Сәрсенбаев)	22
Темір жол (аударған Ә. Сәрсенбаев)	33
Саша (аударған Қ. Аманжолов)	40
Ақын мен азамат (аударған Х. Ерғалиев)	60
Добролюбовқа ескерткіш (аударған Т. Жароков)	71
Орыс жазушысына (аударған Х. Ерғалиев)	73
Ит жүгіртіп, қус аулау (аударған Т. Жароков)	74
Орылмаған Алқап (аударған Т. Жароков)	83
Салтанатты қапа алдындағы ойлану (Қ. Боранбаев)	85
Еремушкаға арналған жыр (аударған Қ. Бекхожин)	90
Солдат анасы Орина (аударған Ғ. Орманов)	93
Қызыл шуанақ аяз (аударған Д. Әбілев)	98
Бәлгер (аударған Ғ. Орманов)	139
Жүрсемде түнде түнек бір көшеде (аударған К. Бекхожин)	142
Ертеді саяхат (аударған Қ. Аманжолов)	144
Құпия (аударған Ә. Сәрсенбаев)	150
Сағаттық сері (аударған Қ. Бекхожин)	154
Орыс әйелдері (аударған Қ. Бекхожин, Қ. Сатыбалдин)	61
Вақытсыздар (аударған К. Бекхожин)	193
Ата (аударған Д. Боранбаев)	224
Шәкірт (аударған Т. Жароков)	240

Тандану (аударған Қ: Сатыбалдин)	242
Дауыл (аударған Т. Мұқанов)	246
Азаттық (аударған Қ: Бекхожин)	247
Еңбек туралы жыр (аударған Ә. Сәрсенбаев)	248
Жаз (аударған Т. Жароков)	250
Жаңбыр алдында (аударған Т. Жароков)	251
Түс (аударған Т. Жароков):	252
Қандай уян, едің қандай алыш т.л (аударған Т. Жароков)	253
Ресей түпкірінде, алыста (аударған Т. Жароков)	254
Жыл-жыл күш азайып (аударған Т. Жароков)	255
Суркыя жыл (аударған К. Аманжолов)	258
Отан туралы (аударған Қ. Боранбаев)	258
Генерал топтыгин (аударған Ә. Сүлейменов)	260
Музаға (аударған Қ. Сатыбалдин)	264
Шаршадым (аударған Қ. Сатыбалдин)	264
Қара түн (аударған Қ. Сатыбалдин)	264
Кеше, сағат алтыларда (аударған К. Сатыбалдин)	265
Өлеңім өлмес куәсің (аударған Ғ. Әбетов)	265
Ақынға (аударған Ғ. Әбетов)	266
Достарға (аударған Ғ. Әбетов)	267
Зинаға (аударған Г. Әбетов)	268

Корректора
Нугманова Г. Байбекова С.
Тех. ред. *Кривулин С.*

*

Подписано к печати **20-IX** 1947 г.
Издательский № 402. УГ03654.
Объем 17 п. л. УЧ-ИЗД л. **11,625**
Тираж 50000. Цена 6 руб.
В переплете 7 руб.

*

г. Алма-Ата, Гостипография №
Управления Полиграфии и
Издательств при Совете **Министров**
Каз, ССР Зак. № **1306.**